

SZALAI ATTILA

Szabadhegy és Kismegyer

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

SZALAI ATTILA

Szabadhegy és Kismegyer

Győr, 2022

A kiadvány a TOP-6.9.2-16-GY1-2018-00001
„A helyi identitás és kohézió erősítése Győr városában”
című projekt támogatásával jelent meg.

© Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, 2022
© Szalai Attila, 2022

Kiadja a Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér

Felelős kiadó:

dr. Horváth Sándor Domonkos igazgató

Szerkesztette: Szabó Szilvia

Címlapfotó: Szabó Béla

Nyodai előkészítés és nyomdai kivitelezés:

Pátria Nyomda Zrt.,

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-615-6090-07-2

Köszöntő

Amikor egy idegennek azt mondjuk, hogy Győr, egészen biztos, hogy felsejlik előtte a Duna, a gyönyörű barokk belváros, az ipari park, vagy éppen a pezsgő kulturális és sportéletünk látképe. Ám településünk, amely az ókor óta meghatározó központja nemcsak a régióknak, de egész Magyarországnak is, ennél jó-

val több az itt élők számára. Hiszen kik is ismerhetnék jobban a várost, mint azok, akik együtt lélegzenek, formálódnak, fejlődnek vele!

Egy település attól lesz boldog, kiegyensúlyozott és innovatív, hogy az ott élők azok. Itt tanulnak, dolgoznak, gyermeket nevelnek, és tervezik a jövőjüket.

Nádorváros, Adyváros, a Belváros, Gyárváros, Győrszentiván, Likócs, Marcalváros, Ménfőcsanak, Gyirmót, Szabadhegy és Kismegyer több tízezer család otthona, a mindennapjaik színtere. Az ismerős épületek, terek, közösségek nyújtotta biztonságérzet semmivel sem pótolható, így ha valaki elszármazik innen, egészen biztos, hogy gondolatban ezerszer visszajár.

A most megjelent monográfiák az aktuális és időben változó közösségeken keresztül mutatják be a városrészeket olyan módon, hogy mind az ott élőknek, mind pedig a település iránt érdeklődőknek élmény legyen olvasni.

Köszönet illeti a szerzőt, a szerkesztőt, a kiadót, és mindenekelőtt a finanszírozási feltételeket megteremtő, „A helyi identitás és kohézió erősítése Győr városában” című TOP-6.9.2-16-GY1-2018-00001 azonosító számú projektet.

Prof. Dr. Dézsi Csaba András
polgármester

1. Bevezetés

Szabadhegy és Kismegyer annak ellenére sokáig Győr legkevésbé ismert területei voltak, hogy Szabadhegy a város IV. kerületeként már a 18. században Győr része lett. A Belvárostól, a városközponttól, így fontosabb történések színhelyeitől azonban messze helyezkedtek el. A később csatlakozott városrészek, úgymint Révfa, Sziget, vagy Gyárváros rövid idő alatt nagyobb ismertségre tettek szert. Szabadhegy földrajzilag is csak a 20. század utolsó harmadában ért össze a minden irányban terjeszkedő Győrrel.

Sokáig fejletlen területnek tartották mindkettőt, többnyire szegény agrárlakosságával együtt. Lassú és hosszú fejlődéssel zárkóztak fel a város fejlettebb területeihez. A szabadhegyiek és kismegyeriek mindig szerették lakóhelyüket. Számos olyan ősi család él, főként Szabadhegyen, akiknek a családfáját mindkét ágon csak itt élt elődök alkotják, s több száz éves szabadhegyi múltra vezethető vissza. Tipikus lokálpatrióták. Szidták, kritizálták szülőhelyüket a poros vagy éppen saras utakért, a rossz közvilágításért, az utcákon még a 20. század közepén is sétáló marhacsordákért, vagy éppen a hiányzó italboltokért, de nem tudták volna máshol elképzelni az életüket. Számukra Szabadhegy a világot jelentette és jelenti.

Kismegyer történetét évszázadokon át az elnéptelenedés–újratelepítés kettőssége jellemezte. Sokszor kellett újraépíteni a közösséget, de mindig sikerült. A baj, a veszély, a nehéz sors összekovácsolta őket. A 20. század közepétől

egyre jobban benépesült, a sokszor elhagyatott pusztából, majorból szépen fejlődő település lett, melynek lakói a híres emlékművel, a napóleoni hagyományok őrzésével lettek méltán közismertek. Természetesen itt is élnek a 18. század végén letelepedettek leszármazottai közül.

Mindig jó közösségi emberek laktak Győr déli részén és határán, segítettek egymáson és a rászorulókon, a kevésből is adtak. Nem csak otthonukat szerették, hanem a hazájukat is. Ennek fényes bizonyítékát adták 1848-ban, amikor lakosságárányosan Szabadhegyen léptek be legtöbben a győri nemzetőrségbe. Sokan áldozták életüket két világháború csatamezőin. A Rokkant Kertváros felépítésével, az első háborúban súlyosan megsérült embertársaikon történő segítséssel országosan is megismerték az itt élőket.

A közösségek szervezésében, életük irányításában kezdettől fontos szerepet játszottak az egyházak és a különböző egyesületek. Ez utóbbiak legnagyobb gondja a megfelelő közösségi helyiség hiánya volt, ezért kezdetben a szabadtéren – volt rét, legelő éppen elég – vagy éppen a kocsmaudvaron tartották összejöveteleiket.

A helyzet napjainkra szerencsére sokat változott. Megújult formájában várja a közösségi életre vágyókat a József Attila Művelődési Ház, immár a Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér részeként.

2. Mondák, legendák, anekdoták, csodás történetek Szabadhegyről és Kismegyerről

Az utóbbi időben ismét erősödik a lakóhelyhez, helyi közösséghez tartozás élménye, egyre fontosabbá válik az egyén életében jelentős szerepet játszó szokások, hagyományok és a helyi identitás újraértelmezése. A közös hagyományok, emlékek erősítik a közösséghez tartozás érzését és a közösség összetartó erejét. Mindez hatással van a helyi közösségek szerveződésére és az azonosságtudat formálódására is. A nemzedékeken át létrehozott hagyomány összeköt a múlttal és segít eligazodni a jelenben.

Nemcsak nemzeti, hanem helyi identitástudatunk alapjai is a mondák, csodás történetek, amelyek arra a legemberibb kérdésre adnak választ: hogyan formálódott közösséggé egy adott területen élő egyének összessége, melyek azok a közös értékek, amelyek elősegítették a közösség kialakulását, fejlődését, hiszen a társadalmat előre vivő kezdeményezések kiindulópontjai a helyben fellelhető, közösségszervező erővel rendelkező értékek.

Szabadhegyről és Kismegyerről látszólag nagyon kevés monda és anekdota született. Azonban, ha figyelembe vesszük például azt a tényt, hogy több tízezer éves története ellenére alig találunk Balatonról szóló mondát, akkor ez

mindjárt más megvilágításba helyezi a helybéli legendás történeteket. A látszat tehát csal, egyáltalán nem kevés a két városrészhez kötődő, hol több, hol kevesebb meseszerű elemet tartalmazó anekdotikus esemény.

A Szabadhegygel kapcsolatos legismertebb történet a „szabadhegyi csoda” néven elhíresült eset, amely egy Luca széken álló, Kovács Béla nevű huszárral esett meg.

A Győri Hírlap 1900. december 29-i száma így írt a „szabadhegyi csodáról”: „Mindenki hallotta hírét a Lucza székének. E híres-neves székek faragását Lucza napján, december hó 13-án kell megkezdeni s úgy folytatni, hogy a szék csak karácsony előtt való napon legyen kész, mert egyébként bűvös ereje nem lesz. Karácsony éjjélkor aztán – úgy tartja a beszéd –, ha feláll valaki erre a székre, az belát a jövőndöbe s életének ezután való forgását megtudja teljesen. Hát Szabadhegyen illetén Lucza-szék készítésére határozta el magát Kovács Béla, a 9-ik huszár-ezred egyik közvitéze. Megcsinálta a Lucza-széket s karácsony éjjélén bevitte a templomba; reá állott s egy ideig azon hallgatta az éjjéli misét. De nem sokáig hallgatta, mert egyszerre csak kirántotta a kardját s elkezdett azzal vagdalózni jobbra is, balra is. Amint a huszár mondja – a Lucza-széken állva – boszorkányokat látott, kik nagy szarvaikkal fel akarták öklelni. Ezek ellen védekezett s a kardját ezért húzta ki. De szerencsére az élével nem talált senkit, mert a közelében álló idősb Czelter János mihamar lefegyverezte. Az ájtatoskodó hívek között persze nagy lett erre a riadalom. A kardjától megfosztott huszár pedig, betelve a boszorkánylátástól elhagyta az Isten házáat. Kisvártatva aztán Markusz Károly és Robinszky Lajos közhuszárok jöttek a templomba s követelték a Kovács Béla kardját. Nagy csetepatét csináltak, teljesen megzavarva az isteni tiszteletet. A kivezényelt rendőrök fékezheték meg csak őket, Havle huszárőrmester segédkezésével. A garázdálkodó huszárokat feljelentették, a csodatévő Lucza-széke pedig a városházára került.”¹

Az újságcikk nyomán Szalay Imre nemzeti múzeumi igazgató táviratot küldött Zechmeister Károlynak, Győr polgármesterének, hogy a lucaszéket a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának lefoglalja.² A szék ugyanis a legnehezebben hozzáférhető tárgyak közé tartozott, mert a készítője az éjféle mise után rögtön kemencébe veti. A polgármester megtette a szükséges lépéseket, és a széket január 19-én eljuttatta Budapestre.³

A Szabadhegyen történekről cikkezett a sajtó Budapesttől Kassán át Kolozsvárig. Mulatókban, kávéházakban, ezt vitatták. Fausti ördögösséget, középkori legendákat regéltek róla. Élelmes üzletemberek pénzt csináltak belőle, levelezőlapon árulták a képeit, a rakoncátlan gyerekeket csitították vele, öregek humorizáltak rajta. Egy csapásra országosan ismertté vált a városrész. Az esemény hírének elterjedésében a szabadhegyi huszároknak is szerepük lehetett, a különböző hadgyakorlatokon, díszszemléken nyilván beszéltek róla más vidékekről érkező katonatársaiknak.

A szabadhegyi Luca-hagyomány kiváló kutatójának, Zalka Györgynek 1943-ban még élő szemtanúkat sikerült megszólaltatni a „szabadhegyi csoda” ügyében. Nagyanyja, az akkor 63 esztendőös Zalka Ignácné arra is emlékezett, hogy „Luca naptján a gyerekek pár fillérért színes kártyákat árúnak, ezen a lucaszék kipe és e vers látható:

Tizenhárom nap kieszút.

Tizenhárom fábú épút.

Tizenhárom szerencsége annak lesz.

Aki ebbű a lapbű vesz.”⁴

Az 1990-es években két másodgenerációs elbeszélő, Venesz Lászlóné Lung Mária és Jankovics Andrásné Nagy Gizella még hiteles emlékezőként idézték fel a szüleiktől megismert eseményt, s valószínű, hogy több Győr kör-

nyéki lucaszékről szóló elbeszélésben is megtalálható a szabadhegyi esemény folklorizálódott változata.⁵

A „szabadhegyi csoda” után nem sokkal, a 20. század elején keletkező történet szerint valamikor nagyon régen a szabadhegyiek megkergették az ördögöt. Azt nem tudjuk, hogy a sátán mit keresett Szabadhegyen, de biztosan megbánta, hogy ide tévedt, mert a helyiek nem ijedtek meg tőle, sőt elfogták és krumpliszárhoz kötötték. További sorsa egyébként ismeretlen. Valahogy biztos visszavergődött a pokolba. Azóta Győrben ördögfogónak gúnyolták a szabadhegyieket,⁶ akik ördögöt fogtak, boszorkányt megláttak.

A boszorkányok és ördögök mellett a „jók” sem hiányozhattak a szabadhegyiek életéből. A táltos-tudós hiedelemkör is jelen volt világukban, ami a városrész régi, falusias jellegét is bizonyítja. Szabó Mártonné édesanyjától hallotta még, hogy „a tátosok foggal születnek, nagy fejük van, osztán hétéves korukban ellopják ükét a tátosok, föl viszik a főlhőkbe, hogy csak a sírásuk hallatszik. Három nap múlva visszahozzák, osztán föl köll mászni nekik egy nagy fára, ott kapják meg a tudományt. Még azt is mondta idesanyám, hogy a tátos tüzes kigyó képibe bújt, úgy ereszkedett le a kéményen és álmában ejtette meg azt az asszonyt, akit megkívánt. Annak aztán foggal született a gyereke és abbul is tátos lett.”⁷

Szabadhegy a 19. században jellemzően agrárjellegű terület volt, ezt tükrözik az utcanevek is. A kerületben szinte mindenki tartott kutyát. Lettek is belőle „kutya ügyek.” Azonban Stokovics Antal plébános 1858. november 20-án a rendőrségnek írt leveléből magáról a városrészeiről is nagyon fontos értesüléseket tudunk meg. „Alul irt alázatosan, s bizalom teljesen jelentem, hogy Győr-Szabadhegyen jelenleg még mindekkorig, a már több ízben nyilvánított tilalom dacára, igen sok háznál a rossz, és embereket megtámadó

harapós ebeket szabadon tartják; [...] folyó hó 17 – magamon történt, hogy délutáni 3 órakor nagy betegen menvén a Kutyaszorító nevű uttzában, és ott Kulcsár István, és Gátsik Andor ebei kirohanván, (noha a túlsó soron haladtam) a csupa sár miatt alig tudtam magamat védeni; [...] Hasonlólag folyó hó 19-én meg az új uttzában hitak egyy beteget végszentségekkel ellátni; és midőn közeliitek a házhoz, szomszédjának ebe Bóth Istváné, kiugrott, és alig tudtam forgolódva a Szentséggel menekülni; semmi egyéb kezemben nem lévén, mint a rézkereszt, s avval kellett neki dobnom! [...] Szabadhegyen van 6 uttza vaggyis helység részei, u. m. Kokashegyi-uttza, b.) Gurdon-uttza, c.) Uj-uttza, d.) Kutyaszorító-uttza, e.) Városranéző-sor, és f) Malomsor; e hat résznek mindegyikében van legalábbis: 3, 4, mindenkor szabadon kószáló, és embereket megrohanó kutya [...]”⁸

A plébános úr leveléből az is kiderült, hogy a 19. század közepén Szabadhegy lakott területe még mindig kis részre koncentráldott, jó messze a város többi részétől. Hatalmas üres területek, legelők, rétek, dűlők választották el Nádorvárostól.

Azonban az országos sajtóban nem a harapós kutyák, hanem egy hűségeseb miatt szerepelt sokat a városrész. A történetet a legolvasottabb és legnagyobb példányszámú budapesti lapok is leközlötték. „1875-ben a katonai kincstár megvette a győr-szabadhegyi birtok összes épületeit és ott az 5-ik Radetzky-huszárezred első századát helyezte el. Mikor a birtokot az eladó átadta, magával vitte a majorban lévő nagy, fekete, hosszuszörü, Bársony nevű kutyát. De ez, ugy látszik, nem lehetett közelebbi barátságban a tulajdonossal, mert pár nap múlva megjelent régi helyén, a szabadhegyi majorban a huszároknál és onnan többé nem is lehetett eltávolítani. Mikor 1875 őszén az ezredet áthelyezték Csehországba, Pardubitzba, akkor az egész marson Bársony az első század utolsó szakaszát kísérté és azzal bevonult Chlunetzbe, a század

állomáshelyére. Télen át a laktanya lovardájában nézte a gyakorlatokat. Tavasszal a század Bohdanecebe került. [...] Bársony az első szakasznál vert tanyát, ahol régi barátja, Haller őrmester lakott. Naponta kivonult a szakasszal a gyakorlótérre és annak szélén lefeküdt mindaddig, míg lefújtak, akkor a huszárokkal megint bevonult. Mivel mind a négy szakasznak külön konyhája volt, Bársony mindennap máshová állatott be menáziért és a világért sem tévesztette volna el soha a sorrendet. [...] Ismerős tisztektől még megtudtam, hogy a 80-as évek elején, amikor az ezred Bécsbe került, Bársony oda is hűségesen elkísérte az első századot.”⁹ A magát „Egy öreg Radetzky huszárnak” nevező szerző rövid visszaemlékezéséből fontos és többnyire hiteles híreket kaptunk a szabadhegyi laktanyáról, a huszárokról és a monarchiabeli katonaéletéről. Nem ismerjük az ismeretlen szerző kilétét, de már ebből a rövid visszaemlékezésből is kitűnik, hogy a szabadhegyi laktanya milyen jelentős közösségépítő szereppel bírt. Fontosabbal, mint a harapós kutyák.

Szabadhegy életének szerves része volt a Göttl vendéglő, melynek a helyén nyílt 1965-ben a Kakas étterem. Az emlékezők szerint Szabadhegy ott kezdődött, ahol az 1930-as évek elején, a vendéglő előtti buszmegállóban a kalauz bement: „Göttl-féle szanatórium.”¹⁰ Az elnevezés abból fakadhatott, hogy már 1931. október 13-i megnyitóján hatalmas verekedés tört ki a vendégek között, akiknek egy része a rendőrségen kötött ki.¹¹ Szerencsére nem a kórházban. A korszakban viszont fontos szerepe lett a vendéglőnek Győr közösségi életében, többek között a focicsapat is itt tartotta egyesületi megbeszéléseit, de a politikai pártok is gyakorta tanácskoztak a „szanatóriumban”. Nagyon igaz az a tréfás állítás is, hogy itt kezdődött Szabadhegy. A megnyitóról tudósító napilap újságírója a Szent Imre út 87. szám alatti épületet tévesen Nádorváros részeként tüntette fel.¹² Ez a történet is jól mutatja, hogy lassan haladt a kerület város fele történő beépülése, viszont Nádorváros gyorsan terjeszkedett Szabadhegy irányába.

A 20. század közepén keletkezett egy igazi legenda, sajnos már nagyon kevesen élnek azok közül, akik hallottak róla. 1945. március végén a szabadhegyi harcokban szovjet női katonák is életüket veszítették. Elképzelhető, hogy végső nyughelyük valahol Szabadhegyen van. A legenda bárminemű valóság-alapjának tisztázása további kutatásokat igényel. Csak reménykedni lehet benne, hogy valamennyi, a szabadhegyi harcokban elesett katona megkapta a méltó végtisztességet.

Sok történet kering a József Attila-lakótelep építésével kapcsolatban is. Állítólag a véletlennek köszönhető a megszületése. Ugyanis Adyváros után Marcalváros következett volna, annak építészeti tervei azonban még nem készültek el, a panel elemeit viszont már legyártották. A megoldás az volt, hogy gyorsan terveztek egy új, kisebb lakótelepet Szabadhegyre. A Jáki-lapos mocsaras területére csak négyemeletes házakat húzhattak fel. Vannak olyan vélemények is, hogy nem a véletlen, hanem tudatos városfejlesztési elgondolás eredménye a lakótelep.

A Kismegyerhez köthető legendás történetek természetesen a kismegyeri csatához kapcsolódnak. Ezek közül talán a leghíresebb a kismegyeri majort védő, fogságba esett grazi honvédők 103 katonájának és 9 tisztjének a sorsa, akiket a nyúli szőlőskertek üresen álló pincéibe vittek. Velük volt egy bátor nyúli menyecske is, aki a csata kezdetén a majorságba menekült és ott a sebesülteket ápolta. Miután a franciák ki akarták végezni a foglyokat, a magyar lánynak sikerült az éjszaka folyamán, jó helyismerete miatt megszöknie. Eljutott János főherceghez, akinek a közbenjárására Beauharnais tábornok, itáliai alkirály megkegyelmezett a foglyoknak. A grazi katonákat fél évig fogva tartották Chalon sur Marne-ban Reims közelében. 1810. január 13-án épségben visszatérhettek Grazba.¹³ A bátor nyúli hölgy kilétét azóta is homály fedi.

Bonaparte Napóleon az a történelmi személy, akiről Jézus Krisztus után a legtöbb könyvet, cikket, tanulmányt, értekezést és elemzést írták. Számtalan híres mondást, szállóigét tőle származtatnak. Nyilván ezek nagyobb részét ő mondta, egy részét pedig tévesen neki tulajdonítják. Állítólag miután Napóleon megtudta a kismegyeri csata számára kedvező kimenetelét, örömeiben Kismegyert Marengó „kis lányának” nevezte.¹⁴ Ez igencsak valószínű, nem véletlenül örökítették meg Napóleon egyetlen magyarországi csatáját a párizsi Diadalíven is. Marengó (1800. június 14.) Napóleon egyik legnagyobb sikere volt. A két csata közti párhuzam jól látható. A marengói diadal után térdre kényszerítette Ausztriát, a kismegyeri győzelem után bő három héttel vívott wagrami csatában szintén legyőzte a Habsburgokat. Kismegyer tehát Ausztria megtörésének az előfeltétele volt. Így semmi okunk kételkedni Napóleon csatával kapcsolatos örömittas megnyilvánulásában. Ez a mondása nem legenda, hanem inkább legendás.

Végül egy méltatlanul elfeledett, Szabadhegygel kapcsolatos mondáról kell szót ejteni. Klasszikus, mert több változata is fennmaradt, és valóságelmeket is tartalmaz, ráadásul rokon vonásokat mutat más, nem Szabadhegygel, kapcsolatos történetekkel.

„A hely nevei voltak eleinte Szentmihály, utóbb Zabady, a 17. század óta Szabadhegy. Jelenlegi elnevezésére vonatkozólag az itt legrégebbinek tartott Sokorai családban élő hagyomány szerint egy magyar király úgy 200 évvel ezelőtt jutalmul adta a szőlőhegynak a <szabad> nevet, továbbá adómentességet és menedékjogot, mivel a sokorai család egyik őse, aki földjén – amely most is a Sokoraiaké – szántott, a fehérvári országúton jövő király megsüllyedt kocsiját saját lovaival kivontatni segített.”¹⁵

Egy másik változat szerint: „Úgy kétszáz évvel ezelőtt, mikor még a királyok arany hintón jártak, a fehérvári úton elakadt a nagy sárban királyurunk kocsija. Éppen ott szántogatott az út mellett a még ma is létező Sokorai család egyik tagja, aki készségesen kiségitette a kátyúból lovaival a király hintóját. A falu azután jutalmul királyi kiváltságot és a <szabad> nevet kapta.”¹⁶

Ebből a két hasonló történetből kiderül, hogy 18. századi uralkodóról van szó, de azt elég nehéz lenne rájönni, hogy Mária Terézia vagy fia, II. József a szereplője. Több érv szól a „kalapos király” mellett, ő gyakrabban járt Magyarországon, hosszabb időt töltött itt, és az elmaradottabb részeket is meglátogatta, nemcsak előkelő kastélyokban időzött. A „királyurunk” kifejezés is inkább ezt a nézetet erősíti.

A harmadik változat azonban elárulja az uralkodó nevét is: „A szájról-szájra járó monda szerint Mária Terézia egyidőben ezen a vidéken utazott keresztül és a vendégmarasztaló szőlősi sárban elakadt a díszes delizsánsz. A királynő azonban semmi kedvet sem érzett arra, hogy itt töltse el az idejét, azért hát beüzent a lakott területre, hogy szeretne kiszabadulni kellemetlen fogságából. A derék szőlősiiek, akik már akkoriban is híres fuvarosok voltak, egyszeriben ott termettek a királynő fogata mellett és hamarosan kiszabadították a sártengerből. Ezért a szolgálatért kapták azután Szabadhegy elnevezést a királynőtől, persze megfelelő jogokkal egyetemben.”

A szegény elnyomott népen valamilyen módon segítő király alakja már Mátyás király óta jelen van a magyar népmesékben és népmondákban. Érdekes módon a magyar népmondai hagyományban a Mária Teréziának tulajdonított helyi földrajzi névmagyarázatoknak, anekdotáknak se szeri, se száma, annak ellenére, hogy Gödöllő volt az ország legkeletibb pontja, ahol járt. Mátyás után róla született a legtöbb anekdotikus történet.

A Bács-Kiskun megyében található Császártöltés települést 1743-ban alapították.¹⁷ „A hagyomány szerint Császártöltés nevét a sárral összefüggő dologtól kapta. Mária Terézia gondolta egyszer rá magát, hogy meglátogatja a kalocsai érseket. Az érsek, hogy méltóan fogadhassa, kastélyt építtetett részére a szomszédos Hajóson. S hogy a fölséges királyasszony bele ne ragadjon a tenger-sárba, feltöltették a Hajós felé vezető utat, így lett a község Császártöltés.”

A szomszédos Hajóson élő hagyomány is Mária Teréziához köti a falu nevét: „Azér lett Császártöltés a neve, mert Mária Terézia arra járt, és akkor mit tudom én, rossz utak vótak, s akkor föl lett töltve. Azért lett Császártöltés, mert a Mária Terézia jött, és akkor nem vótjó út, mocsár vót, vagy mit tudom én.”¹⁸

Ennek a mondakörnek a leghíresebb története az, amikor Mária Terézia 1751-ben meglátogatta Gödöllőn bizalmi emberét, Grassalkovich Antalt. A legenda szerint a gróf Pesttől Gödöllőig törött sóval hintette föl az országutat, hogy a királynő nyáron, négylovas szánon utazhasson Gödöllőre. A látogatásról szóló komolyabb tudósítások nem tesznek említést a szánon történő utazásról, de itt a királynő kocsija nem akadt el a sárban.

A szabadhegyi és császártöltési mondákat összeköti a sár, a rossz utak, a hintó, az uralkodó személye és egy közösség életének, mindennapjainak a megszervezése és működtetése. Sok mindent elárulnak Magyarország 18. századi állapotáról.

Meglepő a gyakori hintó-motívum, mivel az uralkodóról tudjuk, hogy a korabeli rossz útviszonyok miatt nem szerette a hintón való rázkódást. Császártöltésen földrajzi és időbeli tényezők miatt biztosan nem járt az uralkodó, hiszen 1751-ben Buda mellett Gödöllő, 1764-ben pedig Vác volt a másik célállomás.

Győrben ugyan mindkét évben megfordult, de nem Fehérvárról érkezett, illetve nem oda tartott. Szabadhegy Pozsony, Bécs és Buda fele is kiesik az útvonalból. Tehát a mondák keletkezése az amúgy is különleges gödöllői út kivételével nincs összefüggésben a királynő személyes megjelenésével az adott településen, egyszerűen részei a róla szóló történeteknek. Szabadhegy esetében azonban lehet a mondai elemeknek egy különleges, nemcsak földrajzi vetülete. Elképzelhető, hogy a település Mária Terézia hosszú uralkodása alatt lett Győr városrésze vagy kapott különleges jogokat. De ez már nem a legendák, hanem a valóság, a tények világa.

3. Szabadhegy és Kismegyer története a kezdetektől a 16. század végéig

Győr város déli határát hosszú évszázadokon keresztül, már a korai Árpád-korban is két kisebb népességű település zárta le: az egyik Szabadhegy őse, a másik Kismegyeré. A két település középkori történetéről nagyon kevés a használható adat, ugyanis a négyéves török uralom alatt, 1594–1598 között szinte a teljes győri forrásanyag megsemmisült. Így nagyon sok a feltételezés, valamint az elsődleges forrásokkal alá nem támasztható következtetés. Sajnos a koraujkori forrásokkal sem állunk sokkal jobban, de az ottani adatok azért több történelmi összefüggés feltárására adnak lehetőséget.

Szabadhegy azon a magasabb fekvésű pleisztocén kori teraszon épült, amely enyhe emelkedéssel a sokorói dombok vonulatában folytatódik tovább.¹⁹ Nyilvánvalóan alkalmas terepet nyújtott a letelepedésre, mivel a magasabb vízállás sem borította el. Egyes feltételezések szerint már a római időkben is lakott hely volt, s kedvelt letelepedő helye a honfoglaló magyaroknak. Állott itt falu már a korai Árpádok alatt is.²⁰ A 12. századi okleveleinkben többször előfordul Zeuleus vagy „Szöllös” néven.²¹ Van olyan okmányunk is, amely Zeuleusmegernek nevezi, a mai Kismegyerrel együtt.²² Első ízben egy 1221-ből

származó oklevélben szerepelt, mint önálló község.²³ Ebben az időben még királyi birtok volt és királyi vincellérek, szőlőművesek lakták. A 16. század közepéig bizonyíthatóan lakott település, s a fő foglalkozási ág továbbra is a szőlőművelés: gazdag bortermő vidékként tartották számon. Ezt bizonyítják a megmaradt régi pincék is.

Az 1447-es radkersburgi béke után a győri püspök tulajdonába került. Ekkor váltotta vissza a püspök és a káptalan III. Frigyes német-római császártól a korábban Erzsébet özvegy királyné, V. László anyja által elzalogosított várost.²⁴

A mai Szabadhegy – amelyet ekkor Szentmihálynak, majd Zabadinak hívtak – a 16. század közepéig a püspöki birtokok közé tartozott. A település és Győr kapcsolatának szorosabbá válását jelzi, hogy egyidőben kerültek püspöki fennhatóság alá. Zabadi azon lakott települések közé tartozott, amely a várostól való távolsága ellenére magában hordozta a Győrhöz való szorosabb kapcsolódás lehetőségét.²⁵

Ilyen összekötő kapocs lehetett, hogy egyre több tehető győri polgárnak volt itt szőlője és nyaralója. Kedvelt nyári pihenő- és kirándulóhelyévé vált a városban élőknek. Azt, hogy a település a 16. században még püspöki uralom alatt állt, egy 1518-as adórovás, illetve a káptalani felvállási jegyzőkönyvek bizonyítják.²⁶ Az egyik 1536-ban keletkezett jegyzőkönyvben található a következő adat, amely egyébként már a Győrhöz való szorosabb kötődést is igazolja: „Kalmár János győri lakos a püspök birtokához tartozó Zabady szőlőhegyen lévő birtokát elcseréli a Kertesszeren lakó Gyakó Balázs szőlőjével.”²⁷

A török megjelenése után Győr végvárrá vált, mivel itt vezetett a legfontosabb hadiútvonal, az oszmánok háromszor, a Habsburg csapatok négyszer vonultak át hadjáratok keretében ezen a területen. Az 1594-es ostrom idején

a támadó törökök balszárnya Szabadhegynél és Kismegyernél a Pándzsa-érre támaszkodott. ²⁸ Az ostrom és Győr négyéves török megszállása súlyos csapást mért a városkörnyéki falvakra, így Szabadhegyre is.

Kismegyer korai történetéről még kevesebb ismeretünk van. Először egy 1220-ból származó oklevélben, Merena és Meger néven tűnik fel.²⁹ Ekkor még Meger György tulajdona. Legvalószínűbb, hogy elnevezését a Megyer törzsről kaphatta, de Árpád-kori történelmünk egyik legkiválóbb kutatója, Györffy György történész sem biztos nevének eredetét illetően. Legvalószínűbbnek a Szőlősmegyer elnevezést tartja, amely a Megyer helynév szőlős megkülönböztető jelzővel ellátott formája (Kis- és Nagymegyer elkülönítésére).³⁰ A történész-professzor véleménye szerint a jelző arra utalhat, hogy „szőlőművelő szolgálónépek” lakták.³¹ Vannak kutatók, akik szerint a jelző arra a földterületre vonatkozik, ahol szőlőt termesztettek, sőt a Zeuleus akár személynév is lehet.³² IV. Béla a Szőlősmegyeren és Nagymegyeren élő királyi vincelléreket 1252-ben az általa alapított a turóczi prépostságnak adományozta.³³

Kálti Márk 14. században keletkezett Képes krónikája is megemlíti a települést Vazul unokái, I. András fia, Salamon király, valamint I. Béla fiai, Géza és László hercegek vizálya kapcsán: „A király pedig Fehérvárra ment [...] Majd a király Megyer falujából elment a Rábca folyó felé, a három német herceg elé, segítségül várta őket Géza herceg ellen [...]”³⁴

A középkorban Kismegyer környékén lehetett a johanniták kolostora. Alapításának ideje a 13. század első éveire esett. Az erődítmény jellegű templom Győr és Baráti között, Kismegyer határán, a Királyföld alsó részén állt.³⁵ A Győr és Baráti közötti terület neve a vidék népének szójárása szerint a XVIII. század közepén még Jánosrap országa volt.³⁶

A település elnevezése nagyon gyakran változott. 1037-ben és 1086-ban Felkert néven van említve, egy 18. századi feljegyzés szerint Hencse, Incheő, Lencse-szél, sőt Huguóhegy néven is szerepelt, míg 1404-ben egyszerűen Megye néven találjuk feljegyezve.³⁷ A 16. században már ismét Megyer a neve. Az 1529. évi Bécs elleni török hadjárat következményeként Megyer is elhagyottá vált.³⁸ A nagyobb és így biztonságosabbnak látszó helyekre húzódott a lakosság. Ettől kezdve jó másfél évszázadig a település története a pusztásodásról és az újratelepítésről szól. De sok török korban eltűnt lakott hellyel ellentétben mindig sikerült benépesíteni, Pannonhalma és Győr közelsége biztosan segítette a település újjászületését.

Kismegyer évszázadokon át bencés birtok volt. 1536-ban I. Ferdinánd újabb adománylevelet adott itt a szentmártoni apátságnak.³⁹ Ettől kezdve a település főura kizárólag a pannonhalmi főapát lett.

A 16. század végére a falvak nagy része elpusztult, kialakult a pusztabérleti rendszer, de a szőlőművelés tovább folyt a környéken. A domboldalon húzódó szőlőföld nagyobb biztonságot nyújtott, mint a völgyben húzódó jobbágyfalu. Győrtől délre a vármegye határa felé elterülő falvak közül a szőlőhegyel rendelkezők – így Szabadi is – sokkal kisebb veszteséget szenvedtek.

A szőlőhegyek első telepesei az elpusztított falvak életben maradt lakosságából, a török és magyar hatóságok elől menekülőkből és szökött katonákból verbuválódtak.⁴⁰

4. Változások a 17–18. században: Győr-Szabadhegy születése

A 17. század elején Szabadhegy is újjáépült és betelepült. Ezzel függhet össze maga az elnevezés is, amelyet valamikor a 17. század elején vett fel. A nép szerint ugyanis a győri várból szökött jobbágyok itt a „hegy” mögött szabadok lettek, ezért lett Szabadhegy a település neve.⁴¹ A török portyázások a 17. században többször is veszélyeztették az itt élők biztonságát. Az 1626-ban Győr alatt járt törökök 200 embert hurcoltak el a szabadhegyi földekről, valamint elhajtották a város 1500 juhból, 100 ökörből és 1000 tehénből álló csordáját.⁴²

Az 1630-as években szintén többször raboltak embereket és állatokat, ezért a megfélemezésükre Kismegyernél erődítményt építettek, amelyet Tarisznyavárnak neveztek el, s Győr várának egyik előretolt védelmi és megfigyelő állása volt.⁴³ Helyén a 18. században épült a temetőkápolna.

Az 1682-es Bécs elleni török hadjárat a Győr környéki falvakkal együtt ismét pusztává tette Kismegyert.⁴⁴ Az újranevelés után Kismegyert még 1701-ben is pusztá maradt, s a főapátság majorságot létesített itt.⁴⁵ Csak nagyon lassan, a 18. század második felében sikerült ismét lakottá tenni.

Szabadhegy betelepülése viszont a török veszély elmúltával felgyorsult. Egy 1697-es hadbírószági jegyzőkönyv is igazolja, hogy értékes terület volt.

Nagy Ferenc „Generalatus Jauriensi Judex Bellicus” (hadbíró vagy katonai ügyész) néhai Esterházy János főkapitány-helyettes szabadhegyi szőlőinek eladásáról hallgatott ki néhány katonát.⁴⁶

Azt, hogy egyre több győrinek volt birtoka Szabadhegyen, bizonyítják a 17. század utolsó harmadában született végrendeletek is. Tíz győri polgár végrendelkezett az időszakban szabadhegyi szőlőbirtokairól.⁴⁷ Ezekből nagyon fontos következtetéseket tudunk levonni. A török kor végén Szabadhegy egyre kedveltebb hétvégi tartózkodási és pihenőhelye volt a módosabb győrieknek. A szőlőművelés még mindig a meghatározó tevékenység. A végrendeletekből a település régebbi nevei közül is megtudunk néhányat, hisz előfordult a Szabadi, Szabadi hegy, Szabady hegy és a Szabad hegy elnevezés is. És ami talán a legfontosabb az, hogy kezdett szorosabbá válni Győr és Szabadhegy kapcsolata. Az emberek közötti viszony a legfontosabb közösség szervező erő, a személyes, emberi kapcsolatok fejlődése biztosan meggyorsította azt a folyamatot, amelynek a végén Szabadhegy Győr részévé vált.

A két település közeledését bizonyítják a vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek is, amelyekből megtudjuk, hogy a 17. század végén Szabadhegyen adóbeszedőnek, illetve összeírónak már rendszeresen Győr város bíróját kérte fel a vármegye.⁴⁸

Szabadhegy történetének egyik legvitatottabb pontja, hogy mióta tartozik Győrhez. Nyilván újszerű nézetek kifejtésére ez az összegző munka nem a legmegfelelőbb fórum, de a szerzőnek, aki jó 30 éve foglalkozik a városrész történetével, a forráshiányos állapot ellenére is valami támpontot adnia kell az olvasóközönség számára ebben az izgalmas kérdésben.

A különböző feldolgozások abban bárminemű indoklás nélkül meggyeznek, hogy Szabadhegy valamikor a 18. század második felében – utolsó

harmadában vált Győr részévé. Pedig könnyű mindkét időpont mellett érvelni. Győr 1743-ban kapta vissza a szabad királyi városi rangját, és utána történhetett a csatlakozás, mivel a szabadhegyieknek is kedvezőbb volt városi polgárrá válni. A II. József által elrendelt 1787-es népszámlálás pedig már Győr részeként említi. E logika mentén tovább haladva – figyelembe véve a Mária Teréziával kapcsolatos szabadhegyi mondákat is – az egységesülés valamikor a királynő uralkodása alatt, 1740–80 között mehetett végbe. De nem így történt, túl sok a feltételezés, kevés a valódi tény.

Ha 100%-os biztonsággal nem is lehet megállapítani, hogy a terület mikor vált Győr részévé, az biztos, hogy a csatlakozás az eddigi nézetekkel ellentétben jóval korábban, a 18. század első felében megtörténhetett.

A 17. századi végrendeletekből, a vármegyei közgyűlések anyagából és az 1697-es hadbírószági jegyzőkönyvből tudjuk, hogy az 1690-es években Szabadhegy még biztosan nem Győr része. Viszont az 1715. évi országos adóösszeírás már Győrt is szőlőhegyként sorolja fel (a szabadhegyi részt).⁴⁹ Szabadhegy pedig már nem szerepelt a Győr megyei szőlőhegyek listáján!⁵⁰ Az összeírásban hirtelen megugrott a városhoz tartozó szőlőhegyek nagysága. Ráadásul úgy, hogy az újvárosi szőlőhegyeket külön, nem a városi szőlőbirtokok között tüntették fel. Tehát Szabadhegy 1697–1715 között a város része lett!

Ezt a 18 évet három kisebb korszakra lehet osztani:

1. Az 1697–1703 közötti időszak
2. A Rákóczi-szabadságharc (1703–1711)
3. A szatmári béke utáni évek (1711–1715)

1. Nehéz lenne amellet érvelni, hogy a Rákóczi-szabadságharc előtt történt a csatlakozás. A török kiűzése utáni időkben a bécsi udvar növelte a teljesen kiszolgáltatott országban az adóterheket. A települések legfőbb gond-

ja ennek a teljesítése volt. Mellette az újjáépítésből fakadó gondokat is meg kellett oldani. Párhuzamot sem találni hasonló folyamatra, nem ez az időszak, amikor két település könnyen egyesülhetett.

Ha megnézzük a győri helyzetet, és összevetjük az országos tendenciákkal, azok mindezt alátámasztják. A század végén felerősödtek az ellenreformációs törekvések, illetve már tervek készültek német nemzetiségű lakosság betelepítésére az országba. Szabadhegyen viszont jóval magasabb volt a protestánsok aránya, mint Győrben. Ráadásul a várossal ellentétben biztos magyar többségű volt. Egy ilyen korszakban szinte kizárt, hogy egy magyar többségű, jelentős protestáns kisebbséggel rendelkező település, alacsony népessége ellenére is, beolvadjon egy zömében katolikus és német többségű városba.

2. A Rákóczi-szabadságharc alatt sem látni a kölcsönös előnyeit és lehetőségeit az egyesülésnek. A szabadságharc még a keleti országrészeken sem a városok terjeszkedéséről szólt, nemhogy a Béccsel tartó nyugaton. A falvakban élő, magyar nemzetiségű lakosság nagy része támogatta a szabadságharcot. Egy, a bécsi udvarral tartó város miért akarna olyan területet a város részévé tenni, amelyik inkább Rákóczi mellett van?

Az országos helyzet felülírta a helyi gondokat. Nem ez a kérdés foglalkoztatta az itt élőket sem, tarthattak bármelyik féllel, hanem a szabadságharc végkimenetele.

3. A hosszú háborús időszak 1711-ben végre befejeződött. Megkötötték az ország sorsát pozitív irányba elmozdító szatmári békét, történelmünk egyik legjobb egyezményét. Szabadhegy is fejlődénekként indult, köszönhetően a békés, nyugodt gazdálkodást igénylő szőlőtermesztésnek. Ez már oka lehetne a csatlakozásnak, mivel sok szállal kötődött a városhoz, és az egységesülés tovább javítana helyzetén. De ez nem oka, hanem előfeltétele lehetett a fúzióknak.

Az egyesülés csak akkor mehetett végbe, ha az erősebb félnek is érdekében állt. Meg kell nézni, hogy voltak-e olyan jelentős helyi, illetve országos események ebben az időben, amelyek közvetlen kiváltó okai lehettek Szabadhegy csatlakozásának, netán szerves fejlődés következménye a folyamat.

A korszak legjelentősebb történése az 1712–15 közötti országgyűlés, amely két szakaszban ülésezett. Először 1712. május elejétől augusztusig, majd 1714. október közepétől 1715. június közepéig. Az itt elfogadott 136 cikkely között több, a városokat támogató passzus volt, orvosolták a sérelmeiket, míg ugye a falvakban bevezették a hadiadót. Ekkor inkább Szabadhegynek volt érdeke a csatlakozás. Az 57. törvénycikk rendelte el egyébként azt az országos összeírást, amely már Győr részeként említi Szabadhegyet.

Viszont a képet árnyalja, hogy az országban dúló pestisjárvány 1712-ben érte el Pozsonyt és Bécset, ezért több mint két évig szünetelt az országgyűlés. Győrben és Győr megyében viszont már szerencsére elmúlt az 1709–1711 között tomboló járvány. Pontos adataink a város veszteségeiről nincsenek, körülbelül 20 %-ra tehetjük. A kulcs a pestisjárványban keresendő, de összefügghet az országgyűlés döntéseivel is.

Győrben 1709-ben pusztított leginkább a pestis. A járvány és a szabadságharc közepette nem mehetett végbe a csatlakozás, de fölerősíthette a közeledést Szabadhegy és Győr között. Elképzelhető, hogy a két település közös vesztegzárral védekezett a pestis ellen, hiszen Szabadhegy fontos szerepet játszott a város élelmezésében, illetve sok polgárnak volt ott birtoka vagy háza.

A kérdés az, hogy miért nem jöhet szóba 1711, amikor elmúlt a járvány és vége lett a szabadságharcnak is. Egyrészt a ragály után egy ilyen fontos döntést nem lehetett azonnal meghozni, másrészt a válasz átvezet a politika világába. A megyék és a városok készültek az országgyűlésre. Követeket válasz-

tottak, megfogalmazták a követutasításokat. Ez mindennél fontosabb volt, a várospolitikai háttérbe szorult az országos mögött.

1712-ben ismét tombolt a pestis, az országgyűlést félbeszakították, és 1714-ben hívták újra össze. Ekkortájt mehetett végbe Szabadhegy városhoz történő csatlakozása. 1712 kevéssé valószínű, mert a figyelem Pozsonyra irányult, fontos döntések születtek az országgyűlésen. 1715 már túl kései időpont, mivel tavasszal szavazták meg az adóösszeírást, nyáron meg már Győr része volt Szabadhegy. A két esemény túl közel volt egymáshoz, hogy közvetlen összefüggés legyen köztük.

1713–14 tűnik a legvalószínűbbnek. Egyrészt ekkor már megtörtént Győrben a pestis okozta veszteségek összesítése, a város élete kezdett visszatérni a normális kerékvágásba. Másrészt fennállt a járvány kiújulásának a veszélye is, tehát megelőző intézkedések biztosan voltak.

És akkor jön újra a képbe az 1709–1711 közti időszak. Nyilván a két település járvány alatti együttműködése felszínre hozta az egyesülés előnyeit. Egyszerűbb volt már közös településként készülni a jövőre. A már említett városokat támogató cikkelyek miatt a szabadhegyieknek is megérte városi polgárrá válni. Győrnek fontos volt a csatlakozás a pestis elleni védekezés mellett, a járványban elpusztult népesség pótlása miatt is. Egy területileg nagyobb város több eséllyel folytathatta a harcot a szabad királyi városi jogállás visszaszerzéséért is. Tehát Győr részéről a járvány okozta veszteség pótlása, a város biztosabb élelmezése és várospolitikai megfontolás is szerepet játszhatott a folyamatban.

1713–14 közül bármelyik időpont elképzelhető a csatlakozás éveként. Mivel egy ilyen esemény azért alaposabb előkészítést igényel, valószínűbb az 1714, Szabadhegy tehát nem a 18. század végén, hanem az elején vált a Győr részévé.

Ugyan Kismegyery birtokosa 1945-ig a bencés rend volt, de már csak a földrajzi közelség miatt is egyre szorosabbá vált a kapcsolata Szabadhegygyel, a 18. század végétől egyre több szállal kötődtek egymáshoz. Ténylegesen, a mindennapok szintjén már összetartoztak. Az 1945 után közigazgatásilag Győrszentivánhoz tartozó Kismegyert hivatalosan azonban csak 1954-ben csatolták Győrhöz. Ezzel tulajdonképpen Szabadhegygyel kapcsolták össze.

Szabadhegy a 18. században fokozatos fejlődésnek indult. A század elején a Veszprémi út mellett 8, a Városranéző-szeren 17, az erre merőleges domboldalon felfelé futó utcák közül a nyugatin 9, a másikon 7 ház volt. A két utóbbi utcában a házak két sorban épültek, a főutcában és a veszprémi országút mentén egy-egy sorban.⁵¹ Az 1737–38. évi adókönyv nem bontotta le városrészek szerint az adatokat. Az 1782-es összeírásból kiderült, hogy a Majorokban (Nádorváros) 222, Szabadhegyen pedig 156 ház van.⁵² Az 1785–87. évi népszámlálás adatai szerint 856 fő élt Szabadhegyen.⁵³ Korabinszky, a híres térképész is a városhoz tartozónak jelölte 1786-ban, ahol még a szentmártoni apátnak, az Esterházy családnak és a győri plébánosnak is volt birtoka.⁵⁴ Ami nem változott, hogy a befolyásos személyek mellett továbbra is sok Belvárosban élő győri polgárnak voltak Szabadhegyen majorságai és szőlői.

A népszámlálás és annak revíziója Kismegyery népességéről nem közölt pontos adatokat. A Győr vármegyei összeírás a település lélekszámának adatait Csanakéval együtt közölte és Csanakhoz tartozónak tekintette, de Kismegyerynél nem utalt a lélekszámra. 1801-ben 27 főt tartott itt számon a főapátság, melynek Kismegyeryen gazdag juhászata, ménese, marhaállománya, szántói, szénatermő kaszálórétjei voltak.⁵⁵

Szabadhegy és Kismegyery a század végére kezdte kiheverni a korábbi évszázadok megpróbáltatásait, népességük fokozatos növekedésnek indult. Szabadhegy előtt pedig azzal, hogy Győr részévé vált, új távlatok nyíltak meg.

5. Fejlődés és közösségépítés a „hosszú” 19. században (1789–1914)

1789 jelképes dátum a történelemben és Szabadhegy életében is. Július 14-én a Bastille ostromával elkezdődött a nagy francia forradalom, ami az újkornak is a kezdete. Két héttel később, július 28-án szabadhegyi otthonában pedig meghalt Farkas Márton győri szenátor, akinek végrendelete lehetővé tette, hogy Szabadhegyen plébánia, kápolna és iskola létesülhetett.⁵⁶ A városi tanácsos halála tulajdonképpen egy új kor nyitánya lett a város legelmaradottabb kerületében.

Az egyházak és az oktatási intézmények nagyon fontos közösség-szervező feladatokat látnak el. Mellettük mindenképpen kiemelendő a sport, a hadsereg, a kultúra, a politikai pártok, civil szervezetek, a különböző egyesületek és egyletek, valamint a jelentős helyi személyiségek közösségépítő szerepe. Természetesen közöttük is lehetnek szoros kapcsolatok, mint például az egyházi és oktatási intézmények, vagy bizonyos egyesületek között.

5.1. A Szent Anna-templom

Szabadhegyen 1743 óta a belvárosi plébánia teljesítette a lelkipásztori teendőket. Az ekkori templom helyéről és méreteiről nem tudunk.⁵⁷ 1787-ben külön kurátust rendelt ki a püspök Szabadhegyre, aki megkezdte az egyházi anyakönyvek vezetését. 1789-ben 196 lélekkel önálló plébánia létesült. A rendelkezés szerint Győr szabad királyi városnak magára kellett volna vállalnia a templom és plébánia berendezését.⁵⁸ A városnak segítségére jött Farkas Márton végrendelete, amelyben minden vagyonát a szabadhegyi plébániára hagyta. Még a tanácsos életében, 1787-ben udvarháza nélkülözhető részében létesült egy kápolna Szent Anna tiszteletére, amelyet 1836-ban megnagyobbítottak és karzattal láttak el. A város a harangok elhelyezésére kis fatornyot építtetett. 1870-ben a nádas tető helyett faszindellyel fedték. 1881-ben a város díszes ajtókat helyeztetett be, a hívek adományából pedig kifestették a templombelsőt.⁵⁹

A hívek megnövekedett számának az alacsony és rozoga templom nem felelt meg. Már 1871-ben mozgalom indult egy új templom építésére. A szabadhegyi gazdák gyűjtést szerveztek, Zechmeister Károly polgármester és a városi tanács is támogatta az elképzelést.⁶⁰ Győr szabad királyi város az 1901. július 13-i közgyűlésén az építési költségek egyharmadát, 16.000 koronát szavazott meg. A mintegy 50 ezer korona előirányzott építési költség előteremtésére a hívek összegyűjtöttek 14.500 koronát, a többi pedig a város kezelése alatt levő Szent Anna templomalap biztosította⁶¹. Özv. Gróf Zichy Ottónétól Hilbert Károly országgyűlési képviselőig sok ismert személy is hozzájárult jelentős adományaival a templom felépüléséhez. A városi építési bizottság 1902 elején megadta az építési engedélyt és már áprilisban Besenbach Károly pápai városi építész tervei szerint megkezdődött a templom építése. Kostyán Mihály plébános lelkes és fáradhatatlan szervezőmunkájának is elévülhetetlen érdemei voltak

abban, hogy dr. Széchényi Miklós gróf megyés püspök 1903. június 7-én díszes ünnepség közepette felszentelhette az új templomot Szent Anna tiszteletére.⁶² Győrből, a szomszédos falvakból és pusztákból is sokan részt vettek az ünnepségen, a Belvárosból nagy körmenet indult Szabadhegyre. Az ünnepi szent beszédet dr. Giesswein Sándor apát-kanonok tartotta.⁶³ A templomszentelés óriási társadalmi eseménynek számított a vármegyében és Győrben is. Minden fontos és ismert személy jelen volt a városból és a vármegyéből. A 20. század elejére a már mintegy 1500 főt számláló szabadhegyi és kismegyeri katolikus hívők szép, tágas templomhoz jutottak. Kiemelkedő esemény volt a közösség életében.

5.1.1. A katolikus iskola

Farkas Márton végrendeletét tiszteletben tartva, halála után a város azonnal népiskolát és tanítói lakást építtetett 1790-ben. A tanítói lakás 1856-ban összedőlt, de senkinek sem esett baja.⁶⁴ A következő tanévben az iskola is átköltözött a mai József Attila 20. szám alatti (akkor Városránéző-szer) épületbe, amelyet a város a tanító számára Horváth Lajos birtokostól megvásárolt. A fiúk és a lányok itt már külön helyiségben tanultak, ezért már segédtanítót is alkalmaztak.⁶⁵ A legelső tanítóról nincs adatunk, az első név szerint említett oktató Gáspár László volt. Utóda Dobrovits István lett, akit 1849-ben helyeztek Újvárosból Szabadhegyre. A leányosztályokban lánya, Dobrovits Józsa lett a segédtanító.⁶⁶ A szabadhegyiek nemzeti érzését bizonyítja, hogy a szabadságharc bukása után, az 1850-es évek elején csökkent az iskolába járók száma, sok szülő nem engedte el a gyerekeit, így tiltakozva az önkényuralom ellen. Az 50-es második felétől ismét emelkedett a diákok száma. Örömteli, hogy az iskolában egyre több lány is tanult. 1887-ben kibővítették az épületet, amely új berendezéseket, felszereléseket kapott. Szükség is volt rá, hisz ahogyan nőtt Szabadhegy lakossága, ezzel arányosan az iskolaköteleseké is, mivel az Eötvös-féle népiskolai törvény 1868-ban kötelezővé tette a 6-12 éves gyerekek iskolába járását.

1910-ben az „Isteni Megváltó Leányai” zárda iskolát és óvodát nyitott a mai József Attila út 22-ben.⁶⁷ Így külön épületben folyt tovább a fiúk és a lányok oktatása. Az első világháború előtti időkben heti öt napot jártak a gyerekek iskolába, a csütörtök volt a szünnap. Meglepően sok volt a tanítás nélküli napok száma. A nagyjából kéthetes karácsonyi és egy hetes húsvéti szünet mellett kb. 20-25 alkalommal nem kellett a tanulóknak iskolába menni.⁶⁸ Március 15. nem volt szünet, április 11. viszont igen. Ferenc József viszonya a forradalom és a szabadságharc emlékéhez közismerten elutasító volt. 1898-ban, a forradalom 50. évfordulóján merült fel az igény, hogy legyen nemzeti ünnep március 15-ből. Az uralkodó és a kormány kényelmetlen helyzetbe került. Végül köztes megoldás született: a 48-as törvények király általi szentesítésének napját, április 11-ét fogadták el ünnepként. Így lett belőle iskolai szünet. Az iskoláknak, közösségeknek megmaradtak a csendesen megtűrt március 15-i ünnepek. Szabadhegyen – hála a tanítók bátorságának – mindig tartottak évfordulós megemlékezéseket.

5.2. Az evangélikus egyház és oktatás

Szabadhegyen a lakosok felekezeti megoszlás szerint többségében főleg katolikusok voltak, de szép számmal éltek itt reformátusok és evangélikusok is. A 19. század közepén merült fel az igény, hogy az itt élő evangélikus gyermekek számára népiskola létesüljön. Az iskola anyagi alapjainak a megteremtésére még jótékonyági bált is rendeztek. „[...] E farsangon még egy harmadik jótékony táncvigalmunk is lesz, s ezt az ágostai protestánsok rendezik egy szabadhegyi iskola felépítésére [...]”⁶⁹ Az evangélikus iskola építését magánszemélyek is támogatták adományaikkal: „Ráth Ferdinánd, győri születésű, jelenleg calais-i gyáros, szülőföldén megjelenvén, megjelenését két rendbeli adakozás által tette

örvendetesség: 1. A győri ev. gyülekezet pénztára részére évenként 10 ftot ajánlott. 2. A szabadhegyi alakuló iskola részére pedig 20 frankot ajándékozott. Ez utóbbi célra t. Zmeskál S. ur is 20 frankot adományozott [...]”⁷⁰ Az adományokat a szabadhegyi iskola alapítványához csatolták, nélkülük esély sem lett volna az iskola létesítésére, állami és városi támogatásra nem számíhattak.

1865 végén a Hatos-féle örökösöktől az iskolának szánt házat és szántóföldet 1600 Ft értékben megvásárolták, s 1865–66-ban elindult a szabadhegyi vegyes iskola, melynek első tanítója Benedek János volt.⁷¹ A Győri Első Takarékpénztár rendszeresen adakozott az iskola javára, s az evangélikus gyülekezetből többen szívükön viselték a szabadhegyi népiskola támogatását. Boczor János végrendeletében a szabadhegyi tanító fizetésének javítására 100 Ft-ot hagyott. Az 1869-ben elhunyt Zmeskál Sándor végrendeletében 1000 Ft-ot hagyományozott egy Szabadhegyen felállítandó egyesült evangélikus és református iskolára. Úgy rendelkezett, hogy a közös protestáns iskola 15 éven belül létrejőjön.⁷² Ezért a külön létesített szabadhegyi evangélikus és református iskolák kormányzatát 1884. január 1-től egységesnek mondták ki. A népiskola kettős feladatot látott el: hétközben a tanítást szolgálta, vasárnap és ünnepekkor pedig itt tartották az istentiszteletet. A gyerekek minden tanév végén nyilvános záróvizsgát tettek a szülők, pedagógusok és meghívott vendégek előtt, melyekről a győri sajtó rendszeresen tudósított.

Az új iskolát a régi helyén, a Malomsoron építették fel, 1894. szeptember 16-án adták át, s egyben beiktatták az új tanítót, Holczhammer Istvánt is.⁷³ 1895-től 1910-ig az iskolagondnok Bolla Sándor volt.⁷⁴ Egy évtized múltán megint felmerült egy új, korszerű iskola építésének terve, amely a Várospanező-szer 26. sz. alatt épült meg, s 1905. október 15-én szentelték fel.⁷⁵ A dualizmus utolsó 10–15 évében a tanulók száma 40–50 fő között mozgott. A korszakban Szabadhegyen evangélikus templom vagy imaház nem épült.

A nyugodt körülmények között folyó oktatást, akárcsak a többi iskolában, nagyban befolyásolta az 1914-ben kitörő első világháború.

5.3. A református egyház és az oktatás

II. József türelmi rendeletének kihirdetése után 1782-ben Szabadhegyen is létrejött a győri gyülekezet leányegyháza, amely bérelt helyen már 1806-ban iskolát létesített Szabadhegyen. Ekkor az evangélikusok is ide járták gyermekeiket. Az első ismert tanító Solymossy Gábor nyugalmazott tarjáni lelkész volt.⁷⁶ Az 1809-es francia megszállás után szinte azonnal folytatták a tanítást, amely csak 1822-ben szünetelt helyiség hiánya miatt. Utána viszont az evangélikusok már nem küldték a gyerekeiket a református iskolába. Dr. Kovács Pál és Zmeskál István 1842 decemberében Szabadhegyre látogattak, és felvetették egy közös református és evangélikus iskola gondolatát. Azonban a mintegy 300 helyi református hosszas vita után elutasította a javaslatot.⁷⁷ 1843-ban a presbitérium úgy döntött, hogy Szabadhegyen a kor színvonalának megfelelő iskolát és tanítói lakást épít. Az Udvari Kamara beleegyezett, a város biztosította a telket, a hívek pénzadományokkal, fuvarral és közmunkával járultak hozzá az építkezéshez. 1849-re elkészült az iskola és a tanítói lakás is.⁷⁸ Tóth Pál tanító 1832-ben 32 református gyermeket oktathatott.⁷⁹

Istentiszteletre, úrvacsoravételre azonban változatlanul Újvárosba jártak. Miután az 1900-as évek elejére a szabadhegyi gyülekezet létszáma megnövekedett, felvetődött egy önálló, református templom építésének a gondolata. Érthető volt a hívek akarata, hogy helyben kívánták gyakorolni a vallásukat. Komoly gyűjtésbe kezdtek, az összegyűlt pénzt hadikölcsönbe fektették, amely azonban elveszett.⁸⁰ Így az önálló templom építése a világháború utáni időkre maradt.

Szabadhegyen a különböző felekezetek kiemelkedő szerepet játszottak az oktatás megszervezése és a közösségépítés terén. Az egyház és az iskola tartotta össze a közösséget, szervezte az életét. A templomok és az iskolaépületek voltak egyben a közösségi terek is.

5.4. Gróf Zichy Ottó politikai, katonai és egyleti tevékenysége

A 18. század végére a városrész lakosságában is megjelent egy létszámában még kicsi, de művelt és iskolázott réteg, akik jelentős szerepet játszottak a tudás, a kultúra terjesztésében. Elég csak a Szabadhegyen 1797-ben elhunyt Koller Katalinra gondolni, aki 14 tételes, kifejezetten értékes és ritkaságszámúba menő könyvgyűjteményt hagyott hátra. Többek között Luther beszédek, soproni és pozsonyi német nyelvű imádságos és énekes könyvek, valamint egy amszterdami magyar nyelvű Biblia is szerepelt a művek között.⁸¹ Ebbe a művelt és olvasott rétegbe tartozott Csáky Gabriella grófnő is, akinek férje, gróf Zichy Ottó, a 19. századi Győr egyik legismertebb személyisége, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc legjelentősebb vidéki vezetőinek egyike, s Szabadhegy történetének meghatározó személyisége volt.

Az 1815-ben született gróf mostoha anyja, Seilern Crescence, aki Zichy Ottó édesapja, gróf Zichy Károly harmadik felesége volt. Miután a Magyar Udvari Kamara elnöke 1834-ben meghalt, Crescence 1836-ban feleségül ment Széchenyihez. Így 1836-tól a legnagyobb magyar lett Zichy Ottó nevelőapja. Az 1839–40-es országgyűlés felsőtábláján került kapcsolatba gróf Batthyány Lajossal, gróf Andrássy Gyulával és báró Eötvös Józseffel. 1840-ben Győrbe költözött, először a Belvárosban, majd 1846-ban Szabadhegyen vett

magának házat.⁸² Kezdetről jelentős szerepet vállalt a város gazdasági, politikai és kulturális életében. 1848-ban 40.644 váltóforint tőkéje volt a Gönczöl-féle gabonakereskedői társaságban,⁸³ a Thoma János által alapított gőzmalom részvénytársaságnak pedig igazgatósági tagja volt.⁸⁴ Zichy Ottó részt vett a polgárőrség magyar osztályának a létrehozásában, s a Helytartótanács tiltása ellenére 1845-ben sikerült önképzőkört alakítania.⁸⁵ Fontos szerepet játszott az 1846-ban rendezett első győri Iparműkiállítás megszervezésében. Itt ismerkedett meg Kossuth Lajossal, akivel baráti viszonyba került. Szabadhegyi otthona a reformokért folytatott politizálás egyik centruma lett a városban. Lukács Sándor közreműködésével építette ki a legjelentősebb vidéki ellenzéki központot, és annak magvát a „Győri Tízek”-et.⁸⁶

Petőfi és Táncsics is felfigyelt a tevékenységükre. Kovács Pál, Ecker János és Hergeszell Antal mellett egyetlen nemesként tagja lett a színházegylet választmányának.⁸⁷ 1847-ben beválasztották a Kovács Pál által 1838-ban létrehozott Olvasóegylet 12 tagú választmányába.⁸⁸ Ugyanebben az évben tagja lett annak a testületnek, amely a város két országgyűlési követét választotta meg. Szabadhegyről rajta kívül még Müller József kereskedőt, Hechte Frigyes kávést és Grassner Ágost disznókereskedőt választották meg a bizottságba.⁸⁹

Politikai nézetei egyre inkább megegyeztek Kossuth Lajoséval, emiatt nevelőapjával, Széchenyi Istvánnal komoly vitái voltak. Annyira elmérgesedett a viszonyuk, hogy 1847-ben meg akarta akadályozni Széchenyi Moson megyei követté választását. Ekkor Eötvös levelet írt neki a maga és Batthyány nevében, hogy „ne bolondozzon már!”⁹⁰ Ez hatott, és Zichy Ottó Széchenyi mellé állt a követválasztáson.⁹¹ A viszonyuk ettől kezdve már harmonikusnak mondható. Felismerték azt, hogy félre kell tenni vélt vagy valós egyéni sérelmiket, mert politikailag ugyanazon az oldalon állnak. Ezután a személyes kapcsolatuk is sokat javult. Újra egy családhoz tartoztak a szó minden értelmében.

1847-ben részt vett az Ellenzéki Nyilatkozat megvitatásán is, majd az utolsó rendi országgyűlés felsőtábláján küzdött a reformok elfogadásáért. A forradalom kitörése után Pozsonyban ideiglenes nemzetőrséget szervezett, amely március 19. és április 11. között tevékenykedett. 1848. március 19-én Széchenyi is belépett a Zichy Ottó által vezetett nemzetőrségbe, ez volt az igazi kibékülés.

A Batthyány-kormány május közepén őt nevezte ki az ekkor 1145 főt számláló – ebből a szabadhegyi VII. század 85 fős volt – győri és a Győr megyei nemzetőrség parancsnokává.⁹² Jó döntés volt, a legalkalmasabb embert bízták meg a feladattal. Nagy erővel és lelkesedéssel fogott a szervezéshez. A szabadhegyi önkéntesekből vadászokat akart képezni, s itt gyakorlatozás céljából egy kis várat akart építtetni.⁹³ „Szigorú ember ez a mi őrnagyunk” – írta a naplójába Ecker János.⁹⁴ Nem is titkolta, hogy nem szereti Zichyt, amiért a júliusi forróságban gyakorlatozik velük. A Győr városi és megyei nemzetőrök közül 1300-an vettek részt a schwechati csatában, de az elsők között futamodtak meg. Ilyen rövid idő alatt lehetetlen volt harcképes erővé formálni őket. Csányi László kormánybiztos el is rendelte a leszerelésüket, amit ők elfogadtak.

Győrben 1848. május 22–23-án tartották a városi képviselőválasztást. Szabadhegyen választójoga 52 személynek volt.⁹⁵ A városrész képviselői Zichy Ottó mellett Csányi Ferenc, Horváth Péter, Boczor János, Mondovics István, Czapp István és Lakner Ferenc lettek. A kerület rendőrhadnagyává Ikker Jánost választották.⁹⁶

Amikor az osztrákok 1848 végén elfoglalták Győrt, felségárulás miatt vádat emeltek a Komárom várában tartózkodó Zichy ellen. Miután a magyar csapatok április végén visszafoglalták Győrt, azonnal hozzákezdett a nemzetőrség újjászervezéséhez. Két hónapos győri tartózkodása alatt tevékenyen részt vett a város életében, szervezte a védelmét. Győr ismételt eleste után

újra Komáromba ment, ahol Klapka augusztus 25-én ezredessé nevezte ki. A vár átadása után menlevéllel Amerikába távozott. A honvágó azonban hazahozta. Családi kapcsolatai révén közkegyelmet kapott. Ismét Szabadhegyen telepedett le, élete végéig gazdálkodóként élt.

1856-ban feleségül vette Csáky Gabriella grófnőt. Négy gyerekük született, akiknek a nevelője Magvassy Mihály, az első magyar tornakönyv, a „Testgyakorlattan” egyik szerzője volt.⁹⁷ Az 1861-es alkotmányos mozgalom idején Győr 100 tagú képviselőtestületének a tagjává választották. Rajta kívül a szabadhegyieket Boczor János képviselte.⁹⁸

Létrehozta a Honvédegyeletet, melynek védnökségét gróf Batthyány Lajos özvegye vállalta. Miután Ferenc József feloszlatta az országgyűlést, az egyeletet is betiltották. A kiegyezésig tartó időszakban főleg gazdasági és mezőgazdasági szakírói tevékenységet folytatott. Szociális érzékenységét mutatja, hogy az 1863-as őséves esztendőben Simor János püspökkel és Szabó Kálmánnal (a város volt és a leendő alispánja) irányította a szegények és rászorultak segélyezését.⁹⁹

1866. június 18-án óriási tűzvész pusztított Szabadhegyen: 16 ház porig égett, s 31 család vált hajléktalanná.¹⁰⁰ Zichy Ottó és felesége többször is sikeres gyűjtést szervezett a károsultak javára. A házaspár jócskán kivette a részét az 1866-os porosz–osztrák háború sebesültjeinek az ápolásából is. Nem számított nekik, hogy a többségük osztrák katona volt. A Zichy Ottóné vezette jótékony nőegylet ingyen varrt ruhákat, s Csáky Gabriella még két ágy felszerelését és két sebesült gondozását is vállalta.¹⁰¹

A kiegyezés utáni ténykedése elsősorban a Győrvidéki Honvéd Segélyező Egylettel fonódott össze, bár a katolikus egyház megbízottjaként 1869-ben bevásztották a népiszkolai törvény végrehajtásának ellenőrzésére létrehozott

25 fős megyei iskolatanácsba is.¹⁰² Az egyesület jól működött, pénzalapja egyre növekedett. Ebben nagy szerepe volt a Zichy Ottóné által szervezett jótékonyági esteknek. Az egyesület kivette részét a március 15-i és az október 6-i megemlékezések szervezéséből. 1870 áprilisában, a Honvédegylet nevében gróf Zichy Ottó elnök, Szauter Ferenc alelnök és Egerváry József tettek javaslatot a „szabadság harcosai emlékének megörökítésére s a város díszére nagyrészt helyiek kegyes adakozásából” kialakított liget gondozására.¹⁰³ Nem Zichy Ottóékon múlt, hogy a szobor avatására csak 1902-ben került sor.

1879 júniusában Pobuda Károly győri fényképész elkészítette a még élő 1848–49-es honvédek arcképcsarnokát. A 39 honvéd, köztük Zichy Ottó portróját Magyarország babérkoszorúval övezett címere fogta össze.¹⁰⁴ Kossuthnak is küldtek egy képet Torinóba. Még megszervezte az 1879. október 6-i jubileumi gyászünnepélyt, ahol a ravatalon 13 babérkoszorú volt, s azokon arannyal hímzett szalagokon egy-egy vértanú neve. Meghatóak voltak a gyászbeszédék és a vértanúk özvegyeihez és árváikhoz küldött megemlékezések.¹⁰⁵ Ez volt az utolsó közszereplése. Megromlott egészségi állapota miatt minden tiszteről lemondott. Sopronba költöztek, s itt érte a halál 1880. június 16-án.

5.5. Gróf Zichy Ottóné Csáky Gabriella egyleti tevékenysége

A Zichy házaspár mindkét tagja hithű római katolikus volt. Így nem véletlen, hogy a grófné is az egyházához kötődő egyletek munkájában vett részt. Alapításától haláláig elnöke volt az Oltáregyletnek (1864) és a Szent Erzsébet-egyletnek (1864).¹⁰⁶ Mindkét egyesületnek voltak szabadhegyi tagjai is. Élete nagy részét – különösen a férje halála utáni éveket – a jótékonykodásnak,

az alamizsnagyűjtésnek, a nélkülözők, a betegek segítésének, a közjó szolgálatának szentelte. Rendszeresen szervezett jótékonyági esteket, karácsonyi és farsangi adománygyűjő bálokat, kiállításokat. Sokat tett a szegény templomok felszerelésének javításáért. Olyan nagytekintélyű úrhölgyek támogatását is megnyerte, mint Laszberg Rezsóné, Gyapay Dénesné és Kálóczy Lajosné, akik komoly munkát végeztek mindkét egyesületben. Tevékenységét elismerte és védnökként támogatta a győri püspök is.

Sokszor vádolták a két együletet, hogy csak a katolikusok érdekében tevékenykedik. Ezt Csáky Gabriella a gyakorlatban cáfolta. A már említett szabadhegyi tűzvész károsultjainak többsége evangélikus vallású volt, de azonnal a segítségükre siettek. A Szent Erzsébet-egylet 1880-ban a katolikus legényegylet által átengedett helyiségekben a szegény iparos családoknak ingyenes népkonyhát nyitott. A hölgyek vallási hovatartozás nélkül naponta 140–150 rászorult számára főztek.¹⁰⁷

A karitatív tevékenység mellett egyéb, főként hazafias akciókban is részt vett. Gróf Batthyány Lajosné Andrassy Ilona, (gróf Andrassy Gyula lánya, férje többek között volt Győr vármegye főispánja, Fiume kormányzója és 1896–1918 között Győr országgyűlési képviselője is) a hazafias érzés terjesztésére, a hagyományos magyar nemzeti szokások ápolására „Tulipán-kert mozgalmat” indított. Ennek győri és győrvidéki megszervezésére a Szent Erzsébet-egyletet és gróf Zichy Ottónét kérte fel, aki Goda Béla alispán támogatásával 1906. április 11-én eleget is tett a kérésnek.¹⁰⁸ A „Tulipánkert” mozgalom lényege az volt, hogy akik kitűzték a tulipánt, egyben hitet tettek a magyar ipar fejlesztése és a nemzeti érzés mellett az 1906-os politikai válság alatt. A rövid életű szervezkedés elég gyorsan elhervadt, amint a koalíció 1906-ban kormányra került. Csáky Gabriella számára azonban ez a kezdeményezés nem politikai célokat szolgált, nem szalmaláng-lelkesedés volt, hanem a tenni akarásé.

Ő a „Tulipán-kert” szövetséget is komolyan gondolta. Ez volt utolsó gyakorlati tevékenysége. A Csillagkereszttel kitüntetett udvarhölgy, a „Pro Ecclesia et Pontifice” (Az Egyházért és a pápáért) rendjel tulajdonosa 1907-ben hunyt el.¹⁰⁹

Zichy Ottó és Csáky Gabriella tevékenysége túlmutatott Szabadhegyen. Az általuk szervezett egyletek, illetve amelyekben tevékeny részt vállaltak, városi szinten működtek. Nem voltak szabadhegyi fiókintézményeik. Azonban roppant jelentős egyesületi munkájuk, azon keresztül sokat tettek Szabadhegyért. Győrben ismertté tették a városrészt, komoly részük volt abban, hogy egyre inkább a város szerves részévé vált. Már nemcsak hétfégy nyaralóhelyként tekintettek a IV. kerületre. Közösségépítő tevékenységük vezérfonala a hazafias érzés ápolása és a másokon való segítség volt. Szerteágazó működésükkel felpozícionálták a szabadhegyi közéletet, sok szabadhegyi lépett be az általuk irányított egyletekbe, főként a 48-as hagyományok okán a Honvédegyletbe. Nem véletlen, hogy 1894. március 27-én a Győr-szabadhegyi Kutyaszorító utcát a lakosság kérésére Zichy Ottó utcának keresztelték át az egykori győri nemzetőrparancsnok iránti tiszteletből.¹¹⁰ Jelképes, hogy az eseményre 9 nappal a szabadságharc vezetője, Kossuth Lajos halála után került sor. A szabadhegyi utcakeresztelésről szóló tudósítás előtt a Kossuth Lajos emlékére összehívott rendkívüli városi közgyűlésről olvashatott Győr közönsége.

5.6. Hitbéli egyesületek

Források hiányában nehéz megállapítani az egyesületek létrejöttét, működését. A Legszentebb Szív Asszonya és a Szent László Társulat nem képezett önálló helyi szervezetet, szabadhegyi tagjai a Győr városi intézethez tartoztak. Az 1868. október 3-án alakult Rózsafüzér Társulat volt az, amelyik számottevő csoport-

ként, mintegy 50–60 fővel működött Szabadhegyen. Elnöke Deáky Zsigmond, titkára Nagy Ignác volt.¹¹¹ Főként imádkoztak, ájtatoskodtak, ha valamelyik tagjuk meghalt, érte nagymisést mutattak be. Voltak szabadhegyi tagjai az 1894-ben megalakult Katolikus Körnek és az 1908-ban megszerveződött Protestáns Körnek is.

5.7. Búcsú és körmenet

Szabadhegyen rég hagyományai vannak a feltámadási és úrnapi körmeneteknek.¹¹² Kiemelkedő eseménynek számítottak, a katolikusok mellett más vallásúak is részt vettek rajtuk. Nagy mozgósító erővel bírtak, a környező falvak lakói közül is sokan Szabadhegyre látogattak. Különösen látványosra sikerült az 1880. évi úrnapi körmenet, amelyen felvonult a helyben állomásozó Württemberg huszárok 2. százada Rochan Viktor herceg, főhadnagy vezetésével, és a sátoroknál díszlövéseket adtak le. Ugyanez történt 1881-ben is, amikor Reiger és Szalay hadnagyok vezényeltek.¹¹³ Régebben ez nem történt meg, azóta önként, hívás nélkül is rendszeresen eljöttek az ünnepi eseményre.

Győrben már a dualizmusban is nagy eseménynek számított a szabadhegyi búcsú. A helyi sajtó is kitüntetett figyelemmel tudósított róla, rengetegen részt vettek rajta a város többi részéből is, annak ellenére, hogy még mindig nehéz volt Szabadhegyre eljutni. Sokan szórakoztak itt. A helyi multság jelentős városi eseménnyé nőtte ki magát, egyre jobb hírért keltette Szabadhegynek.¹¹⁴ Igaz, néha volt egy kis verekedés, de szerencsére nagyobb baj soha nem történt, mindenki úgy fogta fel, hogy ez a búcsúk velejárója. A jó hangulat, az önfeledt szórakozás volt a lényeg.

5.8. A sportélet kezdetei

Régóta tudjuk, hogy a sport az egyik legjobb közösségformáló és alakító tevékenység. Egy-egy jelentős sportesemény és sportsiker nemcsak kisebb közösségeket, hanem akár egy egész nemzetet képes összekovácsolni. A városiasodással párhuzamosan a 19. századi Győrben is megteremtődtek a modern sportélet kialakulásának a feltételei is. Létrejöttek a különböző társadalmi csoportok sajátosságok érdekvédelmi szövetségei és érintkezési helyei. Az egyesületek létrejöttével a város társadalmi élete ezeken belül zajlott. Kávéházakban, éttermekben, kisenvedéglőkben, kocsmákban voltak a tagság megszokott találkozóhelyei. Az egyesületi élet kialakításában úttörő szerep jutott a sportegyesületeknek, melyek a társadalmi rétegek közötti kapcsolatteremtést is hivatottak voltak szolgálni. Gazdasági, társadalmi, földrajzi és infrastrukturális okok miatt a dualizmusban Szabadhegy és Kismegyér nem játszott komoly szerepet a győri sportélet megteremtésében, de közvetett módon néhány sportág létrejöttében volt szerepük.

A győri sportéletet átfogó és képviselő Győri Torna Egylet megalakulása nem ment könnyen. A Győr tornasportjáért tenni akarók már 1868-ban szerettek volna egy olyan egyesületet létrehozni, melyben az iskolából kikerülő ifjak és mozogni vágyó felnőttek edzhették volna a testüket. A mozgalom élére gróf Zichy Ottó állt. Az 1868. február 23-án megtartott értekezleten 18 tagú bizottságot választottak Zichy Ottó vezetésével, melynek feladata a Győri Torna Egylet megszervezése, az alapszabály elkészítése és a tagok toborzása volt.¹¹⁵

A gróf kivette a részét egykori pártfogoltja, ifjabb Magvassy Mihály által az állandó győri tornaiskola felállításáért rendezett gyűjtésből is: 10 forintot adományozott a nemes célra.¹¹⁶

Közvetett kapcsolat, hogy a huszárlaktanya révén biztosan voltak a Győri Lövész Egyletnek és a vívőkörnek is Szabadhegyről tagjai, ezeket a sportágakat elsősorban hivatásos katonatisztek úzték és terjesztették.

A Győri Kerékpár Egylet jelentős szerepet játszott a város és Szabadhegy földrajzi értelemben vett közeledésében. 1898-ban az Erzsébet liget délnyugati részében, a veszprémi országút, a Cirkeli ér és a Szabadhegyi dűlőút által határolt területen elkészült az ország legmodernebb kerékpáros pályája.¹¹⁷ A kerékpársport fellendülése magával hozta magának a kerékpározásnak a fellendülését is, így a kerékpárral rendelkezők a külső kerületekből is gyorsabban jutottak el a belső részekbe.

Az 1900-as évek elején a labdarúgás is megjelent a városban. Zichy Ottó szerepét leszámítva ezzel kapcsolatos a szabadhegyi sportélet első közvetlen megnyilvánulása is. Fekete János főlövészmeister 1910-ben részt vett a szabadhegyi ifjúsági focicsapat megalakításában.¹¹⁸ Sajnos a dualizmusban több híradás nincs a focicsapatról, a sportlapok és a napilapok sportrovatai szerint sem ifjúsági, sem felnőtt bajnokságban nem indultak, hivatalos mérkőzést nem játszottak.

Nagy látványosságnak számítottak az első világháború megelőző években a repüléssel kapcsolatos események. Szabadhegy földrajzi-domborzati viszonyai lehetővé tették, hogy az akkori kezdetleges repülőgépek leszálljanak a Jáky-dűlőn, amely közel volt a vasúthoz és az Erzsébet ligethez is, így a közönség számára is viszonylag könnyen megközelíthető volt.

1910. június 8-án Budapesttől Győrig egy oda-vissza tartó, 232 km-es versenyt rendeztek. A győztes komoly, 100 ezer koronás díjat kapott. Eredetileg négyen neveztek, de a rossz idő miatt csak Pischof lovag, bécsúj-helyi aviatikus vállalkozott az útra, a maga által szerkesztett monoplánján. A szervezőbizottság legfőbb gondja a leszállópálya pontos kijelölése volt a le-

gelésző tehéncsordák miatt. Több ezres nézősereg várta a monoplánt, szinte vásári sokadalom lepte el az országutat, még egy-két automobil is érkezett. Ott volt a győri társasági élet színe-java, de hiába vártak. Miután besötétedett és a versenyző nem érkezett meg, a nézők eltávoztak. Szerencsére nem történt tragédia, Pischof a rossz idő miatt adta fel a versenyt.¹¹⁹

Jobban sikerült egy évvel később Warchalowsky aviatikus útja, aki az esztergomi hadgyakorlatról érkezett 1911. szeptember 6-án a szabadhegyi „repülőtérré”. Másnap folytatta útját Bécsújhely felé. Sikeres felszállását nagyszámú közönség figyelte, és hatalmas ünneplésben részesítette.¹²⁰

Ezek az események azt bizonyítják, hogy Szabadhegy nevét egyre inkább megismerték Budapesten is. A győri közönség pedig rendszeresen látogatta a még mindig nehézkes megközelítés ellenére az itteni látványos programokat. A rendezvények közösségszervező tényezővé váltak.

5.9. A Győri Önkéntes Tűzoltó-egylet szabadhegyi osztálya

A Győri Önkéntes Tűzoltó-egylet 1870. július 24-én alakult, hatodikként az országban. Szabadhegy és Kismegyer messze volt a Belvárostól. Egy nagyobb tűz súlyos károkat okozhatott volna a tűzoltók megérkezéséig. Ráadásul a nádfedeles házak, a szénakazalok, a téli takarmányok állandóan komoly tűzveszélyt jelentettek. 1872. szeptember 8-án volt egy szerencsés kimenetelű tűz Szabadhegyen, kigyulladt egy nádfedeles ház.¹²¹ A tűzoltók az országos vásárra jött és lefoglalt fogatok segítségével gyorsan megérkeztek és megfékeztek a lángokat. Ez egy szerencsés véletlen volt, ugyanis a tűzoltók még nem rendelkeztek sze-

mélyszállító kocsival. Ha gyalog kellett volna jönniük, nagyobb katasztrófa történt volna. Nyilván ez tanulság volt a városnak, hogy sürgősen be kell szereznie a tűzoltóknak egy személyszállító kocsit a külvárosok védelmében. A szabadhegyi gazdák pedig rájöttek, hogy nem várhatnak csak a városi tűzoltókra, szükséges az önkéntes egylet szabadhegyi osztályának a megszervezése. Ez a következő évben meg is történt. Dobrovits István, Müller Károly pénztárnok és ifj. Szabó Márton szervezésében 54 forintot és 10 krajcárt sikerült összegyűjteni az egylet felszereléséhez.¹²² Az első időszakban a szabadhegyi szakasz osztályparancsnoka Nagy János, mászótitisztje Bolla Sándor, oltótitisztje Kiss András, szertárnoka pedig Dobrovits Sándor volt.¹²³ Az önkéntes tűzoltók létszáma 30–35 fő közt mozgott.¹²⁴ Szerencsére nagyobb tüzek nem voltak, évente egy-két kisebb tüzeset fordult elő.

1910-ben a szakaszt Erdélyi Ernő városi tűzoltóparancsnok segítségével újjá kellett szervezni. A szabadhegyi osztály parancsnoka Bolla Sándor, őrsparancsnoka Szabó István, pénztárosa Gyenge Imre tanító lett. Vezetésük alatt 25 tűzoltó csoportosult.¹²⁵ A legérdekesebb tüzeset 1911. október 11-én történt. Kenyérsütés közben kigyulladt egy ház a Zichy Ottó utcában, ugyanis a felcsapó lángok belekaptak a nádfödélbe. A tűzoltásnál kitűnt Bolla Erzsike, a szabadhegyi parancsnok leánya, aki fáradhatatlanul hordta a tűzhöz a vizet.¹²⁶

1912-ben meghalt Bolla Sándor, utóda Szabó István gazdálkodó, őrsparancsnok lett, aki már 1883 óta tagja volt az egyletnek. A szabadhegyi szakasz ekkor 26 főből állt.¹²⁷ Ez városi szinten és lakosságarányosan átlagosnak számított.

1913-ban az új szakaszparancsnok gyorsan, a lehető legélesebb körülmények között bizonyíthatta saját és alakulata rátermettségét. Augusztus végén és szeptember elején rövid idő alatt négyszer történt szándékos gyűjtogatás a

birtokán. Szerencsére a városi tűzoltóság megérkeztéig a szabadhegyi önkéntes tűzoltók mindig megakadályozták a tűz tovaterjedését.¹²⁸ A gyújtogatót nem sikerült elfogni.

A szakasz tekintélyét jelzi, hogy a Győri Önkéntes Tűzoltó Testület választmányában helyet kapott a szabadhegyi Gerő Mihály is.¹²⁹ Ez komoly megtiszteltetésnek számított, hiszen Hilbert Ferenc országgyűlési képviselő is csak póttag lett. A városrészből pártoló tagok voltak az egyletben Boczor István, Czelter János, Czelter József, Csaplár Pál, Gerő Mihály, Kostyán Mihály, Müller Imre, Nagy János, Pellek István, Soós István és Soós József.¹³⁰ Kostyán plébános úr kivételével valamennyien helyi gazdák.

A huszárlaktanyában is alakult egy tűzoltó szakasz, mivel ott is előfordultak, szerencsére csak kisebb tüzesetek.¹³¹ Különösen a Lovarda miatt kellett az állandó jelenlétük. Nagyon súlyos következményei lehettek volna egy istállótűznek.

5.10. A Szabadhegyi Gazdakör a dualizmusban

Szabadhegy a 19. században is megmaradt agrárjellegű városrésznek, a lakosság többsége a mezőgazdaságból élt. Így nagyon fontos volt, hogy létrejöjjön egy olyan egyesület, amely ellátja a gazdák érdekvédelmét. Magyarországon 1908-ban jöttek létre a gazdakörök, a szabadhegyiek is azonnal reagáltak az országos történésekre. Kiemelkedően fontos közösségszervező egyesület jött létre a városrészben, melynek a legbefolyásosabb szabadhegyi gazdák lettek a vezetői. Az egylet története korszakokon átívelő, csak a kommunisták hatalomra jutásakor szűnt meg létezni.

A Győr-szabadhegyi Gazdakör 1908. december 20-án alakult Démy Gerő Mihály, Farkas Szabó András, Kutas János, Nagy Antal, Fekete László és Müller Imre kezdeményezésére. Elnöknek Gerő Mihályt, elnökhelyettesnek ifj. Kutas Jánost, alelnöknek Müller Imrét, pénztárosnak Baras Sándort, jegyzőknek ifj. Bolla Sándort és Czelter Pált, számvizsgálóknak Péter Istvánt, Mondovits Lajost, Nagy Antalt, Cvikl Endrét, Farkas Pált és Soós Józsefet választották. A 18 fős választmány tagja lett többek között Bolla Sándor, Boczor Kálmán, Gácsig György, Czelter János és Pellek István.¹³²

A Gazdakör és az önkéntes tűzoltók még sok szállal kapcsolódott egymáshoz. Gyenge Imre, a tűzoltók szertárosa, a felekezeti iskola református tanítója, 1914-ben a kör alelnöke lett. Az őrzetők és a tűzoltók legnagyobb része is gazdák, sőt közülük is a jelentősebbek közül került ki. Ez teljesen érthető, mivel egy tűzvész leginkább az ő birtokaikat, termésüket fenyegette. A két egyesület abban is hasonlított egymáshoz, hogy mindhárom felekezet tagjai részt vettek a megszervezésében, működésében, irányításában.

Az alapszabály kimondta, hogy a szövetkezet tagja lehet minden állattartó győrvárosi gazda, birtokos és fuvaros. Ideiglenes megoldásként a közgyűlés megmaradt abban, hogy miután a polgármester az óvoda helyiségének a használatát vasárnap és ünnepekkor engedélyezte, továbbra is ott maradnak.¹³³

A tagság számára rövidtávon ez megkönnyítette az egyesület életének irányítását, a szervezett programok látogatását. Az óvoda környékének a centrum jellege pedig ezzel megerősödött Szabadhegyen. A későbbiekben a gazdák hiába kérték folyamatosan a várost, hogy biztosítson számukra állandó helyiséget. Csak ígéreteket kaptak.

Az egyesület megalakulásának jelentőségét mi se bizonyítja jobban, minthogy a révfalusi gazdák azonnal kölcsönös csatlakozásra kérték fel a

Szabadhegyi Gazdakört. A közgyűlés elutasította a felvetést, úgy határozott, hogy csak a Győrvárosi Gazdakörhöz való csatlakozás jöhet szóba, önállóan jobban tudják képviselni jogaikat és érdekeiket. A Kör megalakulásakor kb. 140–150 hold területű legelőt kezelt, és előnyös bérlethez segítette a mintegy 120 gazdából álló tagságot.¹³⁴ Erős gazdasági alapokkal rendelkeztek ahhoz, hogy megálljanak a saját lábukon. Ők egyetlen győri gazdakört nem kértek arra, hogy közös szervezetben egyesüljenek.

1911-ben Müller Imre lett az elnök, elődjét, Gerő Mihályt díszelnökké választották. 1914-ben Gerő Mihály fiát, Gerő Andort választották vezetőnek.¹³⁵ Ugyanebben az évben a földművelésügyi miniszter jóváhagyta a Gazdakör átdolgozott működési szabályzatát.¹³⁶ Azt, hogy itt nem névleges tisztségről, hanem sikeres és tekintélyes gazdákról van szó, az is bizonyítja, hogy 1912-ben Szabadhegyen összesen 5 telefon működött, a postán, a rendőrőrsön, a laktanyában, valamint Gerő Mihály és Gerő Andor gazdaságában.¹³⁷

A háború utolsó éveiben a Gazdakör figyelme Kismegyer fele fordult, mivel a bérelt városi termőföldjeik nagy részét átengedték a gyáraknak. Ezért elhatározták, hogy a bencés főapátság közel eső uradalmi földjeinek a bérlésére tesznek lépéseket. Az ötletet a város is támogatta, mert ez segített volna Győr élelmezésének a javításában. A háborús események alakulása miatt ennek a megvalósítására már nem kerülhetett sor.

5.11. A Nadasdy-huszárok

Egy terület fejlődését nagyban segítheti, illetve gyorsíthatja a katonaság odatelepülése, hiszen vásárlók is egyben, ellátásukban részt vehet az adott terület, s jelenlétük megkívánja az infrastruktúra fejlesztését is. A szabadhegyi lovaslak-

tanya építését már Zichy Ottó felvetette 1848 májusában, de a szabadságharc közepette erre nem volt lehetőség.

Győr a dualizmus idején jelentős helyőrségi város lett. Katonasága teljes egészben közös hadseregbeli alakulatokból állt. Helyőrségének egyik részét a Győr-Szabadhegyen állomásozó császári és királyi Nádasdy huszár-ezred egy osztálya adta. 1875. november 4-én a megyei közgyűlés úgy döntött, hogy a szabadhegyi Mészáros-féle telket vásárolja meg a laktanya létesítésére. Első lépcsőben, 1877 őszén, egy lovasszázad befogadását biztosító épületegyüttest adtak át.¹³⁸

Győr vármegye alispánja, gróf Laszberg Rezső 1883. április 23-án hirdette meg Győr szabad királyi város pályázatát, a Szabadhegy külvárosban két lovasszázad számára átalakítandó és kibővítendő laktanya és melléképületeinek felépítésére. Az építkezések kivételes gyorsasággal megvalósultak, 1884 nyarán befejeződtek, és ősztől már katonaság állomásozott a laktanyában.¹³⁹

4 év múlva nevet is kapott az alakulat. 1888. május 13-án ünnepelt a császárváros. Ekkor adták át Ferenc József osztrák császár és magyar király által a Mária Terézia tiszteletére Bécsben állíttatott lenyűgöző szoboregyüttest. Ugyanezen a napon kihirdetett rendeletében az uralkodó bevezette az „örökös ezredtulajdonosság” intézményét. A közös hadsereg több ezredét a korábbi időszakok kiváló hadvezéreiről nevezték el. Hárman részesültek ebben a nagy megtiszteltetésben. Hadik András a 3., Ferenc József egykori kedvenc tábornoka, Radetzky marsall az 5., Nádasdy Ferenc, a hétéves háború híres tábornoka, aki az 1757-es kolini csatában még II. Nagy Frigyes porosz király felett is győzelmet aratott, pedig a 9. huszárezrednek. lett örökös tulajdonosa.¹⁴⁰ A Győr-Szabadhegyen 1884-ben épült huszárlaktanya két százada a 9. ezredhez tartozott, így tehát a szabadhegyi laktanya 1888. május 13-tól gróf Nádasdy Ferenc nevét viselte.

Ferenc József rendelete a következőket mondta ki: „A mai napon, midőn lehull a lepel ama szoborról, amelyet én a hálás haza nevében, Mária Terézia császárné és királynő emlékére Bécsben emeltettem, az Osztrák–Magyar Monarchia történelmének fény- és dicsteljes korszakát adja át az utókornak. Hogy e kegyeletes nap, mely egyúttal egész véderőm dicső ünnepnapja, örök időre emlékezetessé tétessék, és azon szándékból, hogy őseimnek, valamint a haza kimagasló hadvezéreinek és vitézeinek emléke seregemben ébren és tiszteletben tartassék, elrendelendőnek találom, hogy az alább felsorolt ezredek örök időkre a következő neveket viseljék, és pedig: a herceg Thussz és Talis nevet viselő 9. huszár-ezred: fogarasi gróf Nádasdy Ferenc Lipót tábornagy nevét...”¹⁴¹

Mária Terézia szobra a bécsi Ringen található, szemben a királyi lakkal. Ül a hatalmas asszony a trónszéken és alatta apró figurák. Kaunitz, a nagyhatalmú kancellár, Martini, a nevezetes jogtudós, Sonnenfels, a híres közigazdász, Van Swieten, az udvari orvos, Gluck, Haydn és Mozart, a nagy zeneszerzők. Van a kis szobrocskák között magyar is: Hadik András, Berlin sarcolója, Pray György, a jezsuita történetíró, és természetesen Nádasdy Ferenc, a hadvezér, aki itt is, akárcsak a nagy harcok idején, óvja, védelmezi uralkodóját. Néma szobra örökre hirdeti huszárezredének jelszavát: „vészes idők zord fergetegében a magyar szív és lélek mindig együtt van királyával: Pro patriae, rege et lege!” Nagyon jelentős esemény volt ez Győr-Szabadhegy életében is, hiszen a névadó ünnepséggel egyetemben a napóleoni háborúk óta újra megismerték a nevét Bécsben. A városrész lakossága természetesen roppant büszkeséggel fogadta, hogy a huszárlaktanyájuk egy híres tábornok nevét viseli.

1895–97 között Győrben szolgált még kapitányi rangban, szakasz- majd századparancsnokként, a Nádasdy huszárezred tán leghíresebb katonája, Muhr Ottmár ezredes, a limanovai csata hőse.¹⁴²

A IV. kerület életében is fontos szerepet játszottak a huszárosztály éves hadgyakorlatai, amelyeket olyan híres személyiségek, mint Frigyes és Ottó főhercegek vezényeltek. A legnagyobb esemény, amelyről részletesen beszámoltak a fővárosi lapok is, Ferenc Ferdinánd 1891. májusi győri látogatása volt. A leendő trónörökös (1896-ban lett az, miután meghalt az apja, Habsburg–Lotaringiai Károly Lajos) személyesen tartott szemlét, majd vezette gyakorlatra a szabadhegyi huszárokat. Ő vetette fel a kaszárnya előtti terület parkosításának a gondolatát, amely a hadgyakorlat után meg is valósult.¹⁴³

A Nádasdy-huszárokat 1910 őszén áthelyezték Nezsiderbe, helyükre az 5-ös (Radetzky) huszárezred egy osztálya került, akik 1910 szeptemberében vonultak be a szabadhegyi laktanyába.¹⁴⁴ De a szabadhegyiek emlékezetében mindig is a Nádasdy-huszárok maradtak a „mi huszárjaink”, akik parádéztek a főutcán, akik segítettek a tűzoltásban, akik rendet raktak a szabadhegyi búcsúban, és akik a vérüket hullatták Limanovánál.

5.12 A kismegyeri csata és a 19. századi emlékezet

1809. június 14-én zajlott le a kismegyeri csata, amellyel kapcsolatban nagyon sokáig a mohácsihoz hasonló komoly szakmai viták zajlottak. A tudósok sokáig nem tudtak megegyezni a csata előzményeinek és lefolyásának az értékelésében.

A támadó franciák a ménfőcsanaki dombokon, a védekező osztrákok és magyarok a szabadhegyi magaslatokon foglaltak állást. A franciákat Beauharnais, Marmont és Macdonald tábornokok, míg a hazaiakat János főherceg mellett Meskó József és Mecséry Dániel generálisok vezényelték. A tüzérségi előkészítés után megindult a francia roham, amelyet a mieink elsőre visszavertek, majd a Pándzsa patakig visszaszorították a franciákat. Újabb erőteljes

ágyúzás után, négy óra körül a franciák betörték a kismegyeri majorba, de a kiválóan védekező sorkatonák visszaverték őket.

Erre a déli szárnyon a franciák átkaroló hadműveletbe kezdtek, hogy bekerítsék, illetve a magyar centrum hátába kerüljenek. A templomdombon álló parancsnok, János főherceg semmit sem tett a helyzet kivédésére, és nem értesítette a magyar parancsnokot sem. A francia túlerőn kívül ez volt a második oka a csatavesztésnek. A magyar lovasság rohamra indult, de ekkor a francia tüzérség gyilkos ösztüzet zúdított rájuk. A Mecséry hadosztály – amely feltorlódott a Pándzsa patak medrében – menekülni kezdett és magával sodorta a támogatásukra felvonuló Hadik huszárdandárt is. Ugyanekkor a francia balszárnyon is elindították az átkarolást. Mivel már északról is fenyegetett a bekerítés, délután ötkor János főherceg Komárom irányába elrendelte a visszavonulást, amely fegyelmezetten ment végbe, a sereg egyben maradt.

A kismegyeri major védői nem tudtak visszavonulni. Este hat órára a francia tüzérség teljesen lerombolta a falakat, és a védősereg 872 katonájából már csak 103 közkatonája és kilenc tiszt volt életben: így a védők letették a fegyvert. A major védelme hadtörténetünk egyik leghősiesebb lapja. A védők többszörös túlerő ellen a józan észet meghaladó teljesítményt nyújtottak, és önfeláldozásukkal megmentették hadseregüket a katasztrófától, biztosították annak visszavonulását. A franciák 650 katonája és 36 tisztje esett el itt. Több mint háromezer francia és hatezer magyar és osztrák katona halt meg, illetve sebesült meg a csatában.

A közvélemény jó ideig nem értékelte a hősi ellenállást Európa legerősebb hadseregével szemben. A „Retirálj, retirálj, Komáromig meg se állj!” – gúnydal¹⁴⁵ 1809-ben keletkezett nem sokkal a csata után, amelyet Petőfi 1847-ben írott verse: „A nép nevében” ostorozó sorai követtek:

„Majd elfeledtem győri vitézségtek.

Mikor emeltek már emlékszobort

A sok hős lábnak, mely ott úgy futott.”

Petőfi zseniális költő volt és hatalmas hazafi, de történelmi értékelése elfogult és téves, ráadásul 140–150 évre meghatározta a kismegyeri csata elemzésének fő vonalát.

Kisfaludy Sándor költő vezette a nemesi felkelés hadinaplóját, ezért később őt bízta meg József nádor, hogy írja meg az uralkodó számára az inszurrekció történetét. Kisfaludy rendkívül alapos munkája azonban nem nyerte el a bécsi udvar tetszését, mert az a császári hadvezetést bírálva hangsúlyozta a gyávának bélyegzett magyar nemesi felkelők erényeit, kitüntetésre érdemes fegyvertényeit. Kisfaludy kéziratát csak a kiegyezés után lehetett megismerni.

A vereségről nem a nemesi felkelők tehettek. Nagyon jól harcolt az egész sereg, a mennyiségi és minőségi fölényben levő, jobban vezetett franciák ellen nem volt esélyük. Egyszerűen ezt a csatát nem lehetett megnyerni. De ellentétben Moháccsal és Muhival, sikerült a győztes fél dolgát megnehezíteni. Eugen Napóleon, a francia seregek parancsnoka nem véletlenül írta feleségének 1809. június 15-én, hogy ő is jelentős veszteségeket szenvedett, mivel csak a hetedik rohamnál sikerült neki másodszor is elfoglalnia a szabadhegyi fennsíkot.¹⁴⁶ Az ellenség mindig tisztelettel beszélt a kismegyeri csatáról.

1897. október 17-én – a városban létrehozott szoborbizottság kezdeményezésére – melynek fővédnöke Ottó főherceg, Ferenc Ferdinánd trónörökös öccse – emlékoszlopot állítottak az ütközet emlékére. „Ahol nyolczvannyolcz évvel ezelőtt ágyúdörej, puskaropogás és halálkiáltás töltötte be a levegőt, ott tegnap az őszi nap ragyogó verőfényében újra felállottak a csapatok, de ezúttal azért, hogy kardjukat hódolattal meghajtsák az itt

elesett hősök rehabilitált emléke előtt. Mert bármily különösen hangozzék, megesett az az égbekiáltó igazságtalanság, hogy azokat, akik honvédelmi kötelességük tudatában vérüket és életüket áldozták a hazáért és a királyért, évtizedeken át gúny tárgyául emlegették. Egy igazságosabb, történelmi kutatásaiban körültekintőbb, ítéletében méltányosabb kornak kellett eljönnie, hogy a kismegyeri csatasíkon hősi küzdelem után elhullott vitézek emléke a maga ragyogó valóságában álljon az utókor előtt. A kegyelet felállította a méltó emlékkövet a porladozó tetemek fölé, hogy hirdesse a katonai erények legszebbikének, a hősi önfeláldozásnak emlékét. És nemcsak az elhullott jó barátot, de a vitéz küzdelemben elesett ellenfelet is dicsőíti ez emlék, melynek francia felirata az elhullott francia vitézek hősi magatartását hirdeti az utókor előtt. A halálban nincs ellenségeskedés.”¹⁴⁷

Goda Béla alispán a szoborbizottság nevében az ünnepségre meghívta Jókai Mórt,¹⁴⁸ akinek édesapja részt vett az ütközetben, és a „Névtelen vár” című regényében emléket állított a kismegyeri csatában elesett hősöknek: „A legjobban elrágalmazott név a magyar történetben. Megverve ellenség vérontó vasától, királyi haragnak aranypalcájától, saját nemzetének gúnykorbácsától. Lerongyolva, lepiszkolva, kinevetve; a csatadombon hagyva, nem, mint tisztességes halott, akit, ha atyafiai el nem temetnek, eltemeti vadállat, vadmadár; hanem mint madárijesztő váz, ott feledve a tarló közepén, s szélre, viharra, esőre bízva, hogy tépje szét, mállassa el, míg magától széthull. Ezt a nevet használta két ivadék gúnyszónak egymás ellen, mint gyermek, döntő érvnek, mint embernyi ember. Ez volt a céltábla a katonáknak, lábtörlő a politikusoknak, gyászfátyol minden címereknek. [...]”¹⁴⁹

A nagy író nem tudott eljönni a megemlékezésre, de külön írásban emlékezett meg a csatáról. „Ez a mai szent nap egy eltemetett óriásnak, a magyar nemességnek megdicsőítő napja. Erre az egy napra visszaveszem a nevem mel-

lé az ypszilont, melyre az új korszak kezdő napján, beállva a közmunkások, a polgártársak sorába, nevemből elhagytam, s felemelt fővel mondom ki, hogy őseim mind magyar nemesek voltak s apám is ott harcolt a győri csatatéren, mint tisztje a felkelő seregnek. Nyolczvannolcz esztendeje nem volt jobban kigúnyolt név széles e hazában a magyar insurgentsnél, szégyenletesebb folt a magyar történelemben a győri ütközetnél. Soha holt hősokeket jobban el nem gyaláztak, mint azt a kilencszáznolcvanöt vitézt, aki a szentkirályi halmokon hazája és királya védelmében ontva. Az egész győri ütközetéről azt híresztelték, hogy az egy szégyenletes megfutamodás volt, széthullása a magyar insurgents seregnek az ellenség első ágyúlövésére. Pedig maga a Győr melletti ütközet két napig tartott s az insurgents sereg küzdelme a hazánkba betörő ellenség derék hadával nem kezdődött Győrnél, nem is végződött ott, hanem megelőzte azt az öt nappal, minden napot egy csatatérrel jelezve s eltartott vagramig: egész hadjárat befejezéséig. A nemesi insurgents seregnek alig volt egy hónapi ideje a megalakulásra, ócska fegyverekkel, tökéletlen felszereléssel kellett rögtön szembeszállni a diadalhoz szokott francia sereggel.”¹⁵⁰

Jókainak teljesen igaza volt, a nemesi felkelők mindent megtettek a haza védelmében, nem futottak, hanem rendezetten visszavonultak a túlerőben és komoly tüzérségi fölényben levő ellenség elől. Napóleonnak volt néhány csatája, ahol a legyőzött ellenségnek ez nem sikerült ilyen szervezetten. 1796-tól 1809-ig több osztrák sereget szétvert, 1806-ban pedig hetek alatt megsemmisítette azt a porosz hadsereget, amelyet Európa legjobban kiképzett, legfegyelmetesebb haderejének tartottak. A magyar nemesség a múltban sokszor cserbenhagyta a nemzetet, de a lehető legerősebb ellenféllel vívott, vesztes csatát számonkérni rajtuk, igazságtalan dolog volt Petőfitől.

Az ünnepségről részletesen tudósítottak a legjelentősebb országos és budapesti lapok,¹⁵¹ így Kismegyer és Szabadhegy nevét egy új nemzedék is meg-

ismerhette Magyarországon. A híradásokban egyébként a hősiesség helytálláson volt a hangsúly. A közvélemény kezdte átértékelni a csatát, változott a vele kapcsolatos közhangulat.

5.13. Vasútépítés és urbanizáció

A polgári fejlődés egyik fontos ismérve és velejárója a vasútépítés. A közösségek életét befolyásoló tényező. A Győri Kereskedelmi Gyűlde 1862-es közgyűlésén elhatározták a Győr–Pápa–Keszthely vonal megépítését. Ez része lett volna a Dunát az Adriai-tengerrel összekötő vasútnak, és a Buda-Kanizsa vonalat kívánta ellensúlyozni. Ez a terv nem valósult meg, de Győr-Szabadhegy északi határán hamarosan mégis vasútvonal haladt át. 1871. október elején megnyílt a Győr–Szombathely közötti 125 km-es vasút, majd 1895. december 31-én átadták a Győr–Veszprém–Dombóvár vonalon épült vasút 110 km-es szakaszát. 1896. augusztus 10-én pedig megindult a Kismegyeren is megálló első személyvonat a Győr–Bakonyszentlászló közti 34,6 km-es szakaszon.¹⁵² A vasútfejlesztés magával hozta a közösségi élet lehetőségeinek bővülését Szabadhegyen és Kismegyeren is. Egy kirándulás kiváló közösségépítő tevékenység, sok, eddig elérhetetlen helyre is eljuthattak a szabadhegyiek és kismegyeriek. Egyre jobban kitágult a világ az itt élők előtt. Viszont a vasút bizonyos értelemben el is zárta a város többi részétől, napjainkig ható komoly közlekedési és környezetvédelmi gondokat okozva.

5.14. Népeség-növekedés, pártok és választások

Szabadhegyen népességének alakulása a 19. században:

1828: 1080

1847: 1337

1870: 1478

1881: 1302

1900: 1645

1910: 2041¹⁵³

Kismegyerről (Megyerpuszta néven) az első adat 1910-ből származik. Ekkor a lakossága 190 fő volt.¹⁵⁴

Az 1870 és 1880 között népességcsökkenés legfőbb oka Szabadhegyen az 1873-as pestisjárvány volt. Az itt élők száma a 20. század elejére alig lépte túl a 2000 főt. 1908-ban Szabadhegyen a halálozási arányszám 33% volt a belvárosi 19,2%-kal szemben.¹⁵⁵ Ez nagyban befolyásolta a lakosság szám alakulását, mivel a plébánia bejegyzései alapján a születésszám nőtt. A halálozások számának csökkentése kulcsfontosságú feladattá vált. Ráadásul még kevesen költöztek ide Győr többi kerületéből vagy a környező falvakból, így a városrész lakossága lassabban növekedett Győrnél, a város össznépesége 1870–1910 között 32.456-ról 53.356 főre emelkedett.¹⁵⁶

A választójoggal rendelkezők száma is alacsony volt, nem érte el az 1874 utáni országos 6,2%-ot, de közelített felé.

1848: 52

1867: 101

1872: 149

1896: 85

1901: 88¹⁵⁷

1905: 89

1906: 98¹⁵⁸

1872 és 1896 között az országban mindenhol csökkent a választópolgárok száma, mert az 1874. évi választójogi törvény szűkítette a választójogot. Ez Szabadhegyet a lakosság anyagi helyzete, az adófizetők alacsony száma miatt érzékenyen érintette. A Gazdakör tagjain kívül kevés választójoggal rendelkező élt a városrészben. Kismegyeri adataink nincsenek, de maximum pár fő lehetett a szavazásra jogosult.

Az 1870-es években a kifejezetten kevés választópolgárral rendelkező Szabadhegyen is megjelentek a politikai pártok. Mivel összességében Győrben sem volt sok a választásra jogosult, minden szavazatra és támogatóra szükségük volt.

1875. április 25-én megalakult a Szabadelvű Párt győri szervezete, amely a pártszervezetet irányító, 128 fős bizottságot hozott létre. Ebben 7 szabadhegyi kapott szerepet: Boczor István, Fülöp András, Kis István, Mondovits István, Péter István, Szabó Márton és Tóth György.¹⁵⁹

1880. szeptember 6-án zászlót bontott a közjogi ellenzék vezető ereje, a Függetlenségi és 48-as Párt. A végrehajtó bizottsági tagok Boczor István, Fülöp András, Nagy János, Mondovits István, Benedek János és Szabó Márton lettek.¹⁶⁰ Tehát négyen elhagyták a kormánypártot és az ellenzékhez csatlakoztak. Szabadhegyen Zichy Ottó óta nagy hagyománya volt a 48-as alapokon nyugvó, hazafias–nemzeti politikálásnak, de a városrész kevés szavazópolgárra miatt érdemben nem tudták befolyásolni a győri választásokat. Ráadásul a kormánypártnak olyan népszerű jelöltjei voltak a városban, mint Baross Gábor vagy gróf Batthyány Ferenc.

1901-ben némiképp váratlanul a 48-as párti Hilbert Ferenc 10 szavazattal legyőzte a szabadelvűek jelöltjét, Szávay Gyulát. Mivel a dualizmusból csak a két 1905-ös választás városrészenkénti eredményei maradtak fenn, azok alapján ki lehet jelenteni, hogy a szabadhegyiek 88 szavazója döntötte el a választás eredményét 1901-ben.

1905-ben, amikor a Szabadelvű Párt országosan is vereséget szenvedett, Győrben a következő eredmények születtek:¹⁶¹

1905. január 16.

Kerület	Szavazók	Szavazott	Hilbert	Lukács	Nem szavazott
Belváros	566	436	167	269	130
Ferenc Ferdinánd város	638	500	117	383	138
Újváros	498	431	306	125	67
Nádorváros	390	313	120	193	77
Szabadhegy	89	80	68	12	9
Összesen	2181	1760	778	998	421

1905. április 4.

Kerület	Szavazók	Szavazott	Hilbert	dr. Németh	Nem szavazott
Belváros	566	353	197	156	213
Ferenc Ferdinánd város	638	402	166	236	236
Újváros	499	394	340	54	104
Nádorváros	390	288	204	84	102
Szabadhegy	89	76	67	9	13
Összesen	2181	1513	977	539	668

A két ábra összevetéséből nagyon jól látható, hogy legnagyobb arányban a szabadhegyiek vettek részt a választásokon, s 85–88 % között szavaztak a Függetlenségi és 48-as Párt jelöltjére. Náluk csökkent legkevésbé a részvétel a két választáson. Ekkor a párt vezető helyi személyiségei Bolla Sándor, Müller Imre, Barass Sándor, Gácsik György és Mondovits Lajos voltak. Valamennyien meghatározó szerepet játszottak a Szabadhegyi Gazdakör működésében. A szabadhegyiek szervezeten, szinte teljes létszámban vonultak Nádorvároson keresztül a Belvárosba, a szavazás színhelyére. És ez nemcsak azért volt, mert egy 100 fő alatti közösséget könnyebb megszervezni. Lehetek volna közöttük is komoly politikai viták, megosztottság. Köszönhetően a Gazdakörnek, nem ez történt. A leadott szavazatokból jól látszik a közös értékrend, a hasonló gondolkodás. Nehéz elképzelni, hogy a 4 évvel korábbi választásokon ne hasonló arányban szavaztak volna a Kossuth-párti jelöltre.

Jellemző, hogy a Szabadelvű Párt utódpártja, az 1910-ben alapított Nemzeti Munkapárt nem is hozott létre szabadhegyi szervezetet, összevonták a nádorvárosival. A városrész számára 48' emléke és öröksége továbbra is fontos, közösség-szervező érték maradt.

6. Az első világháború és a Rokkant Kertváros

Az első világháborúban számos szabadhegyi katona harcolt a különböző frontokon. Ott voltak a keleti fronton, hősiesen küzdöttek a Doberdó–Isonzó arcvonal vérzivataros csatáiban. 1914 decemberében Limanovánál állították meg és szorították vissza az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai az oroszokat. A csata sikere nagyrészt a Muhr Ottmár vezette Nádasdy-huszárok hősiességén múlt. Sok győri, illetve szabadhegyi katona vesztette itt életét, parancsnokokkal együtt. Limanova a magyar katona első világháborús helytállásának szimbólumává vált. Nem véletlenül szólt elismerően a csata után róluk Hindenburg tábornok, a keleti front német parancsnoka is. Egyébként a hadműveletekben a lengyel légió parancsnokaként részt vett Pilsudski marsall, az első világháború után újjászülető Lengyelország legjelentősebb politikusa is.

Budapesten, Zuglóban található a Limanova tér, az első világháború után kapta a nevét, a Rákosi- majd a Kádár-korszakban sem változtatták meg. Állítólag azért, mert azt hitték, hogy egy szovjet sztahanovista kolhozlányról kapta a nevét. Muhr Ottmár tiszteletére 1935-ben emlékművet állítottak a győr-szabadhegyi tüzérkötő udvarán, amelyet 1987-ben lebontottak. Az emlékmű részét képező emléktábla szerencsére átvészelte a történelem viharait. Szépen felújították, ma a József Attila út 6. szám alatti társasházon

található. Muhr Ottmár egyik unokája, Muhr Albert az 1970-es években a Ferencváros sokszoros magyar bajnok, válogatott jégkorongozója volt. Muhr Ottmár révén összekapcsolódik Budapest, a lengyelországi Limanova (emlékmű), Sopron (emlékmű), Sárvár (kiállítás) és Győr-Szabadhegy (emléktábla).

A szabadhegyiek 1916 őszén közvetlenül is találkozhattak a háború borzalmaival, egyben itt is példát mutatva önzetlen segítőkészségüknek. Miután Románia 1916. augusztus 27-én orvul megtámadta Erdélyt, ősszel Szabadhegyen is megjelentek az első székelyföldi menekültek. Lakást, ellátást biztosítottak nekik, sőt volt olyan erdélyi is, akit örökbe fogadtak.¹⁶²

A társadalmi összefogás és a közösségi szolidaritás nagyon szép példája a szabadhegyi Rokkant Kertváros. Győr már 1915 őszén lépéseket tett a háborús rokkantak számára egy kertváros építésére. Szinte azonnal megkezdődött a gyűjtés, amelyet a Győri Hadigyűjtő Iroda, és annak vezetője, Krausz Henrik irányított. Az állam és a város segítségével adományokból tervezték felépíteni a házakat, eredetileg mintegy 100 házzal számoltak, házanként 2500–3000 korona közti áron. Támogatta a kezdeményezést Teleki Pál későbbi miniszterelnök, az Országos Hadigondozó Hivatal elnöke is.

A széleskörű összefogás politikamentességét bizonyítja, hogy azonnal mellé álltak a keresztényszocialisták és a szociáldemokraták is. A Kisfaludy Irodalmi Kör 1916. február 27-i felolvasó ülésén Giesswein Sándor a rokkantakról tartott előadást. A világégés „legsajnálatraméltóbb” áldozatainak tartotta a rokkantakat, a rokkantgondozást kiemelt feladatnak tekintette.¹⁶³ Gondolatai teljesen egybecsengtek a kertváros felépítésének az eszméjével. A szociáldemokraták is elvi és gyakorlati támogatásukról biztosították a kezdeményezést. Az egész város összefogott. A vagongyár munkásai és Szodfridt József főispán már 1915-ben biztosították egy-egy ház felépítését adományaikkal.

Adakoztak a gyárosok, a sportegyesületek, az egyházak. Jótékonyági mérkőzéseket, esteket rendeztek. Kiemelkedő esemény volt az 1917. augusztus 17-én a Belvárosban tartott „Rokkantak napja”, ahol nemzetiszínű jelvényt áruáltak, középen egy-egy ház képével.¹⁶⁴ Közvetett módon még az uralkodó, IV. Károly is adakozott. Ugyanis előszót írt Korcsmáros Nándor: Károly bakák című könyvéhez, melynek a bevételét a szerző a rokkantak javára ajánlotta fel. Minden példánya elfogyott.¹⁶⁵ A város a kertváros helyéül Szabadhegyen kiszemelt területet 1916-ban megvette Gerő Mihálytól 97.000 koronáért, s ingyen a kertváros céljaira bocsátotta.¹⁶⁶ Hlatky-Schlichter Lajos építés szintén ingyen elkészítette a terveket.

1917-ben a munkálatok felügyeletére Szodfridt József nyugalmazott főispán elnökletével létrehozták a Győrvárosi és Vármegyebeli Rokkant Kertváros Egyesületet,¹⁶⁷ amely 1930-ban szűnt meg.¹⁶⁸ Összehangolta az építkezést, megszervezte az ott élők életét, odafigyelt a működtetésével kapcsolatos gondokra. Az egyesület jól végezte a dolgát, mert a kertváros építésére befolyó adományok a rendeltetési helyükre kerültek, országosan itt épültek legolcsóbban a házak a hasonló lakónegyedek közül.

Eredetileg már 1916-ra meg kívánták valósítani, végül az 1920-as években épült meg a Rokkant Kertváros, amelyet 31 szoba-konyhás lakás, víztoronnyal és műhelyépülettel alkotott. Tulajdonképpen négy utcából állt: Templom utca, Isaszeg utca, Pattantyús utca és Kárpát utca. A rokkant katonák lakbért nem fizettek, csak a lakótelep fenntartásához járultak hozzá, havi 11,80 pengővel.¹⁶⁹ A kis utcák apró, kertes házai mészkőből készült háborús reliefekkel voltak díszítve. Vágtató huszárok, gyermekét tartó és férjét gyászoló síró asszony, a katonák hőstetteit megörökítő csatajelenetek emlékeztettek a háború borzalmaira. A víztoronyban a márványablákon a rokkant kertváros alapítóinak neve szerepelt. Néhány régebbi házon még a láthatóak a dombor-

művek. Az 1990-es években még öt ilyen épület volt, napjainkban három, az Isaszegi utca 6., 11. a. és 12. szám alatt. Már csak egy-két család leszármazottai élnek itt.

7. A Horthy-korszak

Szabadhegyen a két világháború közötti időszakban most már gyors ütemben folytatódott a lakosság számának a növekedése, Kismegyeren viszont átmeneti növekedés után újra csökkenés következett be.¹⁷⁰ Ennek oka az elvándorlásban keresendő.

	Zárszó helyett	Kismegyer
1920:	2041	251
1930:	3215	226
1941:	4071	215

A korszakban jelentősen nőtt az iparban dolgozók száma, akik a város jelentősebb üzemeiben dolgoztak: A Vagon- és Gépgyárban, a Richards Finomposztógyárban, a Gráb Műgyárban, a Cardo Bútorgyárban. Ennek ellenére továbbra is nagyon magas volt az őstermelők száma. Győrben, ebben az időben nagyjából 1600 őstermelő élt, több mint az egyharmaduk szabadhegyi és kismegyeri volt.¹⁷¹ Meglepően sok vasutascsalád élt a városrészben. A vasutasok kihasználták, hogy a kerület egyre inkább a város, tehát a vasútvonal irányába terjeszkedett. Így a munkahelyükhöz közel vettek telket maguknak és családi házat építettek. A napszámosok és házicselédek aránya Kismegyeren volt jelentős.

Az értelmiség száma fokozatosan nőtt, megközelítette a 6 %-ot, de még mindig alacsony. A kerületben 1933-ban 176, 1934-ben már csak 69 munkanélkülit számláltak.¹⁷² A csökkenés oka nyilvánvalóan az, hogy a város kezdett kilábalni a nagy gazdasági világválságból. Szabadhegyen volt Győr leghosszabb utcája, a gróf Nádasdy Ferenc utca (2322 méter). A kerület 488 lakóházából 277 téglából vagy kőből épült, 114 téglalapon vályog- vagy kőház, 96 vályogház és 1 fából épült ház volt. 372 házat cseréppel fedtek be, 107 volt a nád- vagy szalmatető és 9 a zsindeyes.¹⁷³

A város 2117 fürdőszobájából Szabadhegyen és Kismegyeren egy sem volt. 1928-ban végre kiépült a villamoshálózat is. Egy házban átlag 6,5 lakos élt. Győrben csak itt volt több férfi, mint nő: 1680 férfi és 1535 nő.¹⁷⁴ Ha a városrész anyanyelvi megoszlását nézzük, nincs változás a 19. századhoz képest. A nemzetiségek száma elenyésző volt, majd szintiszta magyar kerületről beszélhetünk. 26 német, 2 horvát és 2 egyéb nemzetiségű élt itt.¹⁷⁵ Egyre szorosabbá vált a kapcsolat Győrrel, ezt bizonyítja, hogy 1925-ben megindult az első autóbuszjárat Szabadhegy és a hajóállomás között.¹⁷⁶

Szabadhegy esetében a fejlődés egyik következménye a gyors népességnövekedés, ugyanis a lakosság szám emelkedése jóval meghaladta a győri átlagot. A városban 1920-ban 60.038-an, míg 1941-ben 70.715-en éltek.¹⁷⁷

7.1. Az egyházak és az oktatás

Az 1930-as években a kerület vallási térképe érdekes képet mutatott.¹⁷⁸

római katolikus:	2365	63,5%
református:	422	13,1%
evangélikus:	416	13%

Még mindig itt élt az egész városban a legtöbb protestáns, Szabadhegyet protestáns kerületnek tartották. 1934–35-ben a római katolikus iskolába 354, az evangélikusba 50, a reformátusba 48 tanuló járt.¹⁷⁹ A városban itt volt a legalacsonyabb a zsidók száma, mivel a túlnyomórészt mezőgazdasági vidéken elenyésző volt az ipari és kereskedelmi tevékenységgel foglalkozók aránya. A kerületben írni és olvasni 2670 fő tudott, a 6 év felettek mindössze 5,1%-a, 165 fő volt írástudatlan.¹⁸⁰ Városi szinten már a középmezőnyben volt a kerület, mindez dicséri a tanítók lelkiismeretes munkáját.

A győr-szabadhegyi katolikus lányiskola 1931-ben költözött a Nádasdy út 58. számú épületbe (ma József Attila u. 58.), a katolikus fiúiskola pedig 1937-ben foglalta el az 56. számú épületet. Ez utóbbi esemény jelentőségét mutatja, hogy október 24-én dr. Breyer István megyéspüspök adta át az új épületet, és pontifikálta a szentmisét.¹⁸¹ Az iskola hivatalos neve „Szent István Római Katolikus Elemi iskola” lett, a közelgő, 1938-as „Szent István év” tiszteletére. Mindkét intézmény igazgatói tisztét Haller János plébános töltötte be. A lányiskola tanárai közül kiemelendő Rajky M. Ernella nővér, a fiúiskola közismert oktatója pedig Patay Károly volt.¹⁸²

A Katolikus Autonómia iskoláiban rendszeresen segítették a szegény sorsú tanulókat. Az 1939–40-es tanévben a Szabadhegyi Római Katolikus Elemi Fiúiskola Győr város szociálpolitikai osztályától 240, a Szabadhegyi Polgári Körtől 16, a Napközi Otthontól körülbelül 700 (5-6 tanuló étkeztetéséhez volt elég), összesen mintegy 956 pengő segélyt kapott.¹⁸³ A Szabadhegyi Római Katolikus Elemi Leányiskolának Győr város szociálpolitikai osztálya 230, a Napközi Otthon körülbelül 500, a Női Felsőkereskedelmi Iskola 14, a Leánygimnázium 11, a Szabadhegyi Polgári Kör 9.80, összesen 763.80 pengő segélyt adott.¹⁸⁴ Az 1940–41-es tanévben kicsit csökkent a segélyek összege és az adományozók száma is. A fiúiskola a várostól 240, a Szabadhegyi

Hitelszövetkezettől 10, összesen: 250 pengő támogatást kapott, míg Győr napi 20 ebédet is biztosított. A lányiskola a várostól 230, a Hitelszövetkezettől 25, azaz 255 pengő segélyben részesült, és a város napi 15 ebédet fizetett. A Zöldkeresztől (állami népegészségügyi szervezet Magyarországon a két világháború között) pedig kaptak 18 kg cukrot.¹⁸⁵

Az evangélikus iskola neves tanára vitéz Egyed Lajos volt az 1920-as, Varga József pedig a 30-as években. Bolla István evangélikus gondnok is kiemelkedő munkát végzett.¹⁸⁶

A reformátusok elemi iskolája 1929-ben készült el a mai József Attila u. 31. sz. alatt a Tóth András és felesége Csaplár Zsófia által ajándékozott telken. Végh József és felesége szintén az iskola fenntartására földeket adományozott 1932-ben, templomépítésre pedig 300 négyszögöl belterületet.¹⁸⁷ Tekintélyes oktatója volt Borbély Lajos.

Természetesen a protestáns felekezetek is adományokkal, gyűjtésekkel, segélyekkel segítették a szegényebb tanulók iskoláztatását.

A rendszeres tanfelügyeleti és előjárói látogatások, ellenőrzések mindhárom felekezet iskoláinál pozitív tapasztalatokról tettek tanúbizonyságot, elégedettek voltak a szakmai munkával és a hazafias neveléssel.

1937-ben egy új oktatási intézménnyel gyarapodott a város. A szabadhegyi római katolikus elemi iskola régi épületében, az egykori zárda iskola és óvoda helyén létrejött a Győri Magyar Királyi Téli Gazdasági Iskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás,¹⁸⁸ a mai Kisalföldi Agrárszakképzési Centrum Veres Péter Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Technikum jogelődje. A Földművelésügyi Minisztérium vásárolta meg a Nádasdy út 22. számú épületet és a telket, valamint állták a 17.000 pengős felújítási költség nagy részét is.

Az iskola célja a gazdaképzés elősegítése volt. A tanulók két téli félévben (november 1-től március 15-ig) olyan elméleti ismereteket szereztek, melyekre egy birtok működtetésénél szükségük volt. A többi időt szüleik birtokán, gazdasági munkával töltötték el. Az iskola 35, nagyrészt szabadhegyi tanulóval indult.¹⁸⁹

A szabadhegyi evangélikusok 1937. július 18-án délután felavatták a Protestáns Kör támogatásával és a hívek adományaiból az iskola mellett épült tornyot, a harangot és az iskolában felállított új oltárt.¹⁹⁰

A reformátusok presbitériuma még 1920-ban elhatározta, hogy Szabadhegyen imaházat létesít. A város ekkor harangot adott a szabadhegyieknek, amely ma is használatos. A templom építése a bekövetkező történelmi események miatt az új nemzedékre maradt, akárcsak a 2. világháborúban találatot kapott gyönyörű csúcsíves, neogótikus Szent Anna-templom helyreállítása.

7.2. Hitbéli egyesületek

A Horthy-korszakban is működtek Szabadhegyen a különböző felekezetekhez, elsősorban a római katolikusokhoz kapcsolódó egyesületek. A fiatalok vallási, erkölcsi és hazafias nevelése volt a céljuk.

A katolikus lányiskolában működő Szívőárda és a Dolgozó Leányok Egyesülete vezetője Rajky M. Ernella nővér, tanítónő, a Máriakongregáció irányítója pedig Radics M. Erasma óvónő, nővér volt.¹⁹¹ Hajós László tanító, aki a győr-szabadhegyi egyházközség kántora és Győr szabad királyi város Rokkant Kertvárosának a gondnoka volt, vezette az Ifjúsági Vöröskereszt Egyletet és a katolikus fiúiskolában működő Szívőárdát, Patay Károly pedig más egyletekbeli elfoglaltsága mellett alapító elnöke volt a Szent István Katolikus Legényegyletnek.¹⁹²

1920. április 18-án Szabadhegyen a római katolikus elemi fiúiskolában mintegy százan megalapították a „Győrszabadhegyi Keresztény Ifjúsági Egyesület”, melybe bármely keresztény felekezethez tartozó ifjú beléphetett. Elnöknek Bukovics Endrét, alelnöknek Csaplár Gusztávot és Gesztesi Sárát, titkárnak Gábrriel Ödön kántortanítót választották. A díszelnök Chalupka Károly építész, a védnök dr. Fetser Antal megyéspüspök lett.¹⁹³

Ezek az egyesületek a Győri Jótékony Nőegylettel karöltve részt vettek karitatív cselekedetekben is.

Az 1930-as évektől egyre több fiatal szabadhegyi nő lett gyári munkás. A Szociális Missziótársulat Győri Szervezete 1936-ban az védelmükre alapított egy leányegyesület, melyhez szintén sokan csatlakoztak.¹⁹⁴

A városrészben komoly felekezeti–egyesületi tevékenység folyt, a hasonló eszmeiségű szervezetek közül a Szívgyárda volt a legnépszerűbb.

7.2.1. A Szabadhegyi Szívgyárda Egyesület

A Szívgyárda a leghatalmasabb magyar katolikus gyermekszervezet volt a Horthy-korszakban, tömegmozgalomnak számított. Mindkét szabadhegyi katolikus elemi iskolában volt szervezete, sokan voltak a tagjai. A szívgyárdista-avatás nagy ünnepnek számított, ilyenkor feltűzték a szívgyárdista jelvényt, a nemzetiszínű szalagon lógó Jézus Szíve érmet. A hitbuzgalmi tevékenység, az imádkozás a lelkigyakorlatok mellett közösségépítő tevékenységeket is végeztek: kirándultak, énekkart, szavalókórusokat szerveztek, a fiúk még futballoztak is. Rajky M. Ernella és Hajós László a „szívügyének” tekintette az egyesületet. Hetente tartottak gyűléseket, a fő cél a keresztény–nemzeti értékekre való nevelés volt. Más egyesületekkel együtt rendszeresen felléptek a városrészben tartott ünnepségeken. A Szívgyárda együttműködött a családokkal is, az iskola mellett rájuk is

épített. Azt várta, hogy a nyári szünetekben otthon a szülők segítenek az átadott értékek megőrzésében és elmélyítésében.

7.3. A szabadhegyi és kismegyeri Levente Egyesület

A Levente Egyesület nem csak azért volt fontos, mert az egyik legjelentősebb közösség-szervező egyesület, hanem azért is, mert ez volt az egyetlen olyan szabadhegyi szerveződés, amelynek hivatalosan is részét képezték a kismegyeriek. Győrben 8 levente egyesület alakult 1925 augusztusában, a szabadhegyi Hunyadi János nevét vette fel. A kismegyeri leventék is az ő kötelékükbe tartoztak. Alig egy hónap múlva, 1925. szeptember 20-án, a szabadhegyi hősi halottak emlékművének felavatásával egybekötve, megtörtént a leventék felavatása is. Chalupka Károly építésznek, a Győrszabadhegyi Levente Egyesület első elnökének lelkesítő beszéde után a leventék letették a fogadalmat.¹⁹⁵

Az eseményről a jelentősebb budapesti napilapok részletes tudósításban emlékeztek meg, Szabadhegyet már Győr szerves részeként említve. Igaz, a helyesírással még voltak gondok. Írták egybe, külön és kötőjellel is. Elvileg még érvényben volt ifjabb Andrássy Gyula 1908-as rendelete, aki belügyminiszterként úgy rendelkezett, hogy Szabadhegyet egybe kell írni Győrrel. A sajtó egy része megelőlegezte a mai helyes, kötőjeles írásmódot.

Az ügyvezető elnök Haller János plébános hamarosan átvette az egyesület elnöki tisztét az örökös díszelnökké választott Chalupkától. A főoktatók Egyed Lajos és Csaplár Gusztáv voltak, az oktatók között szerepelt Patay Károly is.

Az éves, nyáron tartott leventeavatások Szabadhegyen a társasági élet részévé váltak, szinte népünnepélyekkel kötötték össze az eseményt. Az avatásokat az Erzsébet ligetben vagy a gyakorlótéren tartották 2000–2500 néző

előtt. Szabadhegy nagy része kivonult az eseményre, és élvezték a leventék műsorát. A tornabemutató és a gúlaépítés, amellyel országos bemutatókon is közönségkedvencek voltak, mindig óriási sikert aratott.

A szabadhegyiek folyamatosan kiemelkedően szerepeltek a leventecsapatok sportversenyein. Lövészetben verhetetlenek voltak, kiváló volt a focigyűjtésük. 1931-ben a Hunyadi János Levente Egyesület csapatai végeztek az első két helyen a városi céllövő versenyen. Elnyerték a híres győri iparművész, Schima Bandi által készített bronzveretű íjat, 12 nyílvezzővel. Az oktatók versenyén főoktatójuk, Egyed Lajos egyéniben „csak” 2. lett, igaz, a csapatversenyt ott is fölényesen nyerték.¹⁹⁶ Jól szerepeltek a megyei és dunántúli, sőt, az országos versenyeken is. Többször megszerezték a legjobb északdunántúli csapatnak járó vándorzászlót. A szabadhegyi leventék népszerűek voltak a városban, példamutató magatartásuk, megjelenésük, fegyelmezetttségük és sikereik miatt is.

A kismegyeri leventék mindent megtettek, hogy öregbítsék a szabadhegyi egyesület jó hírét. Ezt szolgálta az 1927. május 29-én tartott nyári mulatóságuk is, amelyen Göttmann Ferenc uradalmi felügyelő, társelnök mondott beszédet. A kismegyeri leventék bemutatóját megtekintette Egyed Lajos főoktató és a tüzérlaktanya tisztikarának a többsége.¹⁹⁷ Ráth Mihály oktató is jó munkát végzett, a kismegyeri leventék méltó társai voltak a szabadhegyieknek.

A korszak egyetlen igazi nagy politikai botránya Szabadhegyen a leventékkel kapcsolatban tört ki. Tulajdonképpen része volt az egész városban folyó, a győri leventemozgalmat érintő politikai vitának. Szabadhegyet a Győrben zajló politikai csatározások jórészt elkerülték. Ez az összeütközés azonban a városrészre is begyűrűzött. Malasits Géza, a szociáldemokraták győri országgyűlési képviselője 1927 februárjában a belügy- és a kultuszminiszterhez intézett interpellációjában túlzott keménységgel vádolta meg a győri levente egyesüle-

tek vezetőit, elsősorban a győrszigetit, az újvárosit, a révfalusit és a gyárvárosit. (Egyébként a szociáldemokraták pontosan ebben a négy városrészben voltak a legerősebbek). Klebelsberg Kuno kultuszminiszter és Scitovszky Béla belügyminiszter kiálltak a leventeoktatók mellett, de a szabadhegyi leventék a kultuszminiszterhez írt személyes hangvételű levelükben külön is megvédték a saját és a többi győri levente egyesület oktatói gárdáját is.¹⁹⁸

A legnagyobb gondot az egyesületnek Szabadhegyen a Levente Otthon létesítése okozta, amihez a város nem sok segítséget adott. Végül 1938-ban ez is megoldódott. A szabadhegyi leventék megkapták a Nádasdy út 20. szám alatt az egykori katolikus iskola, a későbbi legendás mozi épületét.¹⁹⁹

1941-ben, miután a törvényi előírások lehetővé tették, a Szabadhegyi Levente Egyesület elhatározta, hogy mint Győr város Levente Egyesületének Fiók-Egyesülete önálló szervezetként működik tovább. A döntés érthető volt, hisz gazdag egyesületnek számított. Volt Levente Otthona 14.500 négyszögöl, házhelyeknek alkalmas szántóföldje 652 négyszögöl, külön házhelye és 5000 pengő készpénze.²⁰⁰ Az alakuló közgyűlésen elnökké Haller János plébánost, titkárrá Barass Istvánt, jegyzővé id. Gábriel Ödönt, pénztárossá Ács Kálmánt, főoktatóvá pedig Patay Károlyt választották.²⁰¹

1942-ben a szabadhegyi és kismegyeri leventék 256 pengőt gyűjtöttek össze a harcoló honvédek családtagjai, illetve a sebesültek számára karácsonyi ajándékok vásárlására. Győr valamennyi kerületében ünnepi műsort tartottak, amelyen minden honvéd tiszteletére gyertyát gyűjtöttek. Városszerte a legnagyobb visszhangja a szabadhegyi leventék előadásának volt, amelyet Haller János állított össze.²⁰²

Az 1944 pünkösdi vasárnapján tartott, utolsó szabadhegyi leventezászló-avatáson dr. Drobni Lajos ügyvéd, kamarai elnök mondott beszédet. A zászlóánya Patay Károlyné volt.

7.4. Egyesületek és a sportélet

A szabadhegyi sportélet 1945-ig tartó időszaka szervezeti kereteinek a megállapítása hiteles levéltári források híján szinte lehetetlen. Tulajdonképpen csak az a biztos, hogy egy futballcsapatról van szó, amelyik a városi ifjúsági bajnokságban indult 1927-től, majd a levente labdarúgó-bajnokságban 1943-tól. Szabadhegyi Levente SC, „Hunyadi János” Sport Egyesület, Szabadhegy SE, Szabadhegyi Törekvés és egyszerűen csak Szabadhegy voltak a leggyakoribb nevei. A korszakban az első ismert szabadhegyi sportvezető Ács Kálmán szövömester, aki 1927–28-ban a Szabadhegy IV. SC alelnöke volt.²⁰³

A Törekvést legalább négyszer is megalapították, illetve átszervezték: Zuber Béla vezetésével 1932-ben,²⁰⁴ Besenbeck Alfons elnök és Székely István ügyvezető elnök irányításával 1933-ban,²⁰⁵ Csatay Károly elnökletével pedig 1934-ben.²⁰⁶ 1939–1941 között Zuber Árpád volt az elnöke.²⁰⁷

1932-től a Törekvés szorosan együttműködött a Szabadhegyi Polgári Körrel, azonban Szauter Ferenc polgármester nem hagyta jóvá a sportegyesület beolvadását a körbe.²⁰⁸ A klubot 1933-ban a Levente Egyesület vette át, így lett a vezetője a levente főoktató. A székhelye a Nádasy út 22. szám alatt volt, ugyanott, ahol a levente központ is működött.²⁰⁹ Egyértelmű a szoros kapcsolat a Törekvés és a Szabadhegyi Levente SC között, a különböző elnevezések egy egyesületet takartak.

Mindenképpen meg kell említeni Asztalos Lajos pékmestert, aki 1930-ban a szabadhegyi sportegyesület pénztárosa, utóbb elnöke volt, majd 1934-ben a Törekvés alapítótagja és pénztárosa.²¹⁰

A szabadhegyiek sokszor bíztak benne, hogy erős, jól irányított felnőtt egyesület is lesz, amely sportbeli sikereivel öregbíti a kerület jó hírét. Optimizmusukat és lelkesedésüket bizonyítja, hogy a mérkőzések szervezésénél arra is odafigyeltek, hogy azokat ne egy időben rendezzék az Erzsébet ligeti DAC-pálya meccseivel, amelyre sok szabadhegyi is ellátogatott. Annak azonban nincs nyoma, hogy a felnőtt csapat hivatalosan is indult volna valamilyen bajnokságban, bár 1934-ben neveztek a Nyugati Alsövetség III. osztályába.²¹¹

Barátságos mérkőzéseket természetesen játszottak. Az első összecsapásuk egyikét stílusosan a csanaki Törekvéssel játszották 1923-ban a reptéri pályán (ma a József Attila-lakótelep keleti oldala). A megállapodás szerint a vesztes annyi liter bort fizetett, ahány gólt kap. A hazaiak hatot rúgtak, de gavallérok voltak, a hat literből hármat áttettek a vesztes csanakiak asztalára.²¹²

A sportlapok tudósítása szerint Szabadhegynek kiváló talajú futballpályája volt, a Győr két világháború közötti sportlétesítményeit ismertető statisztikai kiadványokban viszont nincs feltüntetve. A pályának és közvetlen környezetének nyilván nem volt stadion jellege.

A kék-fehér felszerelésben játszó szabadhegyi ifikről az a hír járta, hogy tehetséges és kemény játékosokból áll. Szurkolói vehemensek, többször volt a pályájukon botrány vagy bíróverés.²¹³ Általában a 3–6. hely környékén végeztek a városi ifjúsági bajnokságban, de többször csak egy mérkőzésen múlt az arany- vagy ezüstérmes helyezésük.

A teke Győr egyik sikersportja. Sokáig csak szórakozás volt, de egyre többen foglalkoztatott a tekeversenyek szervezésének gondolata. Némiképp váratlanul a tekesport kezdetei Szabadhegyhez kötődnek. A kerület tekései 1938 szeptemberében kétfordulós mérkőzésen Gyárvárossal mérték össze tudásukat, és 20 fa előnnyel nyertek a később a sportág győri, sőt országos fellegvárává váló városrész ellen. A szabadhegyi csapat tagjai Szabó Jenő, Horváth István, Hegyvári András, Kulcsár Endre, Babos István, Kovács Sándor, Somogyi József, Závory Rezső, Lengyel Károly és az egykori focista, Zuber Béla voltak.²¹⁴

7.5. Harci repülő, pilóták és a repülősport Szabadhegyen

Kevésbé ismert eseménye Szabadhegy és Győr történetének, hogy 1919-ben a szabadhegyi repülőtér részese volt a Felvidék visszafoglalására irányuló északi hadjáratnak. Endresz György, aki Magyar Sándor navigátor társaságában első magyarként repülte át az Atlanti-óceánt, 1919-ben Győrben szolgált a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében. Az első világháborúban a Monarchia 64. repülőezredének pilótájaként négy elismert légi győzelmet aratott. Ő is azon hazafias érzelmű, egykori monarchiabeli katonatisztekhez tartozott, akik azért léptek be a kommunista diktatúra hadseregébe, mert így láttak esélyt az ország területi épségének a megvédésére. A főhadnagy 1919 tavaszán – kora nyarán a Győrben állomásozó 4. repülőszázad parancsnokaként vett részt az északi hadjáratban. A 4–6 géppel rendelkező század bázisa a Jáky-dűlőben levő repülőtér volt. Innen indultak a felvidéki területek, Érsekújvár környéke és a Pozsony-Nyitra vonal felderítésére.²¹⁵ Harci bevetésükre azonban nem került sor.

Endresz 10 évvel később tért vissza a városba. Az 1928 végén alakult Győri Aero Club, amelynek első elnöke dr. Petz Aladár volt, május 5-én a Magyar Aero Szövetség és a Műegyetemi Sportrepülő-egyesület támogatásával látványos légi bemutatót tartott Szabadhegyen, mivel a Jáky-dűlő volt a legalkalmasabb terület a városban a légi rendezvények megtartására. A focipálya és a mellette levő hatalmas legelő kiváló leszállópályának bizonyult. Endresz György hajtott végre műrepüléseket, rajtrepülést és léggömbvadászatot. A Magyar Légiforgalmi Rt. egyik utasszállító gépe pedig körrepüléseket végzett a jelenlevő utasokkal.²¹⁶ A több ezer győri néző előtti bemutatónak hatalmas sikere és országos visszhangja volt.

A Győri Aero Club 1929 tavaszán ígéretet kapott, hogy használatra repülőteret kap a repülősport céljaira. A városi tanács hajlandó lett volna a Jáky-laposi legelőn megfelelő területet adni, viszont a legelőterületet a Szabadhegyi Gazdakör bérelte a várostól. A Gazdakörrel való tárgyalások nem vezettek eredményre, így a tervezett repülőállomás sem valósult meg. Győr-Szabadhegy nem lett a repülősport és adott esetben a polgári repülés vidéki fellegvára.²¹⁷

7.6. A Szabadhegyi Gazdakör a két világháború között

Az egyesület a Horthy-korszakban is meghatározó szerepet töltött be Győr-Szabadhegy életében. Vezető tisztségviselői befolyásos, fontos közvéleményformáló erők voltak a kerületben. Ami az érdekvédelem mellett új elem volt a működésükben, hogy igyekeztek a tagság kulturális lehetőségeit is bővíteni, s urbanizáló szerepet is betöltöttek a városrészben. Látványos ünnepeken népszerűsítették a szervezetet, egyben a közösségi életforma értékeit, normáit is terjesztették, képviselték.

A kör díszelnökei Erdélyi Iván tanácsos és Haller János plébános voltak. Az első világháború után Gerő Andor, a kör elnöke már tartalékos huszárfőhadnagyként, uradalmat vásárolt a vas megyei Kissároslakon. A budapesti társasági életnek is kiemelkedő híre volt, amikor a nagy tekintélyű régi gazda, Gerő Mihály fia feleségül vette Czeyda-Pommersheim Ernő nyugalmazott altábornagy Sári nevű lányát.²¹⁸ Jelentős esemény volt, egy szabadhegyi gazdát mértékadó fővárosi lapok köztiszteletben álló személynek neveztek.

A Gazdakör új elnöke az 1920-as évek közepéig id. Mondovits Lajos lett, utána fia, ifjabb Mondovits Lajos irányította a szervezetet.²¹⁹

A szabadhegyi gazdáknak jelentős szerepe volt az első világháborús emlékmű felépítésének a támogatására szervezett rendezvények sikerében. A Gazdakör tagjainak anyagi gyarapodását jelezte, hogy egyre többen és nagyobb összegekkel járultak hozzá az emlékoszlop elkészítéséhez. Az ilyen cselekedetek tovább erősítették a közösségen belüli befolyásukat. Idősebb Mondovits Lajos, a kör elnöke például 10.000 koronát adományozott, ami komoly összegnek számított.²²⁰ Megtehetette, hiszen neve több éven keresztül szerepelt a legnagyobb győri adófizetők listáján a Gazdakör alapító elnöke, Gerő Mihály társaságában.

A kör jó viszonyt ápolt a földművelődésügyi minisztériummal, ennek egyik tanúbizonyossága, hogy a minisztérium mintegy 100 darabos könyvtárat ajándékozott nekik. A szabadhegyi gazdák – nem ezért – látványosan kiálltak Nagyatádi Szabó István földreformja mellett, határozatban ítélték el az őt ért támadásokat.²²¹

A szervezet egyre többször és határozott véleménnyel szólalt meg országos szakpolitikai kérdésekben. 1933-ban az egyesület közgyűlésén elemezték a világválság következményeit, és javaslatokat tettek a Mezőgazdasági Kamará-

nak egy Győrött felállítandó lisztminőség-vizsgáló kísérleti állomás felállítására és a búzaminőség vásár létesítése tárgyában.²²²

Megállapították, hogy a válságból való kilábalás kulcsa, hogy versenyképessé váljanak a piacon. Ehhez viszont minőségi búzát kell termesztetni. Ezek a tervek azt jelzik, hogy a kör tagjai jól látták a mezőgazdaság helyzetét, a főbb agrárvidéken is egytértettek válságkezelő javaslataikkal. Egyre nagyobb tekintélyre tettek szert. Felsőöri Nagy Pál főispán és a vármegye több tekintélyes vezetője is támogatta elképzeléseiket.

1934. február 28-án Mondovits Lajos elégedetten értékelte a Gazdakör 25 éves tevékenységét az ünnepi közgyűlésen. A további sikeres működésüket jelezte a mezőgazdasági szakiskola létrejötte és ezzel összefüggésben az Ifjúsági Gazdakör megalakulása is.

Jelentős ünneppé nőtte ki magát a szabadhegyi gazdaavatás, amelyen évente 25–30 fiatal vármegyei gazdaifjút bocsátottak szét a falvakba azzal, hogy segítsenek fellendíteni a magyar mezőgazdaságot. A Gazdakör Szabadhegyen a legtekintélyesebb szervezetté nőtte ki magát, mintegy 130–150 fős tagságával. Anyagilag is gyarapodtak, sokuknak voltak bérelt földjei a város más részein is.

1938-ban a körnek mintegy 90 családból volt 1–2 tagja, 369 családtagot számláltak. A bérelt és a saját földdel együtt 1150–1200 hold körül volt a birtokuk. Ebből 280 hold bérelt birtok a szentiváni és a baráti határban, 470 pedig a győri határban terült el. A 450–500 hold saját birtokuk részint a győri, részint a szomszédos határokon feküdt.²²³ Arra kérték a várost, hogy Győr érdekében tömörítse a gazdatársadalom birtokát, ezért a győri határban mintegy 550 hold területet parcellázzanak fel. A kérésük logikus volt, hiszen a jól működő kis- és középbirtokok nagy szerepet játszottak a város minél jobb

élelmiszer-ellátásában. Tagosítva növelni tudták volna a terméseredményeiket, illetve csökkenteni a kiadásait. A közeledő háborúra való készülés miatt a terv nem valósult meg. Magyarország hadba lépése után a Gazdakör tagjainak a többsége a keleti fronton harcolt.

A Gazdakör irányítói továbbra is a legismertebb személyek voltak lakóhelyükön. Tagjai tevékenyen részt vettek nemcsak a városrész, hanem Győr gazdasági–társadalmi életében is. Leginkább Győr másik jelentős gazdaszövettségével, az újjvárosival ápoltak szorosabb kapcsolatot. A szabadhegyi és újjvárosi gazdák küldöttsége együtt többször folytatott sikeres tárgyalásokat az általuk használt, városi tulajdonban levő legelők bérleti díjának a megállapításáról.²²⁴ Rendezvényeiket sokan látogatták a városból és a környékbeli falvakból is. Különösen népszerűek voltak a gazdaköri ismeretterjesztő előadások, amelyek főként a gazdálkodás minőségi fejlesztésének a lehetőségeivel foglalkoztak. Győr-Szabadhegy szószólóinak tekinthetők, akik sokat küzdöttek a terület infrastrukturális fejlesztéséért, a városrész elmaradottságának csökkentéséért.

7.7. A Szabadhegyi Polgári Kör

Az egyesület 1929-ben jött létre, alapító elnöke Kiss Péter útbiztos, aki 1914-ben súlyosan megsebesült az orosz fronton és rokkantként szerelt le. Egyike volt azon kevés szabadhegyinek, aki jelentős városi egyesület vezetésében is szerepet játszott. Megválasztották a Hadirokkantak, Hadiözvegyek, Hadiárvák Országos Nemzeti Szövetsége (HONSZ) győri alelnökének is.²²⁵ 1939-ben vitézzé avatták.²²⁶

Az egyesület ügyvezető alelnöke id. Gábrriel Ödön volt. Fontos szerepet játszottak benne Hajós László és Patay Károly is. Patay vezette a kör kulturális

osztályát.²²⁷ Elsősorban a Katolikus Legényegylettel és a Levente Egyesülettel működtek együtt. Gyűléseiket a Göttl vendéglőben tartották. Fontos feladatuknak tekintették a városrész úthálózatának a fejlesztését, a kultúrház felépítését, a keresztény-nemzeti gondolat terjesztését.

Az 1933–34-től érezhetően tevékenyebbé váltak. Szerepük volt a Fehérvári út részbeni felújításában, bővülő könyvtáruk a szabadhegyiek művelődését szolgálta. Az elsők között javasolták, hogy a Városránéző-szert nevezzék át Nádasdy utcára.²²⁸ Több adománygyűjtő akcióban vettek részt, szegény szabadhegyi családokat segítettek. 25 pengőt szavaztak meg az ország árvízkárosultjainak a megsegítésére. Országosan is megismerték a nevüket, amikor az 1940. évi közgyűlésükön 12 pengőt adtak össze a finnek megsegítésére indított mozgalomhoz.²²⁹ Ezekből az adatokból arra lehet következtetni, hogy többségében kis jövedelműek alkották a tagságot.

1938-ban történt egy olyan esemény, amely azt bizonyította, hogy a városban egyre inkább tekintélyes egyletnek tekintik. Dr. Telbisz Miklóst választották a vármegye és Győr alispánjává. A számtalan üdvözlő táviratot feladók közül a helyi sajtó mindösszesen 5 győri egyesületet nevezett meg névvel: a Győri Kereskedelmi és Iparkamarát, a Győri Ipartestületet, a Mezőgazdasági Kamarát, a Katolikus Kört és a Szabadhegyi Polgári Kört.²³⁰

A szervezet erősödését jelezte, hogy 1940-ben 55-en kérték felvételüket.²³¹ Ez összefüggésben volt azzal, hogy egyre inkább elmélyült a kapcsolatuk a kormánypárttal, a Magyar Élet Pártjával. Jótékonyági tevékenységük is új erőre kapott. Az 1940–41-es tanévben mindhárom győr-szabadhegyi felekezet elemi népiskolája tanulóinak, valamint az óvoda szegénysorsú növendékeinek összértékben 3866 pengő értékű lábbelit és ruhát adományoztak, amiért Hóman Bálint vallás- és közoktatási miniszter külön köszönetet mondott nekik.²³²

A Szabadhegyi Polgári Kör Győrben a legszorosabb viszonyt a Nádorvárosi, valamint a Gyárvárosi Polgár Körrel építette ki. Különösen jelentős volt az 1912 óta működő nádorvárosi szervezettel történő kapcsolatfelvétel.

A dualizmusban a törvényhatósági választásokon Nádorváros és Szabadhegy alkotott egy közös kerületet. A Horthy-korszakban ez megváltozott. 1929-től Gyárváros és Szabadhegy alkotta Győrben a 6. választókerületet. 1929-ben az újonnan létrejövő Szabadhegyi Polgári Körnek nem nagyon volt beleszólása a Keresztény Párt által is fémjelzett Nemzeti Polgári Blokk listájának összeállításába, amelynek első három helyén gyárvárosiak szerepeltek. Haller János plébános csak a lajstrom 6. helyét foglalta el.²³³ De támogatták egymás jelöltjeit, a lista minden tagja elég szavazatot kapott a városi képviselőséghez.

1934-ben viszont változott a helyzet. Az önállóan induló Keresztény Párt listájának 2. helyén, Brantl Lajos gyárvárosi plébános mögött, a Szabadhegyi Polgári Kör ügyvezető alelnöke, Gábrriel Ödön szerepelt²³⁴. Ez egyértelműen a szervezet növekvő befolyását és erősödő érdekérvényesítő képességét igazolta.

A földrajzilag legközelebb levő Nádorváros Polgár Körével több közös rendezvényük volt, kölcsönösen részt vettek a vezetőségválasztó gyűléseken, támogatták egymás kezdeményezéseit. Vitéz Kiss Péter elnök kiváló kapcsolatot épített ki a nádorvárosi kör nagytekintélyű vezetőjével, dr. Füves Károly felsőházi taggal.

7.8. A Szabadhegyi Ifjúsági Egyesület

A korszakban utolsóként alakult szabadhegyi egyesület 1938. február 20-án jött létre Patay Károly irányításával. 50 fiatal munkás tette le a fogadalmat és írták alá az alapító okmányt.²³⁵ A szervezet a keresztényszocializmus eszmeisége jegyében jött létre, a munkásfiatalokat akarták megnyerni maguknak. Ők voltak az a társadalmi réteg, amelyik eddig leginkább kívül maradt a többi szabadhegyi egyesület tevékenységi- és látókörén. Mivel a szociáldemokratákhoz kötődő egyesület nem működött a kerületben, így könnyebb volt a tagtoborzás is. A szervezet átvette a még 1920-ban megszerveződött, de fokozatosan megszűnő „Győrszabadhegyi Keresztény Ifjúsági Egyesület” helyét és szerepét.

Az alapítók nagyon aktívak voltak, alig egy hónappal az alakuló gyűlés után már nagysikerű kultúrdélután tartottak. A Zuber Árpád által rendezett színdarab főszerepében Zuber Béla alakításának tapsolhatott a közönség.²³⁶ Sokoldalú volt a két egykori focista, majd sportvezető, hiszen Zuber Béla rendszeresen tartott hazafias neveléssel kapcsolatos előadásokat is a fiataloknak. Az egyesület szorosan együttműködött a Keresztényszocialista Párttal, a Levente Egyesülettel és a Polgári Körrel.

A különböző szervezetek által rendezett programok, estek nagy népszerűségnek örvendtek, a városközpont messze volt, így szórakozásra, művelődésre más lehetőség nem nagyon volt. Szabadhegyen nemcsak a helyi, hanem a központi szervezésű rendezvények, tanfolyamok is sikeresek voltak. Kiemelkedően sokan vettek részt a város népművelési bizottsága által 1938-ban rendezett főzőtanfolyamon, melynek a záróvizsgálója a Levente Otthonban, a nyilvánosság előtt zajlott. Az eredmények alapján a szabadhegyi lányokból később biztosan kiváló feleségek lettek, köszönhetően Floch Ernőné és Antal Mária főzőtudományának, amit sikeresen átadtak a résztvevőknek.²³⁷

7.9. A szabadhegyi tüzérlaktanya története

A volt huszárlaktanya az első világháború után szerencsésen elkerülte a román csapatok beszállását Győr román megszállása (1919. augusztus 18. – október 4.) idején. A románok nem merészkedtek a szabadhegyi vasúton túli területre. A laktanyába 1922-ben került az újonnan szervezett Magyar Királyi Honvédség székesfehérvári 2. honvéd vegyesdandárának 2. honvéd tüzérosztálya. A huszárlaktanyából tüzérlaktanya lett, amely 1930 márciusában a „Magyar Királyi Klapka György 2. honvéd táborig tüzérosztály” elnevezést vette fel. Parancsnoka 7 évig Reiter József ezredes, a később tábornokká előléptetett kiváló tüzértiszt volt. 1935-től három üteg rendezkedett be a volt lovassági laktanyában. Az 1938. évi átszervezések után a győri tüzérek az 5. tüzérosztály új hadrendi jelölést kapták. Ettől az évtől az általános hadkötelezettség elve alapján már nyíltan, két évig tartott a tüzérnek behívott hadkötelesek kiképzése. A kisebb, ütegszintű lő- és harcgyakorlatait általában Kismegyeren és Abda környékén tartották.²³⁸ A szabadhegyi tüzérek az első bécsi döntés (1838. november 2.) után természetesen részt vettek a visszacsatolt területek birtokbavételében. A 2. vegyesdandár győri gyalogsági és tüzér alakulatai Medvénél keltek át a Dunán, s a pozsonyi és a somorjai járás területét vették birtokba. Közreműködtek Kárpátalja visszaszerzésében is 1939. március 15-én. A második bécsi döntést követően (1940. augusztus 30.) a Szilágyság területét szállták meg. Ez lehetett a legnehezebb feladat, mert a környék román lakossága ellenségesen fogadta csapatainkat. Szeptember végén szerencsésen visszatértek Szabadhegyre, ahol a Nádasdy úton nemzetiszínű szalagok, virágosó és ünnepi hangulat fogadta őket.²³⁹

A II. világháborúba történő belépésünk után a győri 5. táborig tüzérosztály által felállított csapattestek az 1942. február végétől szerveződő 2. had-

seregbe nyertek beosztást. Ott voltak a Don-kanyar poklában 1942–43-ban. Az 5. tábori tüzérsztálynak a Don mentén, s ukrainai hómezőkön hősi halált halt, nyomtalanul eltűnt, illetve hadifogságba esett 212 katonája.²⁴⁰ Utolsó bevetésük 1945-ben a felvidéki Mecenzéfen volt. Az osztály megmaradt részét morva területre szállították, az 1945. május 9-i fegyverletételig német és magyar rögtönzött alakulatokban harcolt tovább.²⁴¹

A kaszárnya sérülten, de túlélte a világháborút. A németek 1945. március 28-án menekültek el Szabadhegyről és egyben adták fel Győrt. A még élők visszaemlékezései szerint a laktanyát Győr bombázásaikor találat nem érte, viszont a kivonuló németek nagyobb részét felrobbantották – közte a Lovardát – 1945. március végén.²⁴²

Az eléggé lepusztult állapotban levő szabadhegyi tüzérlaktanya megmaradt, egyre romosabb részeit a megszálló szovjet csapatok nem állították helyre, épületeit nem hasznosították. Katonáságot sem állomásoztattak itt, sőt, egy idő után már őrséget sem. Az épületek lassú haldoklása folytatódott, állaguk egyre romlott. Az 1950-es évek közepén végül megkezdődött a romos épületek lebontása, ami 1957-re be is fejeződött. A használható építőanyagot elszállították, a téglák többsége az akkor épülő művelődési ház felépítését szolgálta. A huszár, majd tüzérlaktanya „élt” 73 évet (1884–1957).

7.9.1. Egyesületi- és sportélet a tüzérlaktanyában

A szabadhegyi tüzérsztály a két világháború között tevékeny szerepet játszott nem csak a városrész, hanem Győr társasági, sport- és egyesületi életében is. 1931-ben alakult a laktanyában Reiter József elnökletével a Győri Tüzérek Falkavadász Társasága,²⁴³ amely rendszeresen bonyolított le komoly lovasversenyeket, sőt még lovaspóló mérkőzéseket is szerveztek.

A legismertebb versenyeik egyike a laktanya lovardájában 1936. május 30. és június 1. között tartott olimpiai válogató és lovasbajnokság. A díjugratásban és díjlovaglásban több olyan versenyző is indult, akik tagjai lettek a berlini olimpián résztvevő magyar csapatnak. A díjugratást Platthy József nyerte „Éppen elég” nevű lován.²⁴⁴ Ő szerezte az olimpián vadászugratásban a Gömbös Gyula miniszterelnök tulajdonában levő legendás „Sellő” nyergében a magyar lovassport első és eddigi egyetlen érmét a harmadik helyével.

A szabadhegyi tüzérosztálynak – már csak a huszárhagyományok okán is – kiváló lovascsapata volt, amely remekül szerepelt a versenyeken. Legkiválóbb eredményüket 1936–37-ben a csapattek országos bajnokságában érték el. Ekkor a Prutkay János, Tóth Béla, Nádasy Gyula és Pettkó Szandtner Aladár összetételű együttes első helyezést ért el.²⁴⁵ Remek teljesítményt nyújtottak, legyőzték az összes huszárcsapatot is. Hiába, ahol a csapatban egy „Nádasy” is szerepel, az csak megnyerheti a bajnokságot. Prutkay János a berlini olimpiára készülő díjugrató keretnek is a tagja volt.

Nevezetesek voltak a novemberben megtartott Szent Hubertus-napi falkavadászatok, amelyeket Kismegyeren vagy Koroncón tartottak. Ez az esemény is neves társasági rendezvénné nőtte ki magát. A Royal szállótól szállították a vendégeket a verseny helyszínére, és este ugyanott fejeződött be a nap a díjkiosztó báli mulatsággal. Az eseményeken, a főispántól a polgármesteren át a megyéspüspökig, részt vettek a város és a megye köz- és társasági életének ismert személyiségei.

Reiter ezredes parancsnoki évei alatt kezdte meg tevékenységét a Klapka Kör is, mely a Győr környékéről behívható tartalékos tüzértisztek továbbképzését szervezte.²⁴⁶ Ez megint újabb véletlen, de jelképes egybeesés. A győri huszárlaktanya első megálmodója, a győri nemzetőröket kiképző Zichy Ottó

a Klapka György vezette komáromi várban tartózkodott 1849-ben a szabadságharc bukásakor.

Természetesen a huszárhagyományok emléke is tovább élt. Sopronban még az 1920-as években létrejött a Gróf Nádasdy 9-es huszárezred asztaltársasága, melynek Vörös Károly elnökletével megalakult a 226 fős Győrvárosi és Vármegyei szervezete. Ők javasolták először Győr városa közigazgatási bizottságának 1932-ben, hogy Szabadhegyen legyen Nádasdy utca és egy emléktábla a tüzérlaktanyában.²⁴⁷ Az emlékmű 1935-ös felavatása után az egykori huszárok évente tartottak a laktanyában emlékünnepelet, amelyen 1937-ben Muhr Ottmár gyerekei is megjelentek.²⁴⁸

A szabadhegyi huszárok és tüzerek emlékét őrzi egy katonanóta is:

„Szabadhegyi laktanya

De magas a teteje

Ráhajlik a cseresznyefa levele

Cserebogár csípd le annak levelét

Le ne törje sej-haj

Tüzércsákóm tetejét.”²⁴⁹

7.10. Szabadhegyi és kismegyeri vitézek

2014. november 3-án Győrött Vitézi Kopjafát avattak. Mintegy 50 vitéz neve, születési- és vitézzé avatásának éve került feliratozásra a Bem téren felállított Vitézi Kopjafa előtti díszes fatáblákra. Köztük 3 szabadhegyi és egy kismegyeri vitéz neve szerepel. Pedig ennél jóval többen voltak. Igaz, a rend irattára a második világháború alatt gyakorlatilag megsemmisült, és a fellelhető források adatai között sok ellentmondás tapasztalható, ezért nehéz tisztázni a rend tagjainak listáját.

A különböző írásos források és internetes adatbázisok részletes összehasonlító elemzésével, valamint a még élő leszármazottak visszaemlékezései alapján többé-kevésbé meg lehetett állapítani Szabadhegy és Kismegyer vitézeinek a névsorát. Valamennyien az első világháborúban mutatott hősiességükért kapták a címet. Többen közülük megjárták az orosz és olasz frontot, sőt még az Erdélybe betörő románok ellen is harcoltak. Volt, aki életét vesztette a „nagy háborúban”, így valamelyik családtagja kapta a címet.

Az elsők között avatta vitézzé a kormányzó 1923-ban Bognár Czapp Tivadar gazdálkodót, aki elképesztő módon harcolt a szerb, az orosz, az olasz és román fronton is, valamint Varjasi Mihály gazdálkodót és fuvarost.²⁵⁰ 1924-ban lett egyedülként Szabadhegyen, tiszti vitéz Egyed Lajos evangélikus tanító, a Szabadhegyi Levente Egyesület főoktatója, majd a Győr-Szabadhegyi Hitelszövetkezet ügyvezető igazgatója.²⁵¹ Ugyanekkor ütötték vitézzé Farkas Szabó Gyula gazdálkodót, aki saját 10 holdas telkét vitézesítette. Nem érthette meg a beiktatását, mert 1925-ben a földjén végzett munka közben elszenvedett baleset következtében meghalt. Ő lett a Győr vármegyei vitézi szék első halottja.²⁵² Kismegyer egyetlen vitézét, Tóth Vendelt szintén ekkor avatta fel Horthy Miklós kormányzó. A háború után rendőr lett.²⁵³

A Szabadhegyhez közvetlenül kötődő vitézek közül 1926-ban avatták a legtöbbet: Bolla István gazdálkodót, aki szintén a saját birtokából alapított 10 hold vitézi telket a maga és leszármazottai számára Győr-Szabadhegy határában,²⁵⁴ Kovács Istvánt, aki rokkantként szerelt le és szabóként dolgozott Szabadhegyen,²⁵⁵ valamint a szintén rokkant Menyhárt Lajos pékmestert.²⁵⁶ 1929-ben lett vitéz az 1916-ban, a 9. isonzói csatában elesett Fülöp István napszámos fia, ifj. Fülöp István szabósegéd.²⁵⁷ Kiss Péter nyugdíjas útbiztost, a Győr-Szabadhegyi Polgári Kör elnökét 1939-ben ütötték vitézzé.²⁵⁸

Tehát kilenc szabadhegyit és egy kismegyert avattak biztosan vitézzé. Ez arányaiban nagyon sok. Ráadásul Szabadhegyen és Kismegyeren az országos átlagnál jobb minőségűek voltak a vitézi telkek.²⁵⁹ Akadályt itt is inkább a tőkehiány okozott a gazdálkodóknak.

Gombos Zoltán nyugalmazott tábornok, vármegyei vitézi székkapitány jó kapcsolatot ápolt Szabadhegygel, többször járt a városrészben. Révfaluban élt, de a városi közgyűlésben nagyon sokszor felszólalt Szabadhegy érdekében, például sokat küzdött a kultúrházért és az infrastrukturális fejlesztéseket is támogatta. Ebben nyilván szerepe volt az itteni vitézekkel való gyakori találkozásainak és a velük meglévő jó kapcsolatának. Összetartó közösség voltak.

7.11. Pártok és választások

A lakosság növekedésével párhuzamosan a pártok Szabadhegyhez való viszonya is megváltozott, mivel fokozatosan megnőtt a városrész súlya a választásokon. Az országos változásokhoz hasonlóan Szabadhegyen is átalakult a pártstruktúra. A városrész legerősebb, meghatározó politikai erejévé a kormánytámogató Keresztényszocialista Párt vált, amely elsőként alakult meg a városrészben. Alakuló ülésüket 1919. január 12-én tartották a katolikus iskolában, Haller János vezetésével.²⁶⁰ Az 1920-as évek végén szabadhegyi titkáruk Sári Gyula lett, aki a párt győri szervezetét is irányította.²⁶¹ Egész Dunántúlon ismert politikus volt, sokat tett, hogy a párt befolyása erősödjön a szabadhegyi munkások, főleg a textilgyárakban dolgozók között. Az OTI, az Országos Társadalombiztosító Intézet átalakításával kapcsolatos elképzelései alapját képezték annak a szakmai vitának, amely a munkások és munkaadók érdekeit próbálta összhangba hozni.

Másik fő politikai erővé a szociáldemokraták váltak a IV. kerületben. Megváltozott a városrész társadalmi összetétele, nőtt a választójoggal rendelkező munkások száma.

A nagy kormánypárt (Bethlen alatt Egységes Párt, Gömbös idején 1932-től a Nemzeti Egység Pártja) Győrhöz hasonlóan Szabadhegyen sem tudott mértékadó, domináns politikai erő lenni. Csak 1939-ben változott a helyzet, amikor a Teleki Pál vezette Magyar Élet Pártja összefogott Győrben a kereszténypárttal. A szociáldemokraták viszont stabil párttá váltak Szabadhegyen is. Mivel a kisgazdák nem próbálkoztak helyi szervezet létrehozásával, a gazdák többsége a keresztényszocialistákat támogatta.

A dualizmussal ellentétben a választási kampányokban Szabadhegyen is tiszteletüket tették a pártok jelöltjei, képviselői, országosan ismert politikusai és listavezetői (1926-tól listás választás volt a titkosan szavazó nagyvárosokban). Két választási ciklus között pedig Győr két országgyűlési képviselője rendszeresen tartott képviselői beszámolókat valamennyi városrészben.

A szabadhegyieket érdekelték a politikai nagygyűlések, pártszimpátiától függetlenül sokan voltak a rendezvényeken, amelyeket általában valamelyik vendéglőben tartottak. Itt alaptól biztosítva volt a hallgatóság. A politikai nagygyűléseknek egyre inkább közösség-szervező ereje lett a kerületben is. Megjelent a politikai eszme, mint a közösség életét befolyásoló tényező.

Érdekes, hogy szociáldemokraták összejöveteleiket legtöbbször a Gazdakör udvarán tartották. A párt felismerte, hogy a jó eredményhez szükséges a gazdaközösségen belüli befolyásának a növelése, nem elég csak a munkás szavazókra támaszkodni. Egyetlen ellenzéki erőként a gazdák kormánykritikus részét meg tudták szólítani. A Szabadhegyi Polgári Kör kormánypárti volt, a Magyar

Élet Pártja rajtuk keresztül építette ki kerületi szervezetét. A civil szervezetek többsége az egyházhoz kötődött, ellenzéki pártként még leginkább a Gazdakörnél volt esélyük, főleg a nagy gazdasági világválság idején és következtében.

Az országgyűlési választásokon, Szabadhegyen magas részvétel mellett (90–95% között mozgott)²⁶² a kereszténypárt mindvégig a legerősebb politikai erőnek bizonyult (1920-ban ellenjelölt híján Győrben nem tartottak választást, de az eredménye nem lehetett volna kérdéses).

Az egyéni képviselőjelölti választás eredményei 1922 és 1926 között Szabadhegyen:²⁶³

	Keresztényszocialista jelölt	Szociáldemokrata jelölt	győri jelölt ²⁶⁴
1922. 1. f.	309	290	177
1922. 2. f.	462	314	–
1924. 1. f.	313	230	184
1924. 2. f.	446	284	–

Az adatokból jól látszik, hogy a 2. fordulóban a kieső jelölt szavazói a keresztényszocialistákra szavaztak. A szociáldemokratáknak viszont kialakult a városrészben egy tartós szavazóbázisa.²⁶⁵

A listás országgyűlési választások eredményei 1926 és 1939 között:²⁶⁶

	Kereszténypárt	Szociáldemokraták	3. politikai erő ²⁶⁷
1926	279	127	262
1931	446	336	85
1935	379	377	269
1939	711	308	-

A mindenkori kereszténypárt, hívhatták bárhogy, Szabadhegyen a legerősebb politikai erő maradt. A kereszténypárt jobban, míg a szociáldemokraták gyengébben szerepeltek Szabadhegyen, mint összességében Győrben.²⁶⁸ A választópolgárok száma az 1922–1931 közti időkben 750–850 között mozgott, az éppen érvényes választójogi törvény függvényében. Ezután fokozatos növekedésnek indult, és 1935-ben megközelítette az 1100 főt. Az 1938-as szigorítások ellenére 1939-ben már 1184 szabadhegyinek volt választójoga.²⁶⁹ Ez egyrészt köszönhető a lakosság növekedésének, illetve a vagyoni és műveltségi helyzet, az iskolázottság növekedésének. Az 1939-es választás különleges volt. Az Egyesült Keresztény Párt közös listán indult a kormánypárttal, a Magyar Élet Pártjával. Egyrészt a szociáldemokraták, másrészt a nyilasok ellen történt az összefogás. Szabadhegyen 10 alatt volt nyilasokat ajánlók száma. Az egész városban itt volt a legkevesebb szimpatizánsuk.²⁷⁰ Tehát a politikai szélsőséggel szemben a szabadhegyi és általában a győri társadalom erősnek bizonyult. És ebben óriási szerepe volt a nagy hagyománnyal bíró egyesületeknek, civil szerveződéseknek.

8. A kismegyeri csata „emlékezete” a 20–21. században

A két világháború közötti időszakban Domanovszky Sándor József nádor életről szóló munkájában higgadtan, alapvető forrásokra, különösen a nádor hadjárat alatti naplójára alapozva értékelte a nemesi felkelés főparancsnokának a tevékenységét. Véleménye szerint a nádor, aki „Habsburgnak született, de magyarként halt meg” a nemesi sereg felállítása, kiképzése és ellátása körül hatalmas és eredményes munkát végzett. A vereség oka nem a magyar nemesi seregekben keresendő. Hasonló álláspontot képviselt a korszak másik jelentős történésze, Szekfű Gyula is. József nádort tehetséges hadvezérnek tartotta, akinek tehetetlen és tehetségtelen beosztott tábornokai voltak. Nyilván mindketten elfogultak a „magyarbarátként” ismert nádor irányában, aki elsősorban nem hadvezérként volt jelentős, de véleményük jól tükrözi a korszak uralkodó álláspontját a csatával kapcsolatban. Tulajdonképpen a dualizmus idején kialakult tudományos vélekedést tették árnyaltabbá, cáfolták a Petőfi által igen csak „beágyazottá” tett nézetet a nemesi felkelők harcértékével kapcsolatban.

A csata 19. század végén kezdődő, a Horthy-korszakban folytatódó tudományos igényű értékelése 1945-ben megszakadt. A kommunista diktatúrák idején, főként a Rákosi-korszakban újra a Petőfi által leírtak voltak a mérvadók. Az osztályharcos szemlélet alapján a csatavesztésről elsősorban a nemesi

felkelők tehetek. Még az osztrák hadvezetés hibái is eltörpültek a „gyáva” magyar nemesek „futása” mellett. Történelmi közhelyeink egyikeként, az utolsó nemesi felkelés csúfos kudarcaként emlegették az 1809-es győri csatát. Az Andics Erzsébet által képviselt hivatalos történelmi állásponttal vitázni nem lehetett. A fordulópontot, mint sok más történelmi tévhit esetében, Kosáry Domokos professzor megszólalása jelentette. 1977-ben megjelent, „Napóleon és Magyarország” című, mély forrásismeret alapján megírt művében, az akadémia rendszerváltás utáni első elnöke leszámolt a legendákkal, és a csata tárgyilagos értékelését adta.

Ezt az álláspontot folytatta Benda Kálmán is a tízkötetes „Magyarország története” 1983-ban megjelent 5. kötetében is. Ettől kezdve a kismegyeri csata megítéléséről szóló viták középpontjába egyre inkább a magyar nemesi felkelők helytállása és nem a futása került. Az előadások, az újabb publikációk és a szakirodalom már a csatavesztés igazi okait keresték. Az álvitából ismét tudományos párbeszéd lett az 1980-as évek végére.

A rendszerváltás óta a témával foglalkozó szakemberek között egységes kép kezdett kialakulni a kismegyeri csatával kapcsolatban. Ennek lényege, hogy a Kosáry Domokos akadémikus által 1977-ben kijelölt irányvonalat követik, a részletkérdések minél aprólékosabb tisztázásával. Ezt segítette elő a 2019. június 12-én a Győr Megyei Jogú Város Levéltára és a Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér szervezésében a győri csata 210. évfordulója alkalmából megrendezett konferencia öt remek előadása. Petőfi a nép nevében a nemesi felkelőket tette felelőssé a vereségért, a kiváló előadók pedig a történelmi források és tények, valamint a történész szakma nevében felmentették őket az igaztalan vádak alól. Az inszurgensek felelősségének a mítosza eloszlóban van, de még vannak teendők. Arra pedig kifejezetten oda kell figyelni, hogy Petőfi emberi-költői nagysága véletlenül se sérüljön a történelmi tévedése miatt.

9. A politikai élet alakulása 1945-től 1948-ig

A világháború után a helyi közösségi élet irányítását az egyesületek helyett fokozatosan a politikai pártok vették át. A háború befejeződése után Szabadhegyen is létrejöttek a koalíciós pártok helyi szervezetei. A Független Kisgazdapártot Farkas János, Takács Ferenc és Szabó Lajos, a Szociáldemokrata Pártot Kovács József, Sindulár Pál és Szabó Lipót, a Kommunista Pártot pedig Asztalos László (1948 után ő lett a Magyar Dolgozók Pártja szabadhegyi titkára)²⁷¹, Kiss János és Szabó Dezső alakították meg.²⁷² A Nemzeti Parasztpárt nem csak Szabadhegyről, hanem Kismegyerről is „lemondott”. Igaz, Győr nagy részében is szinte észrevétlenek maradtak. A szociáldemokraták a katolikus fiúiskola épületében tartották rendszeres tanácskozásaikat, a többi párt elég passzív volt a városrészben²⁷³

Szabadhegyen és Kismegyeren is megtörtént a földosztás, ennek ellenére a földművesek száma tovább csökkent. Ugyan a városrész főutcáján nagy gazdasági udvarok sorakoztak, de nagyjából már csak a lakosság negyede élt a földből, a lakosság többsége már a gyárakban dolgozott. A Nemzeti Bizottság irányításával, a romeltakarítás mellett újraindult az élet, itt is készültek az első általános és titkos választásra.²⁷⁴

Az 1945-ös nemzetgyűlési választások – figyelembe véve a pártstruktúrát – nem okoztak nagyobb meglepetést. Sajnos a szabadhegyi választási jegyzőkönyvek hiányosan maradtak fenn, így a választópolgárok számára csak következtetni tudunk. Az új választójogi törvény értelmében megközelítőleg 2450–2500 fő szavazhatott. Közülük 2373-an éltek is a jogukkal, ez nagyon magas részvétel. A pártok listáján egyetlen szabadhegyi vagy kismegyeri jelölt nem volt.²⁷⁵ A szociáldemokraták nyertek 1250 szavazattal, (52,83%), míg az FKGP 685 (28,95 %), az MKP pedig 429 (18,13%) voksot kapott. Döbbenetes, hogy a parasztpártra csak heten, a demokratákra ketten, a radikálisokra senki nem szavazott.²⁷⁶ A szociáldemokraták taroltak a fehérvári út fele eső részeken, a kiscgazdák a Szent Imre úton és a templom környékén voltak erősek.

Az SZDP a várakozások felett szerepelt, jól sikerült a kampányuk. A munkások mellett a szegényparasztok is rájuk szavaztak. A városrész kertvárosias jellegét, az itt élő őstermelők arányát és a lakosság vallási összetételét tekintve az FKGP a vártnál gyengébben szerepelt. Ennek a történelmi hagyományok hiánya, a párt helyi szervezetlensége az oka. A szociáldemokraták jobban, a kiscgazdák gyengébben, a kommunisták hasonlóan szerepeltek, mint az egész városban.²⁷⁷

Az 1947-es „kékcédulás” választásokon a többszöri fellebbezés és felülvizsgálat miatt lehetetlen megállapítani, hogy mennyien szavazhattak. Szabadhegyen a választás napján még 209 főt visszautasítottak, névjegyzék-kivonattal („kékcédulával”) 31-en szavaztak.²⁷⁸ A szavazólapon azt is jelölték, hogy női vagy férfi választópolgárról van szó.

Kb. 1700–1720 főnek volt választójoga Szabadhegyen, akik 1668 érvényes és 7 érvénytelen szavazatot adtak le. A következő eredmények születtek:²⁷⁹

1.	Szociáldemokrata Párt	320+328 = 648 szavazat	38,9%
2.	Demokrata Néppárt	159+264 = 423 szavazat	25,4%
3.	Magyar Kommunista Párt	199+189 = 388 szavazat	23,3%
4.	Magyar Radikális Párt	45+55 = 100 szavazat	6%
5.	Független Kisgazdapárt	44+46 = 90 szavazat	5,4%
6.	Független Magyar Demokrata Párt	4+9 = 13 szavazat	0,5 %
7.	Nemzeti Parasztpárt	1+2 = 3 szavazat	0,1%
8.	Polgári Demokrata Párt	1+2 = 3 szavazat	0,1%

A városi eredmények a következők lettek:²⁸⁰

1.	DNP:	36,41%
2.	SZDP:	28,54%
3.	MKP:	22,09%
4.	MRP:	8,34%
5.	FKGP:	2,22%
6.	FMDP:	1,34%
7.	NPP:	0,59%
8.	PDP:	0,47%

Szabadhegy mind a 4 szavazókörében a szociáldemokraták végeztek az élen. Ők voltak az egyetlen párt, akik erős kampányt folytattak. A Szent Imre úton a kommunisták lettek a másodikak, míg a Nádasdy úti körzetekben a Demokrata Néppárt. A szociáldemokraták jóval a győri átlaguk felett teljesítettek, a DNP és az MRP annál gyengébben. A kommunisták nagyjából a városi szintnek megfelelő eredményt értek el. Az FKGP Győrön belül még Szabadhegyen szerepelt a legjobban. A többi párt szereplése értékelhetetlen. A DNP szereplése elmaradt a várttól. Barankovicsék Szabadhegyen nem folytattak erőteljes kampányt, ami a párt kései zászlóbontása miatt érthető is. Kékcédulával kevesen szavaztak, figyelemre méltó, hogy a Székesfehérvárról érkező, névjegyzékkivonattal szavazók is tovább mentek a nádorvárosi és belvárosi szavazókörökbe, ahol kisebb volt a „lebukás” veszélye. Szabadhegyen könnyebben feltűntek volna az „idegen” szavazók. Összességében Győr-Szabadhegy 78%-a a demokráciára szavazott, de már itt is olyan folyamatok zajlottak, amelyek előrevetítették a következő 40 év politikai berendezkedését. Jelzésértékű volt, hogy 1947-ben a gróf Nádasdy utat átkeresztelték József Attila útra.²⁸¹

10. Szabadhegy és Kismegyer 1948-tól 1989-ig

A korszakban az egyes településeken nagyjából hasonló folyamatok zajlottak le. A rövid életű demokrácia után következett a kommunista diktatúra időszaka, ahol a közösségi életet az egyesületek, civil szervezetek helyett a párthoz kötődő mozgalmak, szövetségek uralták. Az állampárt mindent ellenőrzése alatt tartott.

10.1. Szabadhegy és Kismegyer népességének alakulása a 2. világháború végétől a rendszerváltásig:²⁸²

	Szabadhegy	Kismegyer
1945: ²⁸³	kb. 3500–3700	kb. 180–200
1949:	4209	215
1960:	5192	nincs adat
1970:	7323	748
1980:	12.317	1182

Mivel Szabadhegyet nem érte bombatámadás, a harcok pedig viszonylag rövid ideig tartottak, a civil lakosság aránylag kis áldozatokkal vészel-

te át a háborút. A katonák és a hadifoglyok jelentették az igazi veszteséget. Érdekes, hogy Kismegyernek 1949-ben ugyanannyi lakosa volt, mint 1941-ben, Szabadhegy népessége pedig kevéssel már meghaladta a háborúba való belépésünk előtti szintet. Utána a rendszerváltozásig folyamatosan nőtt a lakosság. Az 1970-es években Szabadhegy népessége az Adyvárostól délre felépült József Attila-lakótelep gyors terjeszkedése miatt megugrott. A főleg négyemeletes házakból álló lakótelep összeépült a szabadhegyi kertvárosi lakóövezet házaival, így földrajzilag is összekötötte Győrrel. Kismegyer is egyre jobban beépült, a városban a sűrűbben lakott területek közé kezdett tartozni. Már Szabadhegyen és Kismegyeren élt a megyeszékhely lakosságának kb. 10 %-a.

A városrész Győr egyik legdinamikusabban növekvő és fejlődő részévé vált, a kertváros a lakótelep és a külterület különös kombinációját alkotva. 30 év alatt a háromszorosára nőtt a népessége. A falusias jelleg egyre inkább eltűnt, a terület fokozatosan urbanizálódott az épülő sorházakkal, lakónegyedekkel. Ebben az időben Győr lakossága az 1949-ben 69.583, 1980-ban 124.130 fő volt.²⁸⁴ Tehát a tendencia folytatódott, a most már lakóteleppel bővült Szabadhegy népessége továbbra is gyorsabban emelkedett a városénál. Kismegyer közel hatszoros növekedése pedig bizonyította a település hosszútávú életképességét és fejlődését.

10.2. Az egyházak és a civil szervezetek

A Szent Anna-templom a II. világháború alatt sokat szenvedett, különösen 1945. március 28-án, amikor a kivonuló német és a bevonuló szovjet katonák tűzpárbajában ismeretlenek átlőtték a tornyát. Ennél is nagyobb csapás

érte a katolikus egyházat, amikor 1946 júliusában Rajk László kommunista belügyminiszter több hullámban feloszlatta a katolikus ifjúsági egyesületeket, amely országosan több mint ezer helyi csoportot érintett. Mindszenty József bíboros-hercegprímás hiába tiltakozott Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnöknél, a több mint 200 civil szervezet és egyházi jellegű egyesület sorsa megpecsételődött. A következő két évben pedig az összes társadalmi szervezet, így a protestáns egyházakhoz kötődőek is „sorra kerültek”. A szabadhegyi templom a „fizikai csapást” – hála Haller János plébános kitartó munkájának – kiheverte, a templomot ért háborús károk az egyházközség a hívek támogatásával helyre állította. Sőt, 1964–68 között 4 éves munkával komoly felújítást is végeztek, kívül-belül újjávarázsolták templomukat. A renoválás alkalmával 1968-ban öt új freskót is kapott, alkotójuk Samodai József festőművész.²⁸⁵

A lelki sebek begyógyulása azonban jó 40 évet vett igénybe. Ráadásul a városrész legtöbb betiltott egyesülete a katolikus egyházhoz kötődött. A Polgári Kör már 1945-ben befejezte tevékenységét, a Gazdakör működhetett még két évig, de ez már csak a látszat volt, tényleges szerepük, befolyásuk már 1945-ben megszűnt.

A református egyház 1960-ban nagy áldozatok árán visszavásárolhatta egykori iskolája épületét, amelyből templomot alakítottak ki. Egy új, igazi templom megépítésére csak a rendszerváltozás után került sor.²⁸⁶

Az evangélikusok 1948 után is megtarthatták volt iskolájuk harangtornyát és kapubejáratát, ezért a bejáratnál látható feszületet a helyén hagyták. Az épületben továbbra is tarthattak istentiszteleteket, a hét közben elfüggönyözött oltárt vasárnaponként felfedhették.²⁸⁷

Az egyesületeiktől és iskoláiktól megfosztott egyházaknak maradt a hitbéli és a karitatív tevékenység. A szabadhegyi felekezetek a Kádár-korszak utolsó éveiben jelesre vizsgáltak szolidaritásból. 1988–89-ben komoly segítséget nyújtottak a Ceausescu-rendszer elől menekülő, Szabadhegyen letelepedő erdélyi menekülteknek.

10.3. Az iskolák működése 1945-től 1989-ig

1945. május elején valamennyi szabadhegyi iskolában elkezdődött a másfél hónapig tartó oktatás. A két római katolikus iskolának Haller János, a reformátusnak Varga József, az evangélikusnak Borbély Lajos, a Gazdasági Iskolának pedig Mátray János volt az igazgatója.²⁸⁸ A szabadhegyiek pedig összefogtak, és az adott körülmények között megteremtették az iskolák működésének alapvető tárgyi feltételeit, helyrehozták az iskolákat, tantermeket, kijavították és pótolták a berendezéseket. Ismét megmutatkozott a helyiekben a már a reformkor óta meglevő, és az azóta tovább élő és épülő jó közösségi szellem, a segítségnyújtás, az összefogás a bajban, a jó ügyért. Többször szerveztek segélyakciókat, rendezvényeket a szegénysorban élő gyerekekért, aminek nagy hagyományai voltak Zichy Ottóné Csáky Gabriella tevékenysége óta.

A szabadhegyi egy-egy tantermet használó evangélikus és református felekezet iskolái között – jó viszonyuk eredményeként – megegyezés volt: az 1-4. osztályosok az evangélikus, az 5-8. osztályosok a református iskolába jártak. A katolikusok az alsó tagozatot a zárdában, a felsőt a Szent István iskolában működtették. Az 1947–48-as tanévben az 1-2. osztályosok az evangélikus, a 3-4. osztályok a reformátusok épületébe, és valamennyi felekezet felsős tanulói a Szent István iskolába jártak.²⁸⁹ 1948. június közepén teljesen váratlanul

Győr-Moson vármegye Tanfelügyelősége elrendelte, hogy az igazgatók végezzék el iskoláik leltározását. Majd néhány nap múlva, 1948. június 22-én értekezletre hívták a tanítókat a Polgári Fiúiskolába, ahol ismertették velük az 1948. XXXIII. törvényt, amelyben elrendelték a felekezeti iskolák állami tulajdonba vételét. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium 94154/1948. IV/2. rendelete pedig előírta a szabadhegyi iskolák egységes irányítás alá vonását és a felekezeti jelleg megszüntetését. Az állami iskola élére Patay Károlyt nevezték ki.²⁹⁰

Az új idők szellemében azonnal úttörőcsapatot kellett szervezni, más mozgalom nem működhetett az általános iskolában. „Szocialista nevelési versenyt” hirdettek a tanároknak. Nagyon sok rendezvényt tartottak a városrészben is a Rákosi-rendszer különböző szervezetei (Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, Dolgozó Ifjúság Szövetsége, Magyar-Szovjet Baráti Társaság, Magyar Nők Demokratikus Szervezete), ezeken az iskola tanulói adták a műsort. 1949. december 22-én átadták a volt zárdával szemben lévő szántóföldön épült Sztálin-parkot, a mai Móra-parkot. Az iskola tanulói is közreműködtek a létesítésében és gondozásában.

1946 és 1949 között polgárháború dúlt Görögországban. Ennek végén a vesztes kommunisták közül közel százezer ember hagyta el az országot, ebből pár ezren Magyarországon kértek és kaptak politikai menedéket. Az iskola 1952-ben felvette az 1950-ben kivégzett, egykori görög kommunista partizánvezető, Nikosz Beloianisz nevét, s Beloianisz Állami Általános Iskolaként működött 1959-ig. Ekkor József Attila Általános Iskolára változtatták. 1954-ben, egyidejűleg a település Győrhöz való csatlakozásával, hozzácsatolták a Kismegyeri Tagiskolát is, amely 1997-ig az iskola részét képezte. 1965-ben nyugdíjba ment legendás igazgatója, Patay Károly, utóda Mészáros József lett. Az új szabadhegyi iskolák felépülésével, majd a születésszám 1979 óta tartó, országos csökkenésével az iskola tanulóinak a létszáma is egyre kevesebb

lett. 1989-ben a 200 éves szabadhegyi népoktatás történetéről szóló nívós táncszínház volt az iskola egyik utolsó jelentős rendezvénye.

Miután 1978-ra felépült a József Attila-lakótelep, a gyorsan növekvő gyermeklétszám miatt szükségessé vált új iskolák létesítése. Az év augusztusára elkészült a lakótelep első iskolája, a „Piros Iskola”, amely szeptemberben 16 tanteremmel elkezdte működését. Az intézmény 1984-ben a Herder-díjas néprajzkutató, Ortutay Gyula nevét vette fel. Wernerné Csordás Éva mindig az új utakat és a megújulást kereső irányítása alatt gyorsan rangos nevet szerzett magának a városban. Az 1988-tól az értékközvetítő és képességfejlesztő program szerint folytatott oktató-nevelő munkával pedig már országos elismertségre is szert tett az intézmény.

1983-ban újabb modern iskola épült a lakótelepen, szeptemberben megnyitotta kapuit Győr-Szabadhegyen a Tárogató Utcai Általános Iskola. Az ének-zene tagozatos intézmény 1986-tól a világhírű zeneszerző és zene-pedagógus, Kodály Zoltán nevét viseli. Az iskola arculatát az emelt szintű ének-zenei képzés és a francia nyelv második idegen nyelvként történő oktatása határozza meg.

A téli gazdasági iskola 1948-ban – a Szabadhegyi Gazdakörrel szinte egyszerre – megszűnt. Az új oktatásirányítás és gazdaságpolitika nem tartotta szükségesnek a gazdaképzés megalapozását. Ez már előrevetítette a mezőgazdaságban bekövetkező változásokat is. 15 évnek kellett eltelnie, hogy 1963. április 1-jén megalakuljon az önálló Győri Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet. Az iskola épülettel még nem rendelkezett, az oktatás délutánonként a Németh László Általános Iskolában folyt Révfaluban. Állandó otthonát, szabadhegyi épületeit 1967-ben adták át az 1972-ben Veres Péter nevét felvevő intézménynek, amely még abban az évben elindította első szakközépiskolai osztályait is.

A szabadhegyi iskoláknak kezdettől fogva volt egy sajátos szerepe. A városrészben kevés a közösségi tér. Így az iskolák ezek szerepét is betöltötték. A közösségi élet, a közösségfejlesztés fontos színterei. Nemcsak a tanulóknak szerveznek programokat, hanem Szabadhegy polgárainak is. Helyet biztosítottak a kerület lakóinak vallási és kulturális rendezvényeik megtartásához. Az iskolák tornatermeit és egyéb sportlétesítményeit a városrész lakói is használhatják, számukra is rendeznek az iskolákban programokat, műsorokat, kiállításokat. A közéletnek is szerves részei, lakógyűléseket, fórumokat, előadásokat tartanak bennük. A szabadhegyi iskolák épületei szavazóköri helyiségként segítik az önkormányzati és országgyűlési választások zökkenőmentes lebonyolítását. Az oktató-nevelő munkán kívül is szerves részei a városrész közösségi életének.

10.4. A szabadhegyi mozi és kultúrotthon

A József Attila Művelődési Ház felépítéséig, 1960-ig Szabadhegy és Kismegyer egyetlen igazi közösségi tere a Levente Egyesület egykori székházából kultúrotthonná „kinevezett”²⁹¹ épület volt. Állapota egyre romlott, különösebb felújítást sokáig nem végeztek rajta. A fiatalok mégis nagyon szerettek itt, élénk társasági élet folyt, bálokkal, táncmulatságokkal, pingpong csatákkal, kártyapartikkal. Más lehetőségük nem igen volt a szórakozásra, kikapcsolódásra, mert még mindig rossz volt a buszközlekedés. Ha színházba, hangversenyre mentek a városba, akkor kénytelenek voltak utána taxival vagy gyalog hazamenni, mert az utolsó busz elment fél 11-kor. Így legtöbbször a kultúrházat választották szabadidejük eltöltésére. 1948 után itteni lehetőségeik is korlátozottabbak lettek, mert pár évig a különböző pártszervek (MDP, MADISZ, DISZ) is az épületbe költöztek.

1952-ben a városrész egyik legemblematikusabb épületében létrejött a nevezetes szabadhegyi mozi, a Petőfi.²⁹² Tulajdonképpen ettől kezdve a filmvetítés lett a legfőbb szórakozási lehetőség, a mozin kívül más kulturális program – leszámítva az iskolások által előadott műsoroka – nem nagyon volt.

A mozit nagyon szerették a helyiek, állandóan telt ház előtt folytak az előadások. A mindenkori helyi újság hol közölte a műsorát, hol nem, hol heti öt előadása volt, hol kettő. A körülmények nem voltak éppen tökéletesek. Régi, kényelmetlen, rossz állapotban levő ülőhelyek, rosszul szellőző, dohos, hosszú és keskeny terem, omladozó falak jellemezték. Néha a vetítés alatt futkározó egerek színesítették az előadásokat. Ráadásul még a kép és a hang se volt a legjobb. Ide már elég rossz minőségben, mindig utoljára érkezett meg a filmszalag a városban, ezért az volt a ritkább, amikor nem szakadt el.

Továbbra is a mozi épületében maradt a helyi MADISZ szervezet, amely létrehozott egy színjátszó kört, amely általában a filmvetítés után épület előtt adta elő műsorát. Így biztosítva volt a közönség. Utána pedig a fiatalok zenés-táncos esttel zárták a napot.

Több esetben a Vörös Csillag mozival egy időben mutattak be premier filmeket. 1954. április 4-én például az országosan alig két hónapja bemutatott sikerfilmet, a Rákóczi hadnagyát vetítették.²⁹³ A „felszabadulás” ünnepén a megye összes filmszínházában ez volt a legnézhetőbb film.

Aznap történt egy érdekes sportesemény is Szabadhegyen. A kultúrotthonban reggel 8 órai kezdéssel rendezték meg Győr „A” és „B” sakkválogatottjának mérkőzését is.²⁹⁴ A szervezők talán azért tették egy csendes külvárosba az eseményt, hogy a sakkozók ne zavarja a belvárosi ünnepi megemlékezés „fergeteges hangulata”, a díszsortűzzel. A kicsit korai kezdésre nehéz magya-

rázatot találni, a mérkőzés botrányosra sikeredett. Az „A” válogatott néhány tagja távol maradt a mérkőzéstől, többen késve érkeztek, így ők sem játszhattak. A „B” csapat 7:5 arányban győzött a tartalékos „A” ellen.²⁹⁵ Egyesek a helyszín és az időpont, mások a rendszer ellen tiltakoztak a távolmaradásukkal.

A mozinak meglepően széles volt a kínálata. Fábri Zoltán: *Vihar* vagy Szemes Mihály: *Föltámadott a tenger* és Máriássy Félix: *Kis Katalin házassága* című alkotását is gyorsan a műsorára tűzték. Nagyon népszerű volt egy csehszlovák film, *Az angyallal nyaraltam* és egy szovjet kalandfilm, az *Őrs a hegyekben* is. Nyugati filmet a Rákosi-korszakban nem játszottak. Érdekes, hogy az első jugoszláv filmet is csak a Kádár-rendszerben adták a szabadhegyi moziban, az „Üzenet érkezett” természetesen partizánfilm volt. Az 1970-es évek elején a műfaj két jugoszláv klasszikusa, „A neretvai csata” és a „Sutjeska” is szerepelt a kínálatban. A II. világháborús és a szovjet filmek minden magyar filmszínház műsorában domináltak.

Az első, a szabadhegyi moziban játszott nyugati film az „Azon az éjszakan” című norvég háborús filmdráma volt.²⁹⁶ Az 1960-as évek elején pedig megjelentek a szórakoztató amerikai és nyugat-európai akció- és kalandfilmek, de láthatták a szabadhegyiek Fellini: *Édes élet* című remekművét is, igaz, dupla helyárral.

A Kádár-korszakban lezajlott egy érdekes vita a szabadhegyi mozival kapcsolatban. 1961-ben a Győr-Moson-Sopron Megyei Moziüzemi Vállalat elkészítette a felújítási tervet, ami azonnal akadályba ütközött. Az épület ugyanis a nem a vállalat, hanem a Győri Városi Tanács tulajdona volt, így csak a mozi technikai korszerűsítését vállalták. A terem felújításához mintegy 100 ezer forintra lett volna szükség. A tanács művelődési osztálya segítséget ígért, de pár évig nem történt előrehaladás az ügyben.²⁹⁷ Ennek nyilván az volt az

oka, hogy 1960-ban készült el a szabadhegyi művelődési ház, illetve abban az évben adták át a Rába mozit, így erre a beruházásra nem jutott pénz.

Végül 1963-ban megvalósult az átalakítás, és 1964 januárjában átadták a 937 ezer forintért felújított mozit. Kicserélték a technikát, a 20. szélesvásznú mozi jött létre az országban. Új széksorokat és egy nagy előcsarnokot kapott az épület, beszerelték a központi fűtést. 190 néző élvezhette az előadásokat.²⁹⁸

A mozi nemcsak a szabadhegyiek kedvelt szórakozóhelye volt, a város más részéből is jöttek ide, mivel rövid késéssel, de ugyanazokat a filmeket játszották itt is, mint a Rába és a Vörös Csillag mozikban, olcsóbb, 2-4 forintos helyárrakkal. A József Attila úton levő, a szovjet hadsereg üzemanyag-feltöltő állomásaként működő laktanyából sok orosz katona ide járt szórakozni.²⁹⁹ Ha unalmas volt a film, vagy túl jó hangulatban érkeztek, akkor békésen végig szunyókálták az előadást.

Az 1970–80-as években olyan sikerfilmeket is vetítettek, mint a „Volt egyszer egy vadnyugat”, a „Csillagok háborúja” trilógia, az „Indiana Jones” filmek. A legnagyobb érdeklődést talán a „Lady Chatterley szeretője” váltotta ki. A korhatáros, 18 éven felülieknek sugárzott filmre azért néhány élelmesebb fiatal is bejutott.

A teremben a filmvetítések mellett kulturális rendezvényeket, ünnepi megemlékezéseket is tartottak iskolásoknak.

Azonban a „Petőfi Mozgó” más filmszínházakhoz hasonlóan az 1980-as években kezdett veszteséges lenni. Az utolsó 7 évében, 1982–89 között 1 millió forint veszteséget termelt. Ezért a moziüzemi vállalat 1989. szeptember végén a bezárása mellett döntött.³⁰⁰ Az utolsó előadás október elsején, vasárnap késő délután volt. A jelenlévők nagyon nosztalgikus hangulatban lehettek, mert senki

sem emlékszik a film címére, a megyei napilap és a különböző programfüzetek pedig nem tüntették fel.

Az épület üzemeltetését a Vertikál Építőipari Kiszövetkezet vette át. Az eredetileg iskolának épült moziból építőök boltja lett. A szabadhegyi filmszínházra mindenki nosztalgiával gondol a filmszerető helyiek közül. Egy nagyon nehéz időszakban a helyi közösségi életben játszott szerepe felbecsülhetetlen.

10.5. A József Attila Művelődési Ház megépítése és tevékenysége 1989-ig

A szabadhegyiek emberemlékezet óta szerettek volna maguknak egy kifejezetten a kulturális, egyesületi és szabadidős tevékenységük számára szolgáló létesítményt. Az már tarthatatlan állapot volt, hogy egy nagyvárosi kerületnek a felújításra szoruló mozin kívül nincsen közösségi épülete. A várostól azonban mindig csak ígéretet kaptak. Amikor pedig esély mutatkozott a terv megvalósulására, közbeszóltak a történelmi események, a világháborúk, a gazdasági világválság. 1948-ban a Magyar Dolgozók Pártja szabadhegyi szervezete is felvetette a kultúrház építésének gondolatát. Azzal indokolták a javaslatukat, hogy a párt és a hozzá kötődő szervezetek, a MADISZ, DISZ, MNDSZ, UFOSZ (Újjonnan Földhöz Juttatottak Országos Szövetsége) és meglepő módon a még létező Gazdakör is kapna benne helyiséget.³⁰¹ A javaslat komolyságát jelzi, hogy a szabadhegyi Gazdakör pár hét múlva már nem létezett, ahogy a kultúrház építése is több mint egy évtizedet váratott magára.

Jelképes a kultúrház és az 1956-os forradalom és szabadságharc közti kapcsolat. 1956. október 26-án délelőtt a Sztálin-parkban hazafias megemlékezést tartottak, amelyen a tömeg mellett a szemben levő iskola tanulói is

részt vettek. Többek között követelték az orosz nyelv tanításának a megszüntetését, az ország függetlenségének a helyreállítását. Ez alatt Szili Antal leverte a parkban levő emlékműről a vörös csillagot.³⁰² Amikor 5 év múlva a teret Sztálin-parkról átnevezték Móra Ferenc térré, már ott állt a művelődési ház.

Szabadhegy népessége nőtt, a háború befejezése óta 1959-ig felépült kb. 1200 családi ház, de az infrastruktúrája még mindig kifejezetten fejletlen volt. Cukrászdája, étterme, zöldségboltja nem volt, az utak aszfaltozására sem jutott elég pénz. A városrészben a mozin kívül nem volt más kulturális intézmény. Egyszerűen nem lehetett tovább halogatni a művelődési ház építését, melynek során a szabadhegyiek a közösségi összefogás ritka szép példájáról tettek tanúbizonyoságot. Mintegy félmillió forint értékű társadalmi munkát végeztek 1957–60 között. A szovjet csapatok győri parancsnoksága engedélyezte az amúgy is romos tüzérraktanya szétbontását. 80–90 ezer téglát hordtak el onnan talicskákkal az építkezéshez a környék lakói, Háromszéki József nyugdíjas vagongyári dolgozó vezetésével.³⁰³

16 kőműves ingyen rakta a falakat, a hiányzó városi segítséget lelkesedéssel, önzetlenséggel pótolták a fiatalok, munkások és nyugdíjasok. Sok hetedik-nyolcadik osztályos tanuló is részt vett a munkákban. Szabadhegy szívügyévé, az összefogás szimbólumává vált az építkezés. 1960. augusztus 28-án adták át.³⁰⁴ Klubszobákat, 150 fős előadótermet, tömegszervezeti irodákat és ifjúsági termet rendeztek be. Az eredeti tervek emeletes művelődési házzal és színházteremmel számoltak, de az anyagi lehetőségek szűkössége, a pénzhánygátat szabott ennek az elképzelésnek.³⁰⁵

A művelődési házban 1961-ben ezer kötetes fiókkönyvtárat hoztak létre, amelynek folyamatosan gyarapodott az állománya. Szakköröket, kiállításokat, TIT előadásokat szerveztek. A fiatalok kedvelt szórakozóhelyévé vált.

A szabadhegyi KISZ szervezete önkritikusan jegyezte meg, hogy a fiatalokat jobban érdeklik a táncetek, a sakk meg az asztalitenisz, mint a nevelésről szóló előadások.³⁰⁶ Működött tánc- és színjátszó csoport, Scharek Béla vezetésével népszerű zenekar. Házi versenyeket, vetélkedőket, gyerekeknek nyári programokat, nyugdíjas találkozókat, tánceteket, szüreti bálakat tartottak. Igazi közösségi élet csak itt volt Szabadhegyen.³⁰⁷ Természetesen a művelődési házban tartották a kerületi párt- és tömegszervezetek rendezvényeit is.

A házat folyamatosan csinosították, megszépült a park is. Az építkezés 1964-ben Győr Város Tanácsa 100 ezer forint pénzügyi támogatásával folytatódott, és ismételen sok társadalmi munkával elkészült a színházterem is. Ez tovább szélesítette a programkínálatot, amely nagyon szépen tükrözte az Aczél György által irányított „3 T” (támogatás, tiltás, túrés) néven ismertté vált kultúrpolitika lényegét. Tartottak szovjet–magyar baráti esteket, nőnap ünnepélyeket, munkás–paraszt találkozókat, a párt és a KISZ által felügyelt előadásokat, szavalóversenyeket. De rendeztek magyar–lengyel barátsági estet, megemlékeztek Szabó Lőrincről és Radnótiról. Irodalmi Műhely és német óvoda működött az intézményben, sőt német nyelvtanfolyamot is indítottak.

A Kádár-korszakban nem beszéltek túl sokat a határokon kívüli magyarokról. A szabadhegyi művelődési házban azonban 1969-ben páratlan esemény történt. A Hazafias Népfront Győr Városi Bizottsága és a Búzakalász Termelőszövetkezet munkás–paraszt találkozót rendezett Szabadhegyen. A délelőtti hivatalos programok után este a művelődési házban tartottak alkotmány napi megemlékezést és műsort, a városi párt- és állami szervek képviselőinek részvételével. Eddig egy teljesen szokványos forgatókönyv szerint zajlottak az események. A hivatalos beszédek után azonban a Hazafias Népfront Megyei Bizottságának vendégekként Győrben tartózkodó csallóközi dal- és táncgyűttes adott másfélórás műsort. Fergeteges sikert arattak magyar nótáikkal, a csallóközi, gö-

möri és bodroγκözi táncaikkal. A végén pedig a mősorközlő úgy búcsúzott a közönségtől, hogy tartsa össze a barátság a határ két oldalán, egymás szomszédságában élő magyarokat.³⁰⁸

Már az is nagy dolog, hogy maga az előadás létrejöhetett, ezt fokozta annak lefolyása, de a legkülönlegesebb az időpontja. Egy évvel a prágai tavasz leverése, a Varsói Szerződés csehszlovákiai bevonulása után történt. A következő időszakban mind a magyar–csehszlovák kapcsolatok, mind a felvidéki magyarság helyzete romlott. A szervezők motivációit nem ismerjük, nem tudjuk, miért a csallóköziet hívták meg, ki engedélyezte a programot. A műsor közönségének reakciója, az érzelmdús vastaps, egyfajta szolidaritás is volt a csallóköziekkel. A szabadhegyi művelődési ház a határokon kívüli magyarokkal történő kapcsolatépítésben nagyon fontos lépést tett.

Egyik legemlékezetesebb programjuk 1977 októberében zajlott. A televízió „Zsebtvé” című népszerű műsorának szereplői, Móka Miki és a Kaláka együttes tartottak „Játékkoncert” címmel nagyszerű előadást a szabadhegyi gyerekeknek.³⁰⁹ De 1982-ben fellépett a színházteremben a budapesti Meseszínház is. A 3 T nemcsak a kultúrpolitika, hanem a televíziós műsorok formájában is megjelent az intézményben. A Tízen Túliak Társasága készített riportot a házban folyó gazdag kulturális életről.³¹⁰

Az 1970-es években Györkös László író, a művelődési ház igazgatója vezetésével „Agitátor 10” néven irodalmi színpad is működött, amely a nevével ellentétben nem a rendszer mellett agitált, hanem értéket teremtő előadásokat hozott létre. 1976-ban diszkóversenyt hirdettek. Ezen tűnt fel a formabontó módon blues és jazz programmal induló, ezért persze helyezést el nem érő Hartyánci Jenő, operatőr és rendező, az első Győri Jazzklub megszervezője.³¹¹ Az 1977-ben fellépett több győri zenekar is: a magyar költők megzenésített

verseit előadó „Quint”, a főleg jazz zenét játszó „Szivárvány” és a jellemzően új hullámos „Citrom együttes”,³¹² 1988-ban pedig már heavy metal koncertet is tartottak a művelődési házban.

Kifejezetten haladó, a 3 T politikájával sok ponton ellenkező programok futottak a szabadhegyi művelődési házban, ami csak részben magyarázható az intézmény külvárosi, a központtól távol levő földrajzi helyzetével. Nyilván nem is figyeltek annyira a rendezvényeire, ezért lehetett több, a szocializmus-tól „idegen” műfajt és műveket szerepeltetni a műsorán. De emberi bátorság is kellett ehhez.

Az előzmények tükrében nem véletlen a művelődési háznak a rendszer-változásban játszott szerepe sem. Az egyik legfontosabb közösségi tere lett a szerveződő ellenzéki mozgalmaknak. És nemcsak az elhelyezkedése miatt.

10.6. A kismegyeri ifjúsági klub

Kismegyeren 1971 óta működött egy tevékeny ifjúsági klub, igaz állandó helyiségük nem volt, mégis csak abban az évben 38 rendezvényt tartottak.³¹³ 1974-ben az egykori szeszgyári raktárban, a termelészövetkezet 10 ezer forintos anyagi támogatásával a fiatalok társadalmi munkában kialakítottak egy klubhelyiséget.³¹⁴ Kaptak televíziót, rádiót, magnót is. Segítette őket a programok szervezésében a szabadhegyi művelődési ház is, melynek öttagú kismegyeri együttese többször fellépett náluk pol-beat műsorral. A klub tagjai rendszeresen szerepeltek a kismegyeri óvodások fenyőünnepén. De az évek során olyan rossz állapotba került az épület, hogy az évtized végére bezárta kapuit. Így a kismegyeri fiataloknak helyben semmiféle közösségi intézménye nem maradt, ha szórakozni akartak, akkor a szabadhegyi művelődési ház és a mozi maradt

nekik. Komoly igényük volt valamilyen közművelődési intézmény vagy ifjúsági klub létesítése. Az ország romló gazdasági helyzete azonban nem tette lehetővé egy kultúrház felépítését, pedig Kismegyeren még a nőbizottságnak meg a KISZ-nek sem volt külön helyisége. 1980-ban az Új Kalász termelőszövetkezet sietett a fiatalok segítségére. 50 ezer forintból és a dolgozók társadalmi munkájával felújítottak egy a szövetkezet élelmiszerfeldolgozó üzemében lévő, használaton kívüli helyiséget, és ott kialakítottak egy ifjúsági klubot.

Kismegyer közösségi életében 1985-ben történt egy fontos esemény. Miután a könyves filia megszűnt, a bibliobusz (mozgókönyvtár) ötlete sem vált valóra, a városi könyvtár sietett a kismegyeriek segítségére. 1000 kötettel létrehozták a város letéti könyvtárát, melynek szabadhegyiek is a tagjai lehettek.³¹⁵

Meglepő, de az 1970-es évek elején rövid ideig még irodalmi színpad is működött Kismegyeren. Sőt, 1971-ben felléptek a „Szóljatok, szép szavak!” Országos Irodalmi Színpadi Fesztivál városi bemutatóin a Rába Művelődési Központban.³¹⁶ Az ő működésüket is ellehetetlenítette azonban a pénz és a megfelelő közösségi tér hiánya.

10.7. A szabadhegyi és a kismegyeri termelőszövetkezet

A kommunista hatalomátvétel után az ország többi részéhez hasonlóan Szabadhegyen is megalakult a Rákosi-rendszerre jellemző erőszakos módon, változtatott kényszerítő eszközökkel, a gazdák tönkretételével a termelőszövetkezet. Ezzel párhuzamosan az 1940-es évek végén a kerületben is kezdetét vette a kulákküldözés, főleg az egykori Gazdaszövetség vezetői és a vitézi földek tulaj-

donosai kerültek a kuláklisták élére. A mezőgazdasághoz értő, 10-20 holdas gazdákat tettek tönkre anyagilag és egészségileg is. Az egyik legismertebb és legtekintélyesebb szabadhegyi gazda, a két világháborút is végig harcoló vitéz Bolla István annyira igazságtalannak érezte földjei elvételét, hogy belebetegedett és 1954-ben belehalt a megaláztatásokba. A tönkrement gazdaságát a téész foglalta el, az udvarán épült később a mezőgazdasági szakiskola.³¹⁷ De kulákká nyilvánították néhai vitéz Farkas Szabó Gyula leszármazottait, valamint az egykori Gazdakör még élő vezetőit és leszármazottait is.

Az 1956-ban megszűnt termelőségvetkezet újjászervezésére Szabadhegyen és Kismegyeren is az 1950-es évek végén került sor. Hivatalosan a Szabadhegyi Búzakalász és a Kismegyeri Ezüstkalász Termelőségvetkezet is 1959-ben alakult meg.³¹⁸ Ez utóbbi a földterülete nagyságához képest kevés taggal és gyenge gépállománnyal jött létre.

1969-ben egyesültek Búzakalász néven. A téész egy ideig nagyon jól gazdálkodott, az 1970-es évek elején 8 üzlete volt Győrben, a Szabolcska utcától a Bem térig. Az 1968-as budapesti őszi vásáron az ecetes paprikájuk és csemege uborkájuk nagy sikert aratott. A fővárosiak is megismerhették az üvegek címkéjén levő védjegyüket, a kukorékoló kakast.³¹⁹

A magyar gazdaság fokozatosan elmélyülő válságának a szele a mezőgazdaságot is megérintette az 1973-as „olajválság” után. A győri termelőségvetkezetek más téészekhez hasonlóan az egyesülésben látták a kiutat. 1974. február 22-én a szabadhegyi Búzakalász egyesült az újvárosi Új Élet Téesszel, és létrejött az Új Kalász Termelőségvetkezet.³²⁰ A kezdetben nyereséges és jól szervezett társulás az 1980-as évek közepétől, párhuzamosan az ország egyre romló gazdasági helyzetével, egyre inkább veszteségesé vált. A szabadhegyi téész a rendszerváltás után, 1992-ben szűnt meg, a kismegyerit pedig 2002-ben számolták fel.³²¹

A helyi termelősövetkezetek a szokásos közösségi tevékenységeik mellett – kirándulások, bálók, szüreti multságok, színházlátogatások szervezése, ifjúsági és nyugdíjas klubok támogatása – széleskörű támogatói tevékenységet is folytattak. 1990–91-ben fuvarozással, építőanyag-szállítással segítették a szabadhegyi református templom építését. Leglátványosabb szerepvállalásuk több győri sportág kiemelt támogatása volt

10.7.1. A Búzakalász és az Új Kalász sporttevékenysége

A szabadhegyi Búzakalász Termelősövetkezet 1968 nyarán vette át az Ikrényi Állami Gazdaságtól a győri lovasiskolát, így megoldódott a város lovasszakosztályának a helyzete. A kiváló szakember, Némethy Tamás által irányított egyesületnek 8 lova volt, de a téesz a saját állományából is adott nekik lovakat. A támogatással az volt a céljuk, hogy a sportsikereken keresztül minél nagyobb országos ismertségre tegyenek szert, hiszen a szövetkezet nevén versenyeztek a lovasok. A Búzakalász megszűnte, illetve az Új Kalász megalakulása után folytatódott a támogatás, egészen 1987-ig.³²² A lovasiskola sok szép eredményt szerzett a téesznek a különböző országos versenyeken, meghálálták a támogatást. Legismertebb versenyzőik ifj. Némethy Tamás és Nitsmann Jenő voltak.

Az Új Kalász már sokkal szélesebb körű támogatói tevékenységet folytatott. Ráadásul ún. extrém vagy a városban még teljesen új sportágakat is támogatott, amelyek természetesen a téeszt is népszerűsítették. Mivel ezeknek a sportágaknak a többsége a fiatalabb korosztályok között volt népszerű, ez jó gondolatnak tűnt. Létrejött az Új Kalász TSZ SE, melynek 1983-ban megalakult a rögbicsapata, amely azonnal benevezett a magyar bajnokságba is. Az egyesület ugyanebben az évben létrehozta a tömegsport szintjén maradó teke, valamint a motocross és tájfutó szakosztályát is.³²³ Mindhárom sportág infrastruktúrája Bácsán volt. Tehát érdekes módon a sportegyesületek csak

névleg kapcsolódtak Szabadhegyhez és Kismegyerhez, egyetlenegy szakosztálynak sem ott volt a bázisa. De kiváló szervezőmunkával ezt a gondot megoldották. A tájfutók már 1984-ben országos helyezéseket értek el, a motocross-csapat tagjai pedig 4000 néző előtt tartottak bemutatót a bácsai hullámtéren.³²⁴ Nagyon népszerűek voltak a rendszeresen tartott, látványos stadioncross és motocross-shawműsoraik.

1987-ben, amikor megszüntették a lovasszakosztályt, helyette a shoto-karátét támogatták két évig. Az Új Kalász a hiánysportágak gyűjtőhelye lett. 1989-ben a téesz anyagi helyzete már nem engedte meg, hogy folytassa a sport támogatását, a szakosztályai vagy megszűntek, vagy más egyesület vette át őket. Győr sportéletének egy érdekes színfoltja tűnt el.

11. A rendszerváltozás és a közösségi terek

A rendszerváltozás győri folyamata Szabadhegyhez kötődő eseményekkel indult. A Magyar Demokrata Fórum győri szervezete 1988. november végén alakult meg. A következő évtől taggyűléseit a József Attila Művelődési Házban tartotta. Helyszínt kellett nekik biztosítani, a hatalom meg úgy gondolta, hogy egy külvárosi kultúrházba kevesebben mennek el a város többi részéről, kisebb lesz a hírértéke, a mozgósító és szervező ereje is ennek a közösségi térnek. Tévedtek, mert a fórum mindig tartalmas programokat szervezett a tanácskozássokra, így egyre többen hallottak, beszéltek róluk, pedig a helyi sajtó gyakran „elfelejtett” tudósítani az eseményekről.

Különösen érdekes rendezvény zajlott 1989. január 16-án a művelődési ház színháztermében, amelyen szokatlanul sokan vettek részt. Először találkoztak Győr alternatív társadalmi szervezetei. A találkozón megfigyelőként részt vett az MSZMP városi pártbizottsága egyik titkára és a Hazafias Népfront megyei titkárhelyettese.³²⁵ A politikai és gazdasági intézményrendszer átalakításáról szóló vita után az MDF Győri Szervezete, a Reflex Környezetvédő Egyesület és a Független Kisgazdapárt elfogadta egy Független Demokratikus Koalíció létrehozását. Megegyeztek, hogy közösen lépnek fel a fontosabb politikai, gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi kérdésekben az állampárttal szemben.

Két nappal később jelképesnek is felfogható esemény történt a város-házán. 1989. január 18-án ülést tartott a Győri Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága. Két Szabadhegyet érintő fontos kérdésben döntöttek. Jóváhagyták, hogy a Tárogató úton 150 lakásos új lakótelepen épüljön, illetve határoztak arról, hogy a József Attila utcától délre eső területen létesüljön a város új köztemetője, amelynek 1992-re működni kell.³²⁶ Az előbbi döntés az újról, a születésről szól, az utóbbi az elmúlásról, így jelképesen felfogható a rendszer temetésének is, aminek az „előkészületei” 10 nap múlva felgyorsultak. Január 28-án Pozsgay Imre államminiszter bejelentette a Kossuth Rádió 168 óra című műsorában, hogy „1956 nem ellenforradalom volt, hanem egy nemzeti érzékenységében, önbecsülésében a diktatúra által megtiport nép jogos felkelése, népfelkelés volt”.

A belügyminisztérium III/III-as ügyosztálya, a hírhedt belső elhárítás természetesen felfigyelt a hétfő estekre. Az MDF győri csoportja május 6-án a győr-szabadhegyi művelődési házban találkozót rendezett az SZDSZ budapesti vezetőségi tagjaival, melyen megjelent többek között Solt Ottilia szociológus is. A jelenlevő ügynök szerint az MDF győri elnöke is sikertelennek értékelte a rendezvényt, amelyen a kezdéskor megjelent kb. 50 főből a végére csak 20 fő maradt a teremben.³²⁷

A szabadhegyi művelődési házban tartott tanácskozást a Demokratikus Akciószövetség³²⁸ győri szervezete is. 1989. május 26-i megbeszélésükről szintén jelentett az elhárítás. A Reflex Egyesület a Győrön áthaladó M1-es főútvonal be- és kivezető szakaszának lezárását javasolta a környezetvédelem fontosságának a kihangsúlyozására.³²⁹ A hivatalos szervek az akciót megakadályozni nem tudták és nem is akarták, az június 24-én lezajlott, s tudósított róla a Magyar Televízió Híradója is. Közismert tény volt, hogy az MDF városi szervezete és a Reflex a művelődési házban tartotta tanácskozásait. A diktatúrák működésé-

nek logikájából kiindulva a résztvevők tisztában voltak vele, hogy a titkosszolgálat biztos jelen van, de ezzel már nem törődött a megbeszélések hallgatósága. A rendszerváltás folyamata megállíthatatlanul ment a maga útján.

Természetesen a rendszerváltó pártok is bemutatkoztak Szabadhegyen. A művelődési ház mellett éttermekben, iskolákban, illetve nyílt tereken, parkokban, tereken, utcagyűléseken, ahol helye találtak.

A művelődési házban a fiataloknak szervezett programokon is érződött az új idők szele. Június végén a magyarság múltja iránt érdeklődő iskolásoknak szerveztek történelmi bejáró tábort. Ezeken a programokon a résztvevők történelmi filmeket nézhettek, hallhattak előadást a történelmünk eddig elhallgatott eseményei mellett a határon túli magyarokról is.

Jelképes eseménnyel zárult az év Kismegyeren is, a helyszín itt is a temető volt. Decemberben felavatták a II. világháború áldozatainak kopjafáját.

A városrész iskoláinak a többsége, mint a közösségi rendezvények színhelye, az első szabad és rendszerváltó országgyűlési választási kampányban helyszínt biztosított a választásokon induló jelöltek bemutatkozó kampányrendezvényinek is, és az iskolákban működött szinte az összes szavazókör a városrészben.

Városháza, lakótelep, temető, park, művelődési ház, iskola. Furcsa kombinációja a közösségi élet színhelyeinek. Valamilyen módon mind-mind részesei lettek a rendszerváltás történéseinek.

12. A rendszerváltozástól napjainkig

Szabadhegy és Kismegyer Győr legdinamikusabban fejlődő városrészei közé tartoznak, a rendszerváltozás óta óriási fejlődésen mentek keresztül. Újjászerveződött a civil társadalom, ismét pezsgő közösségi élet jött létre, amelynek vannak specifikus, csak a kerületre jellemző megjelenési formái.

Népesség³³⁰ és politikai élet

	Szabadhegy	Kismegyer
2001	12.855	1189
2011	12.317	1182

Sajnos az 1990-es népszámlálásról nincsenek városrészi adatok. Azt tudjuk, hogy Győr lakossága ekkor 129.331 fő volt, 2001-ben 129.412,³³¹ 2011-ben pedig 129.527³³².

Az 1980., 1985., 1990., 1994., 1998. évi országgyűlési választási jegyzőkönyvek³³³ adatai alapján arra lehet következtetni, hogy 1990-ben Szabadhegy és Kismegyer népessége nagyjából a 2001-es szint körül lehetett.

Magyarországon a következő népszámlálás időpontja 2022, de látva az új lakóparkok épülését, a városrész terjeszkedését, egészen biztos, hogy a 2001–2011 közötti átmeneti és jelentéktelen csökkenés megállt. Ezt bizonyítják közvetetten, hogy nőtt a bölcsődékbe, óvodákba, iskolákba beiratkozott gyerekek, valamint a választópolgárok száma. A lakosság növekedésének egyik helyszíne a volt laktanya területének telepszerű beépítése és a „hegytető” felé történő bővülése, melynek jelentős lökést adott az új városi köztemető megnyitása és az ehhez kapcsolódó infrastruktúra-fejlesztések.³³⁴

A szabadhegyi szavazópolgárok tevékenyek, összességében a városi átlagot elérő vagy kicsivel meghaladó mértékben vesznek részt a választásokon. A kismegyeriek az egyik legaktívabb választói réteget alkotják a városban. Gyakori náluk a 80% feletti részvétel. Kismegyér növekedése is folyamatos, újabb és újabb lakóterületek kijelölésével gyarapszik a népessége.

Szabadhegynek Zichy Ottó óta nem volt ismert politikusa. 1990-ig Győrnek nemhogy nem volt Szabadhegyhez kötődő országgyűlési képviselője, de még jelöltje sem, miután Zichy Ottó 1848-ban és 1861-ben is visszalépett a választásoktól. Az első szabad választásokon viszont a város egyik képviselőjének a szabadhegyi dr. Rab Károlyt választották. 2014-től pedig Simon Róbert Balázs személyében ismét van szabadhegyi tagja a magyar parlamentnek.

A 2006. évi választások kivételével 1990 óta mindig az a jelölt lett a Szabadhegyet és Kismegyert is magába foglaló választókerület országgyűlési képviselője, aki győzött Szabadhegyen. Ez viszont azt jelenti, hogy a szabadhegyi társadalom összetétele és közhangulata egyre inkább leképezi az általános győri állapotokat.

12.1. Az egyházak

A rendszerváltozás alapjaiban változtatta meg a szabadhegyi közösségek életében 200 éve fontos szerepet játszó felekezetek helyzetét. Híveik ismét szabadon gyakorolhatták vallásukat, illetve folytathatták templomaik felújítását, bővítését és építését. Újfontos közösségi terei lettek a városrészeknek.

Németh Attila plébános úr irányításával, a szabadhegyi hívek közreműködésével 1994-ben elkészült a Szent Anna-templom új plébániaépülete. 2002-re kívülről-belülről megszépült a patinás templom is. A felújítás 15 millió forintba került, amihez az önkormányzat 400 ezer forinttal járult hozzá. A többit a hívek adták össze kisebb-nagyobb összegekkel. 2000 júniusára, a templom felszentelésének 100 éves évfordulójára megújult a márványburkolat, új az oltár és a felolvasóállvány.³³⁵

A rendszerváltozás után teljesült a szabadhegyi reformátusok régi álma: igazi templomuk lett. 1990-ben rakták le az alapokat. A hívek anyagi segítségével és kétkezi munkája mellett a város 2 millió forinttal támogatta az építkezést. 1992 karácsonya előtt megtörtént a templomszentelés.³³⁶

Az evangélikus egyház 1997-ben kapta vissza szabadhegyi épületét, amelyet két év múlva felújítottak. Iskolai szerepét az épület elveszítette. Napjainkban parókia és imaház működik benne.³³⁷

A 2000-es évek elején a növekvő lakosságú Kismegyeren egyre nagyobb igény mutatkozott arra, hogy egy nagyobb befogadóképességű templom épüljön. A kismegyeri domb tetején álló, addig templomként szolgáló kápolna, csak 60 főt tudott befogadni. A Pannonhalmi Főapátságához tartozó, Szent Anna lelkészség híveinek régi vágya teljesült azzal, hogy Várszegi Asztrik pan-

nonhalmi főapát támogatásával 2008 nyarán megkezdődött az új római katolikus templom építése. A 300 ember befogadására alkalmas épület kivitelezése mintegy 150 millió forintba került, ez az összeg a hívek adományaiból és a Pannonhalmi Főapátság támogatásából jött össze. Az új templomot 2011 szeptemberében szentelte fel a főapát úr.³³⁸ 2020-ban az évtized legjelentősebb 30 magyarországi épületének listáján, amelyben összegezték az elmúlt 10 évben legszebben felújított vagy újonnan épült épületeket, a kismegyeri Isteni Irgalmasság temploma is ott van.³³⁹ Az új templom előtere egy nagyon szép, esztétikus minőségi közösségi tér.

Továbbra is fontos az egyházak karitatív szerepe, a határokon kívüli magyarok számára rendezett gyűjtőakcióik és az ifúság körében végzett tevékenységük, amely a hittanoktatás mellett leginkább a nyári táborok szervezésében nyilvánul meg.

12.2. A szabadhegyi iskolák

Miután a kedvezőtlen demográfiai folyamatok nem változtak, 1997. augusztus 31-én Győr Megyei Jogú Város Közgyűlése megszüntette a József Attila Általános Iskolát. Épületeiben a Radó Tibor Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény végzi munkáját. Azóta a kismegyeri, Arató úti Tagiskola a Kölcsey Ferenc Általános Iskola keretein belül működik, amely 2000-ben a Kismegyeri Tagóvodával is bővült.

Szabadhegy oktatásában mérföldkőnek számít az 1996-os év. Ekkor indult el az önkormányzat döntése alapján a gimnáziumi képzés az Ortutay Gyula Képességfejlesztő Általános és Középiskolában. Mai neve – Szabadhegyi Magyar–Német Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium –

is jelzi az iskola egyik fő jellegét, a magas szintű nyelvoktatást. 2000-ben az országban elsőként itt vezették be német és angol nyelven az Európa-stúdiumot az 5. évfolyamon. 2002-ben ballagott az első érettségiző osztály.

2003 szeptemberére befejeződött az iskola bővítése. Az emeletráépítés mellett a város egyik legszebb színházterme is elkészült, ami fontos része lett Szabadhegy közösségi életének is. Az iskola torna- és balett-terme mellett a 2015-ben elkészült, műfüves labdarúgópálya is a városrész sportolni, mozogni vágyó polgárai rendelkezésére áll.

Fejlődött a Veres Péter iskola infrastruktúrája is az 1999-ben történő emeletráépítéssel. Az agrárszakképző intézmény is jelentős szerepet játszik a különböző városi rendezvények lebonyolításában.

Szabadhegy iskolái továbbra is meghatározó szereplői nemcsak a városrész, hanem Győr társadalmi–közösségi életének. Mivel Szabadhegyen még mindig kevés a közösségi tér, így a megnövekedett lakosság szám miatt szerepük pótolhatatlan ezen a téren is.

12.3. A József Attila Művelődési Ház

A rendszerváltozás után a politikai események helyett ismét a kultúráé lett a főszerep a művelődési házban. 1991. október 1-jén alakult meg a Győri Városi Bábszínház, a Vaskakas bábszínház elődje, amely 1994-ig a Móra parki épület színháztermében tartotta előadásait. Olyan remek darabokat élvezhetett a közönség, mint az „Óz, a csodák csodája”, a „Hamupipőke” vagy a „János vitéz”. Az előadások a ház történetének leglátogatottabb eseményei közé tartoznak.

Közösségi jellegénél fogva természetesen helyet biztosított az újonnan létrejött plurális társadalom szerveződéseinek, civil mozgalmaknak és egyesületeknek, demokratikus pártok rendezvényeinek. Közben azonban az állapota annyira leromlott, hogy elkerülhetlenné vált egy nagyobb felújítás.

1998-ban már egy megújult, korszerűsített épület várta a szabadhegyieket, kismegyerieket, és bárkit, aki szereti az értékes és érdekes kulturális programokat, művelődési, kikapcsolódási lehetőségeket. A felújított József Attila Művelődési Ház szervezetileg a városi könyvtárhoz került. Ez minőségi ugrást jelentett a ház életében, sokkal színesebb, változatosabb lett a kínálata. A politikai rendezvények száma a minimálisra csökkent, helyettük már a kisközösségek, a szakkörök, klubok, egyesületek, a városrész lakói által szervezett műsorok, tehát a közművelődési funkció került domináns helyzetbe. 2013-ban, az újabb átszervezés után a Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér részlegeként végzi kultúrateremtő és közvetítő feladatát.

Az intézmény Szabadhegy egyetlen közösségi tere. Így legfontosabb feladata a szabadhegyi emberek számára minél érdekesebb programok összeállítása, adott esetben az ő véleményüket is kikérve. Sok ismert művész is fellépett itt az elmúlt években. Vannak hagyományosan sikeres rendezvényeik, de mindig törekszenek valami újra is. Évente mintegy 50-féle programot bonyolítanak le, 500 foglalkozást, szakkört, próbát, előadást szabadidős tevékenységet tartanak, a ház kisebb termeiben és a színházteremben. Kb. évi 13 ezer látogatójuk van.³⁴⁰ Együttműködnek a Harmonika Egyesülettel közös műsorok szervezésében. Az Akkordeon Tánczenekar (korábban: Akkordeon Harmonika Zenekar) rendszeres szereplője a művelődési ház rendezvényeinek.

Többek között működik a házban néptánc-, jóga-, aerobic- és színjátzó csoport, valamint kórus is. Nemzetközi kapcsolataik közül jelentősek a határon túli magyarokkal ápoltak, kiemelkedően jók, már csak a hagyományok és a földrajzi közelség okán is, a csallóközi magyarokkal fenntartottak. A Csallóközi Népművelési Központ által rendezett „Csallóközi Színes Ceruzák” verseny legjobb rajzait vándorkiállítás keretében rendszeresen a József Attila Művelődési Házban is bemutatják. Egyébként is havonta bonyolítanak le kiállításokat. Hagyományosak a költői estjeik, versmondó versenyek is és a nyári táboraik is.

A park, ahol a ház áll, szabadtéri rendezvények, helyszíne. Ezek közül kiemelkedik a szabadhegyi szüret és az Anna-napi búcsú, amelyek már a 19. században is városszerte ismert és a görögök által sűrűn látogatott események voltak.

Az elmúlt években a József Attila-emlékműnél költészet napi műsorokat, a Rózsák terén augusztus 20-án pedig Szent István-napi ünnepségeket tartottak. A művelődési ház egyik legsikeresebb állandó programja a „Szabadhegyi Találkozások” című pódiumbeszélgetés, amely rendszeresen telt ház előtt zajlott és zajlik. Közvetlen stílusával ismert művészeket, közéleti szereplőket hoz emberközelbe. Erősíti a közösséghez való tartozás érzését, a kommunikációt, az emberek egymás közötti kapcsolatát is, amelyre óriási igény van napjainkban.

A Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér sikeresen megújult József Attila Művelődési Háza változatos, magas színvonalú rendezvényei méltán vívták ki a szabadhegyiek elismerését.

12.4. A Szabadhegyért Egyesület és a Szabadhegyi Polgárórség

A rendszerváltozás után a művelődési házban tevékenykedő kisközösségek (klubok, szakkörök, kórusok, tánckarok) mellett fokozatosan létrejöttek a nagyobb, szervezetenként Szabadhegyhez, illetve Kismegyerhez kötődő egyesületek is. Tehát itt már nem fiókegyletekről beszélünk, hanem teljesen önálló jogi személyekről.

Ferenczy Tamás képzőművész közismert egyénisége Győr művészvilágának és közéletének egyaránt. Többek között elnöke volt a Civilek Győrért és ügyvezető alelnöke a Pro Urbe Egyesületnek. 2001-ben szűkebb pátriájában, Győr-Szabadhegyen hozott létre helyi vállalkozó szellemű polgárok segítségével két új párt- és politikamentes civil szervezetet. A bő évtizedig működő Győr-Szabadhegyért Egyesület és a Szabadhegyi Polgárórség azért jött létre, hogy biztonságos életet élhessenek a helyiek, valamint Szabadhegy méltó helyet kapjon Győr társadalmi, gazdasági és kulturális életében. A legfőbb céljuk az volt, hogy a patinás városrész közössége jól érezze magát lakóhelyén.³⁴¹ Sokat tettek a régi szokások és hagyományok felelevenítése, a kulturális élet felpezsdítése terén is.

Már 2001 novemberében városszerte nagy figyelmet keltő fórumot szerveztek a József Attila Művelődési Házban Győr-Szabadhegy közbiztonságáról. A téma fontosságát jelezte, hogy a nagyszámú közönség mellett a polgármester, két alpolgármestere, valamint a rendőrség vezetői is ott voltak a rendezvényen. A fórumon Győr vezető közbiztonsági szakemberei tájékoztatták az érdeklődőket, akik felvethették a közösséget érintő sajátos kérdéseket is.³⁴² A tanácskozáson bebizonyosodott, hogy szükség van a szabadhegyi emberek időszerű gondjaival foglalkozó civil szervezetekre.

A mintegy 130–140 fős Győr-Szabadhegyért Egyesület (Ez a létszám akkora, mint az egykoron legnagyobb tagsággal rendelkező helyi szervezet, a Gazdakör tagsága volt a két világháború között) kezdettől nagyon aktív tevékenységet folytatott, tetteikkel bizonyította létjogosultságát. Egészségpiacot rendeztek, gyermeknapot és Mikulás ünnepséget szerveztek, ingyenes jogsegélyszolgálatot hoztak létre, fórumot tartottak a szabadhegyi tavak rendbetételéről.³⁴³ A biztonságosabb közlekedés érdekében, főként a Jereváni útnak az Erfurti, a Lepke és a József Attila utcai kereszteződésénél kritikussá váló helyzet megoldásában, és a veszélyessé váló gyalogosforgalom javítása érdekében tett javaslataikat a város vezetése is több ponton elfogadta. Kiemelt feladatnak tekintették a környezet-szennyezés csökkentését, a kerékpáros közlekedés fejlesztését.

2001 végén mintegy 15–20 fővel megszerveződött a Szabadhegyi Polgárőrség is, amely fontos szerepet vállalt a szabadhegyi, sőt később a városi rendezvények biztosításában. Iskolanyitáskor segítették a diákok zebrán való átkelését, napi járőrözéseikkel a rendőrség munkáját támogatták, fokozták a lakosság biztonságérzetét, sőt két idős ember életét mentették meg a halálos szén-monoxid-mérgeztől 2005-ben a Zichy utcában.³⁴⁴ Ez utóbbi ismételten egy jelképes történet, hiszen az utca névadója, gróf Zichy Ottó alapította 1845-ben a győri polgárőrséget.

A Szabadhegyért Egyesület és a Szabadhegyi Polgárőrség egyik legnagyobb érdeme, hogy a József Attila Művelődési Házzal közösen két évtized után, 2002 júliusában felébresztették Csipkerózsika-álmából a nagy hagyománnyal bíró Anna-napi búcsút.³⁴⁵

Az 1973 óta szünetelő, hagyományteremtő szándékkal megrendezett mulatságon több ezren vettek részt. Olyan jól sikerült, hogy nem lehetett kétséges a folytatás. A rendezvény a szórakozás és kikapcsolódás mellett előse-

gíti a szabadhegyi emberek egymáshoz fűződő kapcsolatának az erősödését, a lakótelepi részek és az „ősi” kertvárosias területek összekovácsolódását is. Rendszeresen fellépnek a műsorkavalkádban a városrészben levő zenekarok, együttesek, kórusok és a Nádasdy-huszárok is emelik az esemény rangját, amelyet kiválóan összehangol a művelődési ház. Hagyományos ünnepe volt Szabadhegynek, már a 19. században is látogatták a város többi részéből is. Az Anna-napi búcsú nemcsak a szabadhegyieket és kismegyerieket hozta és hozza össze, hanem a más városrészből a Móra-parkba látogatókat is. A búcsú a nívós programoknak köszönhetően ismét Győr kulturális életének megbecsült eseménye lett. A két szabadhegyi egyesületnek a művelődési házzal együtt óriási szerepe volt a közösségi élet újjászervezésében és fellendítésében oly fontos vallási és szórakoztató esemény feltámasztásában.

Szakmaiságukkal, felkészültségükkel, higgadt kommunikációjukkal, cselekvő hagyománytisztelőjükkel sokat tettek a városrész és Győr civil társadalmának a további kiépüléséért, a város és Szabadhegy kapcsolatának még szorosabbá válásáért.

12.5. A Győri Lovas Nemzetőr Díszszakasz Egyesület

Az egyesületet 1999-ben alapította Vígh Attila, a Veres Péter Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakképző Iskola országosan is elismert, Pro Urbe-díjas lovas szakoktatója. A díszszakasz létrejöttében óriási szerepe volt a Győrben 1998 szeptemberében tartott Európa-napok rendezvényeinek, amelyekre a városba érkeztek az Európai Unió akkori 15 tagállama nagykövetségének magas rangú tisztviselői, diplomatái, általában a nagykövetei.

A program keretében mindegyik ország képviselője ellátogatott egy-egy győri iskolába. A Veres Péterben a francia nagykövetség küldöttsége töltötte a nap egy részét. Az iskola lovaspályáján a Pápai Huszár Egyesület látványos történelmi bemutatója mellett már az iskola diákjai is mutattak be lovasjeleket. A bemutató olyan jól sikerült, hogy a következő évi március 15-i városi ünnepségre is meghívták őket, és hivatalosan is megalakult az egyesület.³⁴⁶

Az iskolában lovas katonai hagyományörző kiképzést is kapnak a lótenyésztő, hivatásos belovagló és lovastúra-vezető szakon tanuló diákok. Számos sikert értek el országos lovas versenyeken, különböző bemutatókon és fesztiválokon. Megtiszteltetés a díszszakasz tagjának lenni, az egyenruhát csak az öltheti magára, aki jó tanuló, jó lovas és a magatartása is példamutató.

Az egyesület legfőbb célja Győr és környéke katonai és lovas hagyományainak ápolása, a hazaszeretetre és a honvédelemre való nevelés, különös tekintettel a gróf Zichy Ottó által 1848-ban felállított Győri Lovas Nemzetőrség hagyományaira.³⁴⁷

Egyenruhájuk is az 1848–49-es győri Lovas Nemzetőrök viseletét jeleníti meg. Állandó résztvevői a győri március 15-i városi díszszemlének, a pápai huszártáboroknak, a Kismegyeri történelmi lovas és hadijátékoknak, díszkíséretet adtak a Vitézi Rend Országos Főkapitányának. Szerzteágazó nemzetközi kapcsolatrendszer építettek ki, mindenhol szívesen látott vendégek. Az egyesület tagjai többek között jártak Franciaországban, Németországban és Lengyelországban. Itt az I. világháborúban oly nevezetes, a Monarchia egyik legnagyobb győzelmét hozó 1915. májusi gorlicei áttörés helyszínét is meglátogatták. 17 évig menetelt a díszszakasz élén Gavotte, a 2000-es iskolai istálló-tűz hőse, akit 2017-ben stílusosan Limanova váltott a szakasz élén.³⁴⁸

12.6. A IX. gróf Nádasdy Ferenc Hagyományőrző Huszárbandérium

A bandériumot nem három testőr, hanem 11 huszár alapította, Nagy István vezetésével, akinek a szépapja az a Czapp István szabadhegyi gazda,³⁴⁹ aki 1848-ban tagja volt a városi képviselőtestületnek. Egy szabadhegyi hobbilovasokból álló baráti társaság tagjai az 1990-es évek végén, minden hónap utolsó péntekén összejöttek a József Attila Művelődési Házban. Tulajdonképpen ezeken a beszélgetéseken született meg a huszárbandérium létrehozásának a gondolata. Az elképzelést tett követte, és a hagyománytisztelő győri lovasokból 2000-ben megalakult a IX. gróf Nádasdy Ferenc Hagyományőrző Huszárbandérium.³⁵⁰ A megszerveződésük utáni első összejöveteleik egyikén kivételesen 12-en vettek részt. Meghívták e sorok íróját, hogy tartson nekik előadást gróf Nádasdy Ferenc életéről és a huszárok történetéről.

A bandérium tagjainak alapgondolata történelmünk egyik legnemesebb magyar katonai hagyománya, a huszár hagyományok megőrzése és átadása a fiatalabb nemzedékek számára. Életben tartják a huszárszellemet, amelynek lényege a bajtársiasság, a hősiesség, az önfeláldozás, a bátorság, a tisztesség. Se szeri, se száma azoknak a rendezvényeknek, ünnepeknek, megemlékezéseknek, lovastalálkozóknak és fesztiváloknak, amelyeken szerepeltek, és remélhetőleg még hosszú ideig szerepelni fognak. Számos térségi közszereplésen, állami ünnepségen vettek részt. Ugyanolyan lelkesedéssel mennek el egy falunapra, Kajárpécre, gazdaköri ünnepségre Szanyba, mint egy nívós külföldi fesztiválra.

Rendszeres résztvevői az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc tiszteletére rendezendő március 15-i ünnepi megemlékezéseknek, valamint

a forradalom és szabadságharc vértanúira emlékező október 6-i koszorúzási ünnepségeknek is. A csapat tagjai állandó szereplői voltak a Kismegyeri Történelmi Lovas- és Hadijátékoknak. Ott voltak Szarvason 2001-ben és 2005-ben a nemzetközi lovasfesztiválon.³⁵¹

Ez utóbbi világtalálkozón hatalmas sikert aratott a huszárbandérium 9 lovasa és két fogathajtója. Egy karusszelt (lovas körhinta) mutattak be a „Kék Duna-keringő” dallamaira és a „Híd a Kwai folyón” című film zenéjére, majd fergeteges vágtaival magas színvonalú műsorukat. 2014-ben az Erőd-Feszt rendezvény keretein belül, Komáromban a Monostori Erődben léptek fel, ahol huszár körhintából és huszárpróbából álló, 30 perces bemutatójuk a műsor egyik fénypontja volt.

Szabadhegyen szerepeltek Anna-napi búcsún, szüreti felvonuláson és felléptek már augusztus 20-i ünnepségen is a Rózsák terén. Sőt, a győri barokk esküvőt is színesítették látványos megjelenésükkel.

A két szabadhegyi egyesület vezetője és tagsága között kifejezetten baráti a kapcsolat. Közös fellépéseik sikeresek, két kiváló, példamutató, a legjobb huszárhagyományokat és a közösségi szellemet, a hazafiságot ápoló alakulat működik a városrészben. Győr és az ország is büszke lehet rájuk.

12.7. A Kismegyeri Napóleon Hagyományőrző Egyesület

A kismegyeri csata nemcsak Szabadhegynek, Győrnek, hanem a Napóleon-kori magyar történelemnek is a legfontosabb eseménye. Sőt, II. József halálától a reformkorig sem nagyon volt hozzá mérhető jelentős történés.

A csatáról az 1990-es évek elejétől családi juniális keretében emlékeztek meg a különböző hagyományőrző egyesületek, elsősorban a Kismegyeri Baráti Kör. A rendszerváltozás utáni ünnepek közül az első nagyobb mértékű a 2004-ben megtartott volt. Ekkor került sor első ízben a Második Székely Határőr Gyalogezred Hagyományőrző Társaság által szervezett Győri–Kismegyeri Napóleon Emlékünnepség megrendezésére, a csata addigi leglátványosabb és korhű eljátszására.³⁵² A társaság a későbbi, évi rendszerességgel folytatódó ünnepek lebonyolításában is tevékeny részt vállalt.

Csak idő kérdése volt, hogy mikor jön létre olyan helyi társulat, amely a kismegyeri csata méltó megünneplését tartja egyik legfőbb feladatának. A 2007-ben Mednyánszki János elnökletével alakult egyesület a Napóleon-emlékhely ápolását és a kismegyeriek érdekképviseletét is célul tűzte ki.³⁵³ Létrejöttük azért is fontos volt, mert közeledett a csata 200 éves évfordulója, így be tudtak kapcsolódni a Győr városa által szervezett ünnepi megemlékezés munkálataiba.

Komoly szerepük volt a hagyománnyá váló, június közepe körül rendezett Kismegyeri Történelmi Lovas- és Hadijátékok népszerűsítésében is. A csatatéren újra és újra megelevenedett a hősiesség küzdelem, hagyományőrző és hadi bemutatók, a huszárok felvonulás tette még érdekesebbé a rendezvényeket. A látványos megemlékezések közül kiemelkedett a 2009-es évforduló megünneplése. A csata 200. évfordulóján korhű öltözékekben és fegyverekkel, lengyel, szlovák, cseh, osztrák, magyar, olasz és erdélyi hagyományőrző társaságok, bandériumok részvételével ütköztek meg a magyar nemesi felkelő csapatok és az osztrák császári csapatok a francia sereggel. A kismegyeri kosztümös, lovas, történelmi műsorok mindig felejthetetlen élményt nyújtottak a nézőközönségnek.

A Napóleon Társaság kiváló szervező, hagyományápoló és közösségi munkát végzett és végez. Tevékenysége jóval túlmutat a kismegyeri csatán. Jó kapcsolatokat ápol a határokon kívüli magyar közösségekkel is. Különösen szoros viszonyt építettek ki Királyfiakarcsa és Székelyszentlélek közösségével.³⁵⁴ Hagyománnyá váltak a magyar–székelyföldi–felvidéki találkozók. Rendszeresen szerveznek kirándulásokat magyar történelmi emlékhelyekre. 2016-ban kegyeleti zárandokúton vettek részt Galíciában. A limanovai temetőben a Muhr Ottmár emlékére emelt mauzóleumkápolnát, a Przemysl környéki erődrendszerrel pedig Gyóni Géza költő emléktábláját koszorúzták meg.³⁵⁵

A társaság tagjai igazi lokálpatrióták, mindent megtesznek Kismegyer fejlesztéséért, illetve a település népszerűsítéséért. Ennek egyik kiváló eszköze a napóleoni hagyomány ápolása.

12.8. Szabadhegy, Kismegyer és az online közösségi terek

Természetesen a Szabadhegyen működő oktatási intézmények, egyházak, közösségi terek a világhálón is megtalálhatóak. Mindegyiknek van weboldala, a többségnek Facebook-csoportja is. Érdemes őket olvasni, fontos értesülésekhez lehet jutni. Nem véletlen, hogy a legtöbb tagja az oktatási intézmények Facebook-csoportjainak van, hiszen azért ez még ma is többnyire a fiatalok világa.

A jellegzetesen civil szerveződésű, intézményekhez, szervezetekhez nem kötődő online csoportok közül a „Győr-Szabadhegy” létszáma már átlépte a 3400 főt. Ezen a fórumon lehetőség van a városrésszel kapcsolatos észre-

vételek, gondok építő megbeszélésére kulturált formában. A csoport nagyon tevékeny, gyakoriak a bejegyzések, izgalmasak a témák, sok a hozzászólás. A tagságot érdeklí szűkebb és tágabb környezetük sorsa. A viták hangneme is elfogadható, az pedig a Facebook-csoportok velejárója, hogy néha egy-egy bejegyzés túl szubjektívra sikeredik. Ahhoz képest, hogy 2020. október végén jött létre, 10 hónap alatt a tagsága közeledik a 3500-hoz. Hosszútávon akár az 5000 főt is elérheti, ami az online közösségszervezés életképességét bizonyítja Szabadhegyen is.

A 2021 januárjában szerveződött „Szabadhegy múltja és jelene” csoportnak jelenleg 900 körüli a tagsága. Önmagát „retro” oldalként határozza meg. 7-8 hónap alatt ez is magas létszám. Egyrészt Szabadhegy múltjából és jelenéből mutat be érdekes történeteket, emberi sorsokat, régi fotókat. Nagy erénye, hogy az átlagemberek és a kis csoportok bemutatására fókuszál. Hűen a Széchenyitől származó jelmondatához: „Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és munkálkodhass a jövőn!” szellemében tevékenykedik. Sokat megtudunk a városrész közelmúltjából, értékesek az iskolai osztályokról szóló visszaemlékezések. Másrészt a magyar és egyetemes történelem fontosabb eseményeiről is megemlékezik, érdekes sztorikon keresztül. Jó a képanyaga, aktív csoport, szinte napi bejegyzésekkel.

2016 óta működik a „Kismegyeri Közösség”, melynek jelenleg 500 körüli a tagsága. A település népességéhez viszonyítva ez nagyon magas szám. Nyilván vannak nem Kismegyeren élő tagjai is, de megközelítőleg az itt élők fele a tagja lehet. Céljuk a településrész gondjainak megoldása, fejlődésének elősegítése a közösség összetartó erejének, összetartásának az erősítésével.

Nem hagyományosan csak Szabadhegyhez és Kismegyerhez kötődik a „Régi Győr” oldal és annak facebook közössége. A már lassan 43 ezer ląjk-

nál (tetszésnyilvánítás) járó honlap 2011-ben jött létre, főszerkesztője Kozma Endre. A szerkesztők eredeti források és képanyag segítségével a városrészek történetét mutatják be érdekes és olvasmányos stílusban. Céljuk, hogy az itt élők, felfedezzék Győr múltját, értékeit, megőrizték Győr jellegzetességeit. Nagyon jól tagolt és átlátható, tevékeny és hasznos oldal. Napi bejegyzésekkel, értékes archív fotókkal és sok hozzászólással. A Szabadhegyről és Kismegyerről szóló írások – a Szent Anna-templomtól a kismegyeri emlékművön át a József Attila-lakótelep történetéig – bemutatják a városrész emblematikus épületeinek, emlékhelyeinek sorsán keresztül Győr egykori IV. kerületének múltját és fejlődését. Az egyik legnívósabb online közösségi tér országos összevetésben is.

Zárszó helyett

Szabadhegy és Kismegyér sok szempontból különleges részei a városnak. Szabadhegy az a városrész, amelynek valószínűleg soha nem fogjuk megtudni Gyórhöz való csatlakozásának a pontos időpontját. Kismegyernél ezt tudjuk, de az ő esetükben a mindennapok szintjén történő egységesülés jóval korábban megtörtént a hivatalosnál.

Szabadhegy közösségi életét nagyban befolyásolta falusias–kertvárosias jellege. Hatalmas kiterjedése ellenére még a 20. század közepén is csak a lakosság 5–6%-a élt itt. Az egyesületek megszerveződésének „fénykorában”, a dualizmusban a település agrárjellege, társadalmi összetétele és kevés közösségi tere miatt bizonyos szerveződések (iparegyletek, kulturális és sportegyesületek) nem jöttek létre, és ez a helyzet a későbbiekben sem sokat változott.

A reformkorban és a kiegyezést megelőző önkényuralom idején a városi egyesületeknek voltak szabadhegyi vezetői és tagjai, mint Zichy Ottó és Zichy Ottóné. De egyetlen önálló szabadhegyi egyesületről sem tudunk. A dualizmusban és a Horthy-korszak alatt a városi egyesületeknek már léteztek szabadhegyi szervezetei, tagozatai, fiókegyesületei. Egyesek szorosabban, mások lazábban kapcsolódtak a győri központhoz. Ezek a szervezetek már a nevükben használták a „Szabadhegyi” jelzőt, mintegy kifejezve részleges vagy teljes önállóságukat.

Miután a 20. század elejétől sokan jártak a kerületből a vagongyárba dolgozni, ott biztosan beléptek olyan egyesületekbe, amelyek Szabadhegyen nem működtek, de a vagongyárban igen. Meglepő volt, hogy nem szerveződött a kerületben dalkör. Ez még az országos sajtót is sikeresen megtévesztette. 1925-ben, a világháborús emlékmű avatási ünnepélyének szereplői között, a Budapesti Hírlap, a 8 Órai Újság, a Nemzeti Hírlap, a Pesti Hírlap, a Magyarság és az Újság is megemlítette a nem létező Szabadhegyi Iparos Dalkört. Csak a kiszagdák és földművesek politikai napilapja, az Új Barázda említette helyesen, Győri Iparos Dalkörként.

A népesség az 1920-as évekig viszonylag szűk területre összpontosult, sok volt a beépítetlen terület. Ennek megvolt az az előnye, hogy „mindenki ismert mindenkit”, a többségnek hasonló volt az értékrendje, könnyű volt a szervezőmunkának ez a része. A viszonylag kisszámú lakosságnak az volt a hátránya, hogy kevés egyesület tudta megvetni a lábát. Így sokan több egyesületnek is a tagjai voltak, a klasszikus egyesületek közül, a 140–150 fő körüli Gazdaszövetség és a kb. 100 tagú Polgári Kör volt a legjelentősebb és legbefolyásosabb.

Ennek ellenére a kerületben pezsgő egyesületi élet folyt a két világháború között, az egyesületek számtalan rendezvényt szerveztek a szabadhegyieknek.

A szervezetek meghatározó személyiségei a plébános, a tanító, a hitelszövetkezet igazgatója, a befolyásos gazdák, a vitézek a vidéki Magyarország jól ismert szereplői. A hasonló irányultság és eszmeiség miatt sokan több egyesületben is tagok voltak. Közös gondjuk volt, hogy nem rendelkeztek állandó helyiséggel, ezért valamelyik iskolában, vendéglőben tartották gyűléseiket. 1938 után annyiban változott a helyzet, hogy a legtöbb szerveződés a Levente

Otthonban tartotta összejöveteleit. Nem hiába harcoltak mindannyian Szabadhegy infrastrukturális fejlesztéséért.

Az egyesületek működésében a dualizmushoz képest megfigyelhető egy új elem, amely segített szorosabbra fűzni a városrész és Győr kapcsolatát. Közismert győri, főként belvárosi polgároknak még a két világháború között is tekintélyes nagyságú földjei, házai voltak Szabadhegyen. Chalupka Károly építésznek még az 1930-as évek elején is közel 20 hold birtoka volt a Városranézó-szeren, amelyből mintegy 17 hold volt a szántó, 2,5 hold a kert és hatalmas ház is tartozott hozzá³⁵⁶.

Ezek közül a befolyásos személyek közül többeket, így Chalupkát is, megnyertek a szabadhegyi egyesületek díszelnökének vagy elnökségi tagjának, akik kapcsolataik révén segítették a városrész fejlődését.

A dualizmus kezdetétől jelentős volt a politikai pártok közösség-szervező szerepe is. A Zichy Ottó által képviselt 48-as, nemzeti hagyomány ötvöződött a keresztény eszmeiséggel, amelyet a dualizmusban a Függetlenségi és 48-as Párt, a Horthy-korszakban a Keresztényszocialista Párt képviselt. A két világháború között másik politikai erőként megjelent a városrészben a Szociáldemokrata Párt, amelynek bázisát a város üzemeiben dolgozó munkások adták. A szélsőséges politikai erők Szabadhegyen mindig gyengék voltak, a város közösségei elutasították ezeket az eszméket.

1945 után Szabadhegy népessége megnőtt, arculata különösen a József Attila-lakótelep felépítésével sokat változott. Ez a tendencia a további kisebb lakótelepek, lakóparkok, sorházak felépítésével folytatódott. Szabadhegy kicsiben leképezi Győr társadalmát. Szinte nincs olyan városrész, amellyel Szabadhegy valamelyik területe ne mutatna rokon vonásokat. Leginkább a kertvárosi jellege dominál.

Kismegyer sokáig puszta és major volt, sokszor néptelenedett el, lakossága 1945-ig jelentéktelen, a 20. század végéig kifejezetten alacsony, egy kisebb falu népességének felelt meg. Így ott a rendszerváltásig egyesületi életről nem nagyon beszélhettünk. A kismegyeriek leginkább a Szabadhegyen működő egyesületekbe tudtak belépni. A 20. század végétől a településen is jelentős fejlesztések indultak. A falusias mellett egyre inkább kidomborodik a kertvárosias jellege is.

A rendszerváltás után mindkét városrészben újjászerveződött a civil társadalom, a létrejövő egyesületek sokat tettek szűkebb pátriájuk fejlődésért, országos és nemzetközi elismertségéért. A gyorsan fejlődő Szabadhegy és Kismegyer egyik legnagyobb gondja a megfelelő mennyiségű közösségi tér hiánya, amit ha rövidtávon nem is lehet, de középtávon orvosolni kell. A kertvárosoknak növekszik a népessége, ez tendencia. Egy ponton kevés lesz a közösségi tér. Még az is elképzelhető, hogy felújítják, és újra megnyitják – nem csak a szabadhegyiek és kismegyeriek, hanem Győr nagyközönsége számára is – az egykori mozi szerencsére meglevő épületét. Biztosított lenne a telt ház, még a matiné előadásokon is.

Szabadhegy, Kismegyer egykor és ma

Szabadhegyi utcarészlet jellegzetes épületekkel: víztorony, tévétorony, templomtorony
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Malatinszky Szilvia)

Jellegzetes utcarészlet a 70-es évekből, a Büfé ma is megtalálható a József Attila utcán
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Győr, 1903. ápr. 1.

Kiadja: Mandacsz János Győrött, 1903. Utánzáró illusz.

A győr-szabadhegyi új templom.

K. Alikám! A nénapos megemlékezést igen köszönöm.
Nus megjárta, miért nem levélben válaszoltok. Igen
szarlatán haza. Addig nem megyek W. és J.-ekhez.
Jó lesz? Súlyos csókol Ófia

A szabadhegyi katolikus Szent Anna-templom képeslapon 1903-ból
(Forrás: Wikimedia Commons)

A szabadhegyi neogótikus templomot dr. Széchényi Miklós gróf megyés püspök
1903. június 7-én szentelte fel Szent Anna tiszteletére
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Malatinszky Szilvia)

Kismegyeren is Szent Anna nevét viseli az 1800 körül későbarokk stílusban épült kápolna
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Malatinszky Szilvia)

Modern és meghitt hangulatú az Isteni Irgalmasság temploma,
tervezői Balázs Mihály és Somogyi-Soma Katalin
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Malatinszky Szilvia)

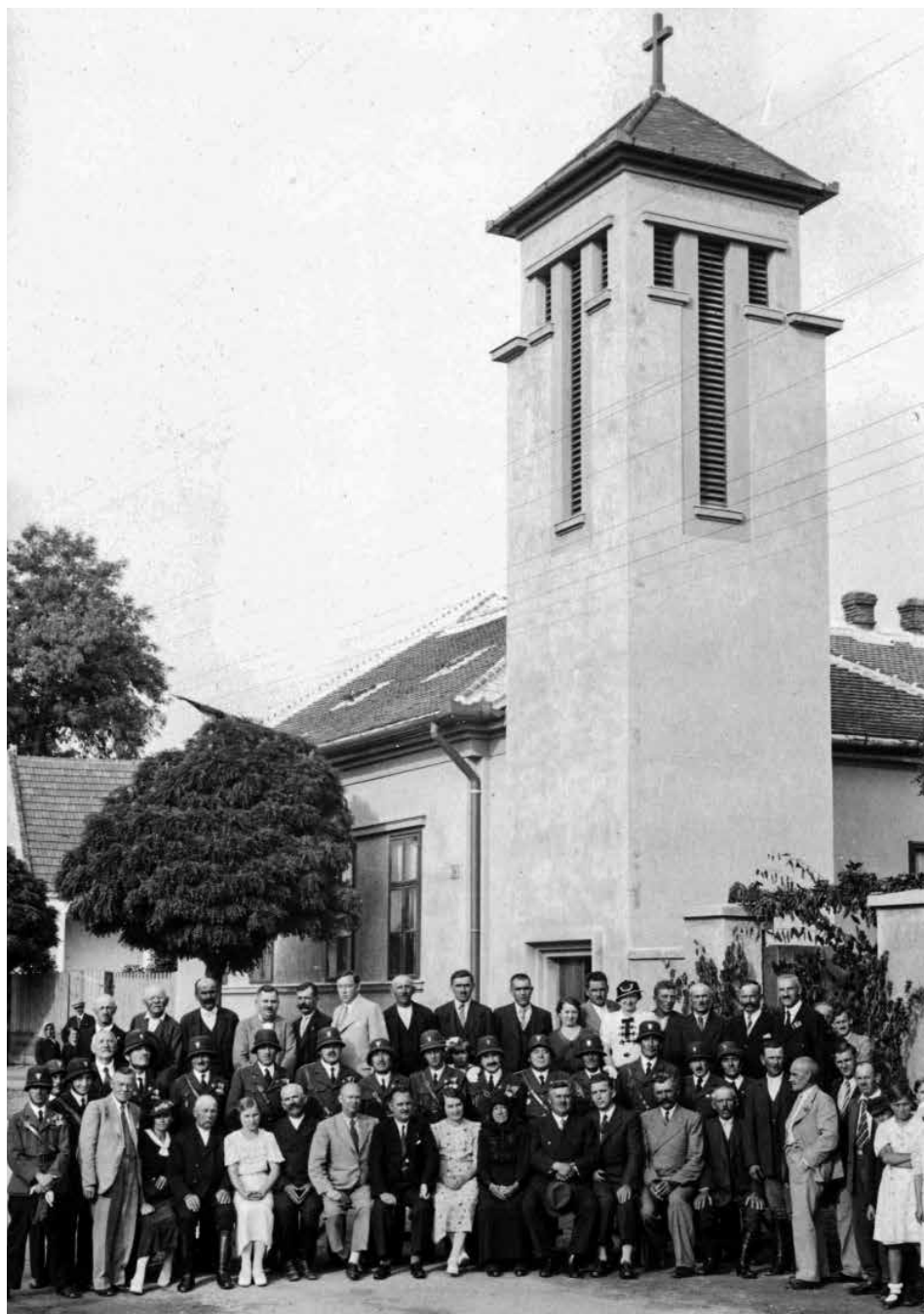
Új építésű, modern stílusú az Isteni Irgalmasság temploma
Kismegyeren, 2011-ben szentelték fel
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Malatinszky Szilvia)

A szabadhegyi reformátusok 1990-ben rakták le templomuk alapjait,
1992 karácsonya előtt megtörtént a templomszentelés is.
(Fotó: Szabó Béla)

Az evangélikus iskola egykori tanterme ma imaház. 2019-ben a bejárata felől
(Forrás: gyoriszalon.hu 2019.10.17-i írása, fotó: Vargáné Blága Borbála)

A szabadhegyi evangélikusok iskolája melletti tornyot a haranggal együtt 1937. július 18-án avatta fel D. Kapi Béla evangélikus püspök. Varga József tanító (ülő sor, balról az ötödik), Bolla István gondnok (ülő sor jobb szélén)

(Forrás: gyoriszaalon.hu Vargáné Blága Borbála 2019.10.17-i írása)

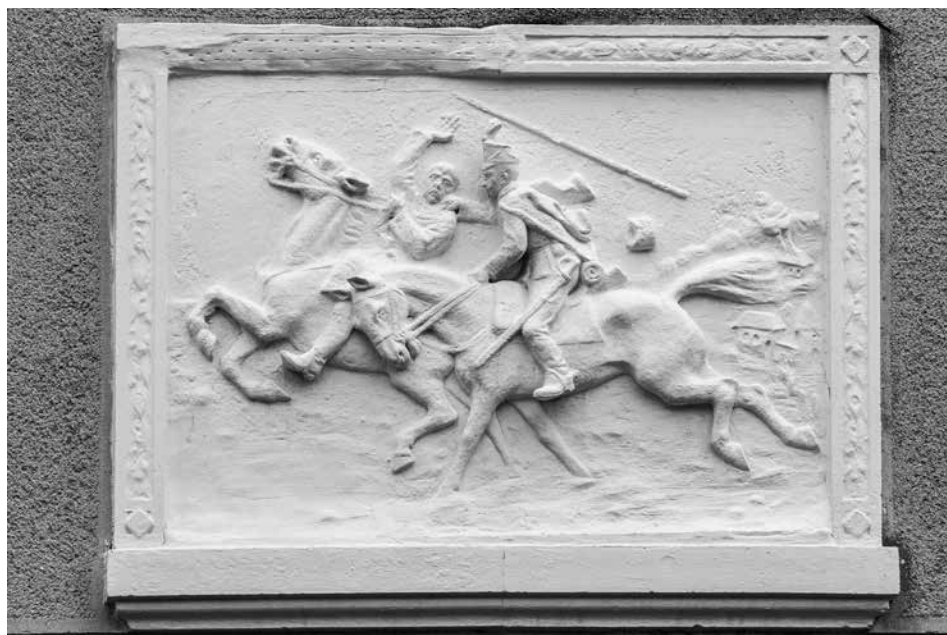
Emlékhely a temetőben a II. világháború hőseinek emlékére
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Nagy István)

GYŐRSZABADHEGY

RÓM. KATH. LEÁNYISKOLA

A győr-szabadhegyi katolikus lányiskola 1931-ben költözött a Nádasy út (ma József Attila u.) 58. számú épületbe, a katolikus fiúiskola pedig 1937-ben foglalta el az 56. számú épületet
(forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

A Rökkant Kertváros apró, kertes házait mészkőből készült háborús reliefekkel díszítették. Ma már csak néhány darab látható. (Fotó: Szabó Béla)

A Rökkant Kertváros domborművei emlékeztettek a katonák hőstetteire,
de a háború borzalmaira is.
(Fotó: Szabó Béla)

Az 1897-ben felavatott Napóleon-emlékmű Kismegyeren az itt vívott csata
és elesettjeinek emlékére (Fotó: Szabó Béla)

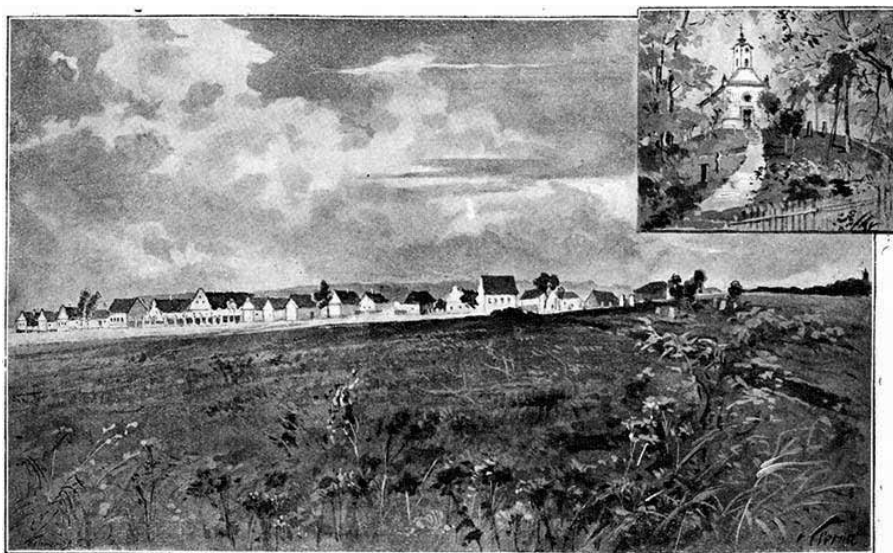
A Napóleon-emlékmű bronz táblája

(orrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Végh Ferenc, 1991)

A hosszú ideig tévesen értékelt kismegyeri (győri) csata egy jelenete festményen
(1940 körül)

(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Ilyennek látta „a szabadhegyi ütközet helyét” Cserna Károly festő, illusztrátor a XIX. század végén
(Forrás: Wikimedia Commons)

Az egykori győri üdvözlőlapon bal alsó sarkában is látható a Napóleon-emlékmű
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

1949. december 22-én adták át a volt zárdával szemben lévő szántófeldön épült Sztálin-parkot, a mai Móra-parkot, amely azóta számos közösségi esemény színhelye
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Nagy István)

A József Attila-lakótelepen került felállításra Rieger Tibor szobrászművész József Attila-kompozíciója, ahol Költészet napi megemlékezéseket tartanak a szabadhegyiek (2016)
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Gróf Zichy Ottó, a 19. századi Győr egyik legismertebb személyisége, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc legjelentősebb vidéki vezetőinek egyike, s Szabadhegy történetének meghatározó személyisége volt.
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Malatinszky Szilvia)

A Móra-park ad helyet az augusztus 20-i látványos ünnepségnek, többek között a történelmi zászlók felvonulásának (2017)

(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Szabó Béla)

Az ünnepségek gyakori résztvevője a Szabadhegyhez köthető Győri Lovas Nemzetőr Díszszakasz (2017, Fáklyafutás)

(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Kismegyeri Történelmi Lovas- és Hadijáték

Győr-Kismegyer · 2012. június 9.

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Kulturális,
Sport- és Ifjúsági
Hivatal

A Jóléti Gyűjtemény azé!

Győr
Művészeti és
Fejlesztésközpont

A Kismegyeri Történelmi Lovas- és Hadijáték plakátja (2012)
(Forrás: gyoriszalon.hu)

Az Új Kalász Termelőszövetkezet élelmiszerfeldolgozó üzemében készített termékek a 70-es években országszerte népszerűek voltak
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, fotó: Szűk Ödön, 1974)

Az Anna-napi búcsú nemcsak a szabadhegyieket és kismegyerieket hozta és hozza össze a Móra-parkba, hanem a más városrészből látogatókat is. (2015)
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Az Anna-napi búcsú már a 19. században is városszerte ismert és a győriek által sűrűn látogatott zajos, vidám események voltak.
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Szabadhegy kulturális központja a József Attila Művelődési ház hihetetlen összefogással, társadalmi munkával a romos tüzelraktanya tégláinak felhasználásával készült el. Az ünnepélyes átadásra 1960. augusztus 28-án került sor.
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

A József Attila Művelődési Ház számos kiállításnak ad helyet,
2015-ben például egy érdekes múltidézésnek
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Izgalmas a távoli kultúrák megismerése, kimonó kiállítás a JAMH-ban (2011)
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

A Szabadhegyi Találkozások beszélgetéssorozat hazánk legnépszerűbb személyeivel való találkozást jelentette, talán az egyik legnépszerűbb programmá vált (Sebestyén Márta népdalénekesssel, 2015-ben) (Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

A fiatalok örömmel találkoztak az olimpiai- és világbajnok úszóval, Risztov Évával is (Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, 2013)

Koncz Gábor népszerű színművész a szabadhegyi közönségnek dedikál
a beszélgetést követően
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, 2012)

Vidám multság Farsangkor
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, 2016)

Szabadhegy, Kismegyer apraja-nagyja a Szüreti mulatságon
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, 2018)

Az Akkordeon Táncczenekar (korábban: Akkordeon Harmonika Zenekar) tagjai
jól tudják mi való a helybeli táncoslábúaknak
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

A József Attila Művelődési Ház születése óta otthont ad a gyerekeknek is. Sakkparti 1974-ben.
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Népszerűek a nyári táborok, például a színjátszó csoporté
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

A nyári alkotó táborban szabadabban lehet művészkedni. A Szín-Tér Stúdió tábora 2015-ben.
(Forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér)

Rövidítések jegyzéke:

Aii = Alispáni iratok
ápr. = április
aug. = augusztus
Árpádkori Új Okmánytár = ÁUO
Átd. = Átdolgozott
Böv. = Bővített
Bp. = Budapest
BN = Budapesti Napló
BKHÉ = Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője
dec. = december
DISZ = Dolgozó Ifjúság Szövetsége
DNP = Demokrata Néppárt
DH = Dunántúli Hírlap
DSÚ = Dunántúli sportújság
EH = Esti Hírlap
EKP = Egyesült Keresztény Párt
EP = Egységes Párt
f = fond
FD = Felső Dunántúl
FI = Földművelési Értesítő
febr. = február
FKGP = Független Kisgazdapárt
FMDP = Független Magyar Demokrata Párt
fi = főispáni iratok
Főszerk. = Főszerkesztő

GyMJVL = Győr Megyei Jogú Város Levéltára
GyFÚ = Győri Friss Újság
GyH = Győri Hétfő
GyH = Győri Hírlap
GyHA = Győri Híradó
GyK = Győri Közlöny
GyNH = Győri Nemzeti Hírlap
GyM = Győri Munkás
GyMH = Győrmegyei hírlap
GySMH = Győr-Sopronmegyei hírlap
GyÚ = Győri Újság
GyVÚ = Győri Vasárnapi Újság
Gyvgy = Győrvármegye
HK = Hivatalos Közlöny
id. mű = Idézett mű
júl. = július
jún. = június
máj. = május
márc. = március
K.e.e. = Közigazgatásilag egyelőre egyesített
KGSZP = Keresztény Gazdasági és Szociális Párt
KISZ = Kommunista Ifjúsági Szövetség
KNEP = Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja
KRSZP = Keresztényszocialista Párt
KSH = Központi Statisztikai Hivatal
köt. = kötet
LE = Levente Egyesület
MADISZ = Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
MN = Magyar Nemzet
MDF = Magyar Demokrata Fórum
MDP = Magyar Dolgozók Pártja
MÉP = Magyar Élet Pártja
MKP = Magyar Kommunista Párt
MNL GyMSMGyL = Győr-Moson-Sopron megye Győri Levéltára

MRP = Magyar Radikális Párt
MSK = Magyar Statisztikai Közlemények
NEP = Nemzeti Egység Pártja
nov. = november
NPS = Népsport
NPP = Nemzeti Parasztpárt
NS = Nemzeti Sport
okt. = október
PDP = Polgári Demokrata Párt
PH = Pesti Hírlap
PHV = Pesti Hírlap Vasárnapja
PN = Pesti Napló
PIL = Politikatörténeti Intézet Levéltára
pl. = például
SN = Soproni Napló
sz. = számú
szab.kir. v. = szabad királyi város
Szak. = Szóbeli adatközlő
SZDP = Szociáldemokrata Párt
SZDSZ = Szabad Demokraták Szövetsége
szept. = szeptember
Szerk. = Szerkesztette
THJV = Törvényhatósági Jogú Város
TIT = Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Törvényhatósági Választási Iratok = THVI
OVIGy = Országgyűlési Választási Iratok Gyűjteménye
ÚB = Új Barázda
Uo. = Ugyanott
Uó. = Ugyanő
Vi = Választási iratok
Vk = Választókerület

Végjegyzet

- 1 GyH 1900. dec. 29. 3.
- 2 *Perger* 1992. 6.
- 3 Uo.
- 4 Uo. 17.
- 5 Uo. 18.
- 6 *Cseresznyák* 1957. 6.
- 7 *Timaffy* 1992. 316–317.
- 8 *Bana* 2001. 99–100.
- 9 Magyarország 1935. aug. 20. 8.
- 10 *Szak.: Nagy István*
- 11 DH. 1931. okt. 13. 4.
- 12 Uo.
- 13 <https://www.geocaching.hu/caches.geo?id=1438>
- 14 BH. 1897. okt. 18. 2.
- 15 *Páder* 1990. 3.
- 16 *Erős* 1937. 7.
- 17 *Wicker–Knipl* 2005. 95.
- 18 Uo. 99.
- 19 *Borbíró–Valló* 1956. 79.
- 20 Uo. 79.
- 21 *Fejér* 1829–42. VII/5. 303.
- 22 *Csánki* 1897. III. köt. 552.
- 23 *Fehér* 1874. 486.
- 24 *Lengyel* 1971. 86.

- 25 Uo.
- 26 *Villányi* 1882. 17.
- 27 Uo.
- 28 *Mobl* 1914. 19.
- 29 ÁÚO. I. 170.
- 30 *Györffy* II. 1987. 608.
- 31 Uo. 609.
- 32 *Bényei–Pethő* 1998. 30.
- 33 *Fejér* 292.
- 34 *Kálti* 1984.72.
- 35 *Reiszig* II. 1928. 73.
- 36 *Pesty* 1861. 65.
- 37 *Borovszky* 1908. 33.
- 38 *Gecsényi* 2008. 54.
- 39 *Fehér* id. mű 554.
- 40 *Néma* 1995. 10.
- 41 *Fehér* id. mű 419.
- 42 *Lengyel* 1944. 17.
- 43 *Borovszky* id. mű 33.
- 44 *Gecsényi* 2008. 55.
- 45 Uo. 387.
- 46 *Pálffy* 1995. 155.
- 47 *Horváth* 1997. 13. 183.
- 48 *Szabó–Hegedüs* 2016. 9.
- 49 *Néma* id. mű 11.
- 50 1715. évi királyi adóösszeírás *MNL GyMSMSL*
- 51 *Bácskai* 1971. 169.
- 52 *Borbíró–Valló* id. mű 143.
- 53 *Jenei–Koppány* 1964. 36.
- 54 *Bak* 2000. 175.
- 55 Uo. 153. p.

- 56 680/1789. sz. végrendelet *GyMJVL*
- 57 *Szak.: Németh Attila*
- 58 *Bedy* 1939. 63.
- 59 *Páder* id. mű 9.
- 60 *Mészáros* 2001. 74–75.
- 61 *Kostyán* DH 1903. jún. 7. 2.
- 62 DH. 1903. jún. 9. 2.
- 63 Uo.
- 64 *Páder* id. mű 33.
- 65 Uo. 24.
- 66 *Mészáros* 2000. 16.
- 67 Uo. 23.
- 68 Római Katolikus Osztálynapló 1904–05. *GyMJVL*
- 69 GYH. 1860. jan. 19. 2–3.
- 70 GYH. 1865. aug. 10. 4.
- 71 *Vargáné* <https://www.gyorisalon.hu/news/13009/61>
- 72 Uo.
- 73 *Vargáné* id. mű
- 74 *Szak.: dr. Körös Erzsébet*
- 75 *Vargáné* id. mű
- 76 *Pataky* 2017. 219.
- 77 Uo. 249.
- 78 Uo. 250.
- 79 *Lentulai* <https://www.refgyorszabadhegy.com/gyuelekezetuenkrol>
- 80 Uo.
- 81 *Horváth* 2017. 139.
- 82 Győr megyei közgyűlési jegyzőkönyvek. *MNL GyMSMSL*
- 83 57. sz.végrendelet. *MNL GyMSMSL*
- 84 *Balázs* 1980. 42.
- 85 *Németh* 1904. 104.
- 86 Uo. 192.

- 87 *Balázs* 1980. 196.
- 88 *Ecker* 1973. 12.
- 89 Uo. 46.
- 90 Zichy Antal: II. köt. 2. fej. 1897.
<https://mek.oszk.hu/05800/05836/html/2kotet/index.htm#d1e2675>
- 91 Uo.
- 92 *Hermann* 1998. 12.
- 93 Uo.
- 94 *Ecker* id. mű. 100.
- 95 *Szávay* 1896. 352.
- 96 Uo. 345.
- 97 *Mező* 1961. 177.
- 98 GYK. 1861. jan. 31. 2.
- 99 *Borovszky* id. mű. 401.
- 100 GYH 1866. jún. 21. 3.
- 101 Uo. 1866. jún. 29. 3.
- 102 *Sáry* 2008a 188.
- 103 *Sáry* 2008b. 17.
- 104 GYH. 1879. jún. 20. 3.
- 105 *Karika* 1879. 1.
- 106 Győr, Esztergom, Komárom és Veszprém megyei címtár 1922. 37.
- 107 GyH. 1880. febr. 26. 3.
- 108 *Zichy Ottóné* GyH. 1906. ápr. 8. 5–6.
- 109 DH. 1907. okt. 29. 3.
- 110 GyK. 1894. márc. 29. 2.
- 111 *Páder* id. mű 109.
- 112 *Szak.: Németh Attila*
- 113 *Páder* id. mű 18.
- 114 *Tóth* GyN. 1905. ápr. 2. 3.
- 115 GyK. 1868. febr. 27. 3.
- 116 Uo. 1969. 4.
- 117 GyH. 1898. okt. 11. 1.

- 118 *Arató* 1935. 494.
- 119 BH. 1910. jún. 8. 29.
- 120 PN. 1911. szept. 8. 5.
- 121 GyK 1872. szept. 12. 3.
- 122 *Müller GyK.* 1874. febr. 5. 3.
- 123 *Hazánk,* 1882. márc. 28. 2.
- 124 GyFÚ. 1892. júl. 14. 2.
- 125 DH. 1910. máj. 3. 4.
- 126 DH. 1911. okt. 12. 4.
- 127 A Győri Önkéntes Tűzoltó Testület jelentése az 1911. évről. 1912. 33.
- 128 GyHA.1913. szept. 2. 2.
- 129 Uo.32.
- 130 Uo.38–45.
- 131 GyH.1912.júl. 11.2.
- 132 DH. 1908. dec. 25. 2.
- 133 Uo.
- 134 *Szeghalmy* 1938. 648.
- 135 GyÚ. 1914. febr. 5. 2.
- 136 FI. 1914. 1177.
- 137 A távbeszélő hálózatok névsora. 1913. 227.
- 138 *Torma Béla* <https://regigyor.hu/vegyes/gyor-tortenelmi-laktanyai-1848-1920-2-resz/>
- 139 Győr vármegyei alispáni iratok 1884. *MNL GyMSMSL*
- 140 *Thurzó* 1915. 471.
- 141 PN. 1888. máj. 14. 1.
- 142 *Hegedűs* 2011. 637.
- 143 *Nemzet* 1891. máj. 25. 1.
- 144 SN. 1910. szept. 6. 4.
- 145 *Számadó* 2009. 2.
- 146 *Bay* 1941. 34.
- 147 GyH. 1897. okt. 19. 1.
- 148 Győr vármegyei a.i. 1897. *MNL GyMSMSL*

- 149 *Jókai* <http://mek.oszk.hu/00800/00807/html/jokai42.htm>
- 150 *Jókai* GyH. 1897. okt. 20. 1.
- 151 *Biczó* 2012. 179.
- 152 GyH. 1896. aug. 11. 1.
- 153 *Vörös* 1971. 366.
- 154 MSK. 42. köt. 1912. 493.
- 155 Uo. 356.
- 156 KSH. 2003. 7.
- 157 *Vörös* id. mű 366.
- 158 GyH. 1906. ápr. 21. 3.
- 159 GyK. 1875. ápr. 29. 1.
- 160 *Hazánk*, 1880. szept. 8. 1.
- 161 GyN. 1905. ápr. 8. 3.
- 162 *Mészáros* 2000. 21.
- 163 *Bászel–Kemény* 1933. 19.
- 164 GyH 1917. aug. 17. 2.
- 165 PN. 1917. aug. 19. 15.
- 166 GyH. 1916. jún. 29. 1.
- 167 PN. 1917. id. sz.
- 168 DH. 1930. május 3. 3
- 169 *Körös* 2001. 46.
- 170 KSH. 2003. 17.
- 171 *Hammer* 1936. 69.
- 172 *Valló* 1935. 55.
- 173 *Hammer* id. mű 57.
- 174 *Valló* id. mű 28.
- 175 Uo.
- 176 *Szabady* 1943. 75.
- 177 KSH. 2013. 7.
- 178 *Hammer* id. mű 64.
- 179 Uo. 93.

- 180 Uo.
- 181 Iskolaavatás Szabadhegyen. GyNH. 1937. okt. 26. 3.
- 182 A Győri Egyesült Katolikus Plébániák évkönyve. 1941. 9–10.
- 183 Fritz 1940. 11.
- 184 Uo.
- 185 Fritz 1941. 14.
- 186 *Vargáné* id. mű
- 187 *Lentulai* id. mű
- 188 *Szabó M.* 1996. 1–3.
- 189 GyNH. 1937. okt. 5. 1–2.
- 190 GyNH. 1937. július 20. 5.
- 191 *Fritz* 1941.10.
- 192 Uo. 10.
- 193 DH. 1920. ápr. 21. 3.
- 194 Erős 1937. 7.
- 195 GyH. 1925. szept. 22. 2.
- 196 DH. 1931. okt. 6. 2.
- 197 DH. 1927. jún. 3. 3.
- 198 Magyarország 1927. márc. 5. 6.
- 199 *Páder* id. mű 25.
- 200 GyNH. 1941. jún. 4. 3.
- 201 Uo.
- 202 GyNH. 1943. jan. 3. 3.
- 203 *Arató* id. mű. 341.
- 204 DSÚ. 1932. nov. 25. 3.
- 205 Uo. 1933. aug. 14. 2.
- 206 *Bana* 2015. 115.
- 207 *Szép* 1941. 128.
- 208 DSÚ. 1933. aug. 14. 2.
- 209 Uo.
- 210 *Arató* id. mű 5.

- 211 NS. 1934. szept. 26. 4.
- 212 *Klell* Kisalföld, 1983. okt. 15. 11.
- 213 DSÚ. 1932. okt. 14. 2.
- 214 GyNH. 1938. szept. 27. 5.
- 215 *Czirók* 2007. 314.
- 216 *Aviatika*, 1929. 64.
- 217 VL 1929. máj. 1. 131.
- 218 *Magyarság*, 1923. ápr. 24. 5.
- 219 *Szeghalmy* id. mű. 690.
- 220 GyH. 1923. dec. 2. 6.
- 221 ÚB. 1923. júl. 5. 3.
- 222 Felsőecőri Nagy Pál főispán a gazdakör ülésén *MNL GyMSMSL*
- 223 GyNH. 1938. ápr. 24. 2. p.
- 224 GyH. 1919. dec. 16. 2.
- 225 *Szeghalmy* id. mű. 667.
- 226 GyNH. 1940. január 30. 3.
- 227 *Fritz* 1941. 10.
- 228 GyH. 1934. jan. 17. 4.
- 229 Uo. 4.
- 230 GYNH. 1938. jan. 27. 3.
- 231 GyNH. 1940. április 17. 3.
- 232 HK. 226.
- 233 THVI 1929. *GyMJVL*
- 234 Uo.
- 235 GyNH. 1938. febr. 22. 6.
- 236 GyNH. 1938. márc. 30. 5.
- 237 DH. 1938. febr. 18. 5.
- 238 *Szabó* 1998. 92.
- 239 DNH. 1940. okt. 1. 5.
- 240 Uo. 112.
- 241 Uo. 111.

- 242 *Szak.:* *Juhász Gabriella* szóbeli
243 *Szép Győr* 1941. 109.
244 Szent György, 1936. jún. 15. 136.
245 *Horváth* 2020. 36.
246 *Szabó* id. mű 90.
247 FDHÚ. 1932. dec. 12. 2.
248 GyNH. 1937. jún. 8. 5.
249 PHV. 1933. ápr. 16. 39.
250 *Vitéz Gombos Győr* 1930. 71. és 793.
251 Uo. 164.
252 *Szeghalmy* id. mű 637.
253 *Gombos* id. mű 750.
254 Uo. 78.
255 BK. 1927. dec. 16. 7.
256 *Gombos* id. mű 429.
257 *Hellebronth* 2013. 165.
258 Vitézek névsora <http://www.hungarianarmedforces.com/vitezirend/legenysegi/index.html>
259 *Tátrai* <https://epa.oszk.hu/00000/00018/00012/07tatrai.htm>
260 DH. 1919. jan.14. 2.
261 GyNH 1940. máj. 16. 3.
262 OVIGy. 1922-24. *MNL GyMSMSL*
263 Uo.
264 1922-ben független, 1924-ben a Győri Iparos Párt jelöltje
265 A választókerületben, köszönhetően az újvárosi, szigeti és révfalui szavazatoknak a szociáldemokraták szereztek meg a mandátumot.
266 OVIGy. 1926–1939. *MNL GyMSMSL*
267 Általában liberális irányultságú párt volt
268 OVIGy. 1926–1939. *GYML*
269 Uo.
270 Uo.
271 Lenin-émlékünnepély Szabadhegyen. Győrmegyei Hírlap 1950. jan. 24. 2.

- 272 *Patay* id. mű 15.
- 273 Pártszervezeti hírek. Győri Munkás. 1945. okt. 11. 2.
- 274 1920-ban az egy induló miatt elmaradt, utána cenzusos választások jöttek
- 275 *PIL* 1945-283. f. 28/69
- 276 Uo.
- 277 SZDP: 44.33%, FKGP: 35,86%, MKP: 17,45%
- 278 OVIGy, 1947. *MNL GyMSMSL*
- 279 Uo.
- 280 Uo.
- 281 <http://gyoriutcak.hupont.hu/24/szabadhegy>
- 282 KSH. 2003. 7.
- 283 Becsült adat
- 284 KSH 2003. 7.
- 285 Új Ember 1968. dec. 22. 212.
- 286 *Szak.: vitéz Lentulai Attila*
- 287 *Vargáné* id. mű
- 288 *Mészáros* 2000. 28-30.
- 289 *Szak.: Juhász Gabriella, Boczor Gyula*
- 290 *Mészáros* 2000. 31.
- 291 *Szak.P. Nagy Gabriella*, akinek a családja a mozi épületének hátsó részében kialakított lakásban élt
- 292 Uő.
- 293 A szabadhegyi mozi műsora. GySMH. 1954. ápr. 4. 8.
- 294 Uo.
- 295 Uo. 1954. ápr. 7. 4.
- 296 Kisalföld, 1959. febr. 1. 7.
- 297 Uo. 1961. dec. 6. 4.
- 298 Uo. 1964. január 14. 1
- 299 *Szak.: Halász Józsefné*
- 300 Kisalföld, 1989. szept. 28. 8.
- 301 GyMH. 1948. júl. 4. 4.
- 302 *Szak.: Mészáros József*

- 303 *Csatár*: MN. 1959. június 21. 5.
- 304 file:///C:/Users/SzalaiAttila/Desktop/gyor-kronologia.pdf
- 305 *Pesold*: EH.1958. aug. 13. 2.
- 306 Kisalföld, 1961. szept. 14. 4.
- 307 *Szak.*: *Scharek Béla*
- 308 *Csiszka* Kisalföld, 1969. augusztus 22. 1.
- 309 Kisalföld, 1977. okt. 1. 12.
- 310 *Szak.*: *Scharek Béla*
- 311 *Hartyándi Jenő* http://mwave.iq.hu/dokok/menupontok/13015/jazz40_vegleges.pdf 6-7.
- 312 <http://users.atw.hu/rockmuzeum/gyor.htm>
- 313 Kisalföld, 1972. jan. 26. 4
- 314 Kisalföld, 1974. márc. 20. 1.
- 315 Kisalföld, 1985. máj. 15. 5.
- 316 Kisalföld, 1971. febr. 23. 8.
- 317 *Szak.*: *dr. Kőrös Erzsébet*
- 318 *Kovács* Kisalföld, 1959. máj. 15. 5.
- 319 Kisalföld, 1968. szept. 14. 8.
- 320 <https://cegcontrol.hu/ceg/uj-kalasz-mg-tsz-10078875/>
- 321 Uo.
- 322 *Horváth* id. mű 191.
- 323 NSP. 1984. jan. 22. 9.
- 324 Kisalföld, 1984. okt. 3.7.
- 325 Kisalföld, 1989. jan. 18. 3.
- 326 Kisalföld, 1989. jan. 19. 1.
- 327 *Müller–Takács*: 1989 – vidék – állambiztonság II.
https://epa.oszk.hu/01200/01268/00010/muller_rolf%E2%80%93takacs_tibor.htm#_Toc238372158
- 328 1989. január 27-én alapította hét szakszervezet és több független társadalmi szervezet
- 329 *Müller–Takács* id. mű.
- 330 *Rechnitzer* 2014. 307.
- 331 KSH. 2003. 7.

- 332 KSH. 2013. 73.
- 333 OVI Gy, GyMJVL
- 334 Uo. 298.
- 335 *Tóth Kisalföld*, 2003. jún. 10. 3.
- 336 *Szak.: vitéz Lentulai Attila*
- 337 *Szak.: Mesterházy Zsuzsanna* szóbeli
- 338 Kisalföld, 2011. szept. 26. 4.
- 339 <https://gyorihirek.hu/kismegyeri-templom-az-oroszag-legjobb-epuletei-kozott/>
- 340 *Szak.: Vargáné Nemesi Emma és Benyik András*
- 341 *Hámor Kisalföld*, 2001. máj. 25. 6.
- 342 *Ferenczy Kisalföld*, 2001. dec. 29. 4.
- 343 *Szak.: Ferenczy Tamás*
- 344 Uő.
- 345 *Hámor Kisalföld*, 2002. júl. 26. 6.
- 346 *Szak.: Vigh Attila*
- 347 Uő.
- 348 Uő.
- 349 *Szak.: Nagy István*
- 350 Uő.
- 351 Uő.
- 352 154/2004. (IV. 15.) Győr Városi Közgyűlési határozat. In: <http://jogtar.gyor.eu/?p=842>
- 353 *Szak.: Mednyánszki János*
- 354 Uő.
- 355 Uő.
- 356 BKHÉ. 1934.aug. 14. 2.

Irodalomjegyzék

Alternatív szervezetek találkozója Győrött. Kisalföld, 1989. január 18.3.

Arató Géza: Magyar sport I–II. Budapest 1935.

Árverés. Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője, 1934. augusztus 14. 183. szám. 2.

Bácskai Vera: Győr társadalmi összetétele a XVIII. században. *Dávid Lajos – Lengyel Alfréd – Z. Szabó László (szerk.)*: Győr. Várostörténeti tanulmányok. Győr 1971.

Bak Borbála: Magyarország történeti helységnévtára. Győr megye (1773–1808.) Budapest 2000.

Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején Budapest 1980.

Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején Budapest 1980.

Bana József: A lövöldöző „Levélhordozó”. Jegyzetek Győr történetének lapjaihoz. Városi Levéltári Füzetek 3. (2001) 99–100.

Bana József: Győr város sportegyesületeinek katasztere, 1827–1950. Győr.

Mayer László – Tincsiik György (szerk.): Szorosadtól Rijekáig. Tanulmányok Bősze Sándor emlékére. Magyar Levéltárosok Egyesülete Kiadványai 14. Budapest (2015.) 109–119.

Bászel Ernő – Kemény József: A Kisfaludy Irodalmi Kör negyedszázados története. 1908–1933. Győr 1933.

Bay Ferenc: Napóleon Magyarországon. A császár és katonái Győr városában. Budapest 1941.

Bay Ferenc: A Győri Lloyd városáért és kereskedelméért, 1856–1936. Győr 1942.

Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. Győr egyházmegye múltjából 3. Győr 1938.

Bedy Vince: Győr katolikus vallásos életének múltja. Győr 1939.

Bényei Ágnes – Pethő Gergely: Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. Debrecen 1998.

Biczó Zalán: A kismegyeri csata és a történelmi emlékezet. Jog, Állam, Politika. Jog- és Politikatudományi Folyóirat (2012.) 2. sz. 177–184.

Bóna Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Budapest 1983.

Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye 1908.

Cégkontroll – Új Kalász Mg.Tsz. <https://cegcontrol.hu/ceg/uj-kalasz-mg-tsz-10078875/> A letöltés ideje: 2021. június 17.

Címkecsere. Kisalföld, 1968. szeptember 14.8.

Czirók Zoltán: A győri repülőszázad történetéhez. Arrabona – Múzeumi közlemények 45. (2007) 1. sz. 309–325.

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Budapest 1897. III. kötet

Csatár Imre: Győri patrióták. Magyar Nemzet, 1959. június 21.5.

Cseresznyák István: Bolyongok a város peremén. Kisalföld, 1957. november 11.6.

Csiszka Antal: Baráti találkozó Szabadhegyen. Kisalföld, 1969, augusztus 22.1.

Csizmadia Andor: Győr küzdelem a szabad királyi városi rangért. *Jenei Ferenc szerk.*: Emlékkönyv Győr szabad és királyi rangra emelésének kétszázadik évfordulója alkalmával. Győri Szemle (1943) 4–28.

Csütörtöki levelek. Győri Közlöny. 1860. január 19.

Ecker János naplója. Győr 1873.

Elnökválasztó közgyűlés a szabadhegyi gazdakörnél. Győri Újság, 1914. február 5.

Erős Gyula: Szabadhegy sorsa. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. január 17.

Az 1910. évi népszámlálás. Magyar statisztikai Közlemények 42. kötet. Budapest 1912.

Az 1970. évi népszámlálás Győr-Sopron megye adatai. Magyar Statisztikai Hivatal. Budapest 1971.

Dávid Lajos: Győr az ellenforradalmi rendszer idején. *Dávid Lajos – Lengyel Alfréd – Z. Szabó László (szerk.)*: Győr. Várostitörténeti tanulmányok. Győr 1971.

Deák Sándor: Győri koncertdátumok. <http://users.atw.hu/rockmuzeum/gyor.htm>
A letöltés ideje: 2021. július 22.

Egy fejlődő városrész. Györmegyei Hírlap. 1948. július 4.4.

Farkas Márton végrendelete, Győr Megyei Jogú Város Levéltára 680/1789. sz. irat
(A továbbiakban: GyMJVL)

Farkasfalvi Sándor: Győr iparváros jelentősége. Magyar Statisztikai Szemle 1934/5.

Fejér György Codex diplomaticus. Buda 1829–44.

Fehér Ipoly: Győr megye és város egyetemes leírása. Budapest 1874.

Felsőőri Nagy Pál főispán a gazdakör ülésén. IV/B/491 Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék főispánjának iratai 1924–1945.
Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára
(A továbbiakban: MNL GyMSMGyL)

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, I–IV. Pest, 1851;
(reprint: Budapest 1984)

Ferenczy Tamás: Győr-Szabadhegy közbiztonsága. Kisalföld, 2001. december 29.4.

Földmívelési Értesítő. XXV. évfolyam. 35. szám.1914. augusztus 30.1177.

Főzötanfolyam Szabadhegyen. Dunántúli Hírlap, 1938. február 18. 5.

Gallyas Camilló: Győr, a romváros élni akar! Győr 1948.

Gecsényi Lajos: Vázlat Győr XVI–XVII. századi történetéről. Városi Levéltári Füzetek (1997.) 1. sz. 35–49.

Gecsényi Lajos: Győr megye gazdasági-társadalmi helyzetének néhány kérdése a XVII–XVIII. sz. fordulóján. *Gecsényi Lajos*: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr 2008. 53–71.

Vitéz Gombos Zoltán: Vitézek a világháborúban. Győr–Moson–Pozsony csonkavármegyék vitézei. Győr 1930.

A Győri Aero Club. Városok Lapja 24. (1929) 10. sz. 131.

A győri népművelés tervei. Kisalföld, 1972. január 26.4.

A győri önkéntes tűzoltó-egylet rendes éri közgyűlése. Hazánk, 1882. május 28.2.

A győri önkéntes-tűzoltóegylet közgyűlése. Győri Független Újság, 1892. július 14.

A győri társadalom és a leventemozgalom. Magyarság, 1927. március 5.

Győr élete számokban: dr. *Valló István* (szerk.), Győr 1933.

Győr. 1900–2000. Adatbázis. *Összeállította: Orbánné dr. Horváth Márta*. file:///C:/Users/SzalaiAttila/Desktop/gyor-kronologia.pdf A letöltés ideje: 2021. június 6.

Győr szabad királyi város címtára az 1940. évre. *Kiadta: Szép József*. Győr 1940.

Győr-szabadhegyi templom. Új Ember. XXIV. évfolyam. 51.szám. 1968. december 22. 212.

- Győr szabad királyi város címtára az 1941. évre. *Kiadta: Szép József*. Győr 1941.
- Győr vármegye adószedőjének iratai. 1715. évi királyi adóösszeírás. MNL GyMSMGyL
- Győr vármegyei alispáni iratok 1884. MNL GyMSMGyL
- Győr vármegyei alispáni iratok 1897. MNL GyMSMGyL
- Győr, Esztergom, Komárom és Veszprém megyei címtár, Győr 1922.
- A Győri Egyesült Katolikus Plébániák Önkormányzati Egyházközsége által fenntartott Római Katolikus elemi iskolák és óvodák évkönyve az 1939–40. iskolai évről. Szerk.: Fritz György. Győr 1940.
- A Győri Egyesült Katolikus Plébániák Önkormányzati Egyházközsége által fenntartott Római Katolikus elemi iskolák és óvodák évkönyve az 1940–41. iskolai évről. Szerk.: Fritz György. Győr 1941.
- A Győri Önkéntes Tűzoltó Testület jelentése az 1911. évről. Győr 1912.
- A Győr-szabadhegyi világháborús emlékmű fölavatása. Győri Hírlap, 1925. szeptember 22.2.
- A Győrvárosi és Vármegyei Rokkant Kertváros Egyesület ülése. Dunántúli Hírek. 1930. május 3.3.
- A győrvárosi és vidéki közjogi ellenzék alakulógyűlése. Hazánk. 1880, szeptember 8.1.
- A győrvárosi szabadelvű párt megalakulása. Győri Közlöny, 1875. április 29.1.
- Győrffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. Budapest 1987.
- Gyűjtogatók Szabadhegyen. Győri Híradó, 1913. szeptember 2. 2.
- Habner Péter*: 100 történelmi tévhit, avagy amit biztosan tudsz a történelemtől – és mind rosszul tudod. Budapest 2010.
- Hammer Gyula*: Győr. Városföldrajzi Tanulmányok Győr szabad királyi város kiadása. Győr 1936.
- Hámor Vilmos*: Az ördögöt is megkergetik. Kisalföld, 2001. május 25.6.
- Hámor Vilmos*: Szabadhegyiek vasárnapja. Kisalföld, 2002. július 26.6.
- Hartyándi Jenő*: A győri jazz 40 éve 1976–2016. http://mwave.iq.hu/dokok/menuPontok/13015/jazz40_vegleges.pdf 6-7.a A letöltés ideje: 2021. július 26.
- Hegedűs Elemér*: Tiszti arany vitézségi érem a sárvári Nádasy
- Ferenc Múzeumban (Muhrt Ottmár életútja) Vasi Szemle 65. (2011) 5–6. sz.
- Hellebronth Kálmán, tiszabeői*: Vitézi Rend története, szervezete és tagjainak

névkönyve 1920–1941. Hermit Könyvkiadó Bt. 2013. (hasonmás kiadás)

Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben. Győr 1998.

Hírek: Tűzvész Szabadhegyen. Győri Közlöny, 1872. szeptember 12.3.

Hírek: Ferenc Ferdinánd győri parkja. Nemzet, 1891. május 25.1.

Hírek: Az új vasút. Győri Hírlap, 1896. augusztus 11.1

Hírek: Győr város választói. Győri Hírlap, 1906, április 21.2.

Hírek: gróf Zichy Ottóné. Dunántúli Hírlap, 1907. október 29.3

Hírek: Soproni huszárok Győrmegyében. Soproni Napló, 1910. szeptember 6.4.

Hírek: Újvárosi és szabadhegyi gazdák kérelme. Győri Hírlap. 1919. december 16. 2.

Hírek: Házasság. Magyarság, 1923.április 24. 5.

Hírek: A Győr-szabadhegyi gazdák nyilatkozata. Új Barázda, 1923. július 11.3.

Hírek: A szabadhegyi Gazdakör táncmulatsága. Győri Hírek, 1923. december 2. 6.

Hírek: A kismegyeri leventék. Dunántúli Hírlap, 1927. június 3. 3.

Hírek: Vendéglőnyitás és verekedés. Dunántúli Hírlap, 1931. október 13. 4.

Hírek: A városi ifjúsági labdarúgó-bajnokság eredményei. Dunántúli Sportújság, 1932. november 25.

Hírek: A Szabadhegyi Polgári Kör Közgyűlése. Győri Hírlap, 1934. január 17. 4.

Hírek: A városi labdarúgó-bajnokság sorsolása. Nemzeti Sport, 1934. szeptember 28. 4.

Hírek: Felavatták a szabadhegyi új tornyot. Győri Nemzeti Hírlap. 1937. július 20. 5.

Hírek: Alispánválasztás. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. január 27. 3.

Hírek: Megalakult a szabadhegyi ifjúsági egyesület. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. február 22. 6.

Hírek: A Szabadhegyi Ifjúsági Egyesület nagysikerű kultúrdélutánja. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. március 30. 5.

Hírek: A győri tekesport. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. szeptember 27. 5.

Hírek: Hazatértek a tüzérek. Dunántúli Nemzeti Hírlap, 1940. október 1. 6.

Hírek: Sport. Győr-Sopronmegyei Hírlap. 1954. április 7. 4.

Hírek: Mókakaláka. Kisalföld, 1977. október 1. 12.

Hírek: Rögbicsapat Győrött. Népsport, 1984. január 22. 9.

Hírek: Éledezik a motocross. Kisalföld, 1984. október 3. 7.

- Hírharang. Győri Közlöny, 1865. augusztus 10. 3.
- Hírharang. Győri Közlöny, 1866. június 21. 3.
- Hírharang. Győri Közlöny, 1866. június 29. 3.
- Hírharang: Győri Közlöny, 1868. február 27. 3.
- Hírharang: Győri Közlöny, 1869. január 30. 3.
- Hivatalos Közlöny. 48.évfolyam. 1940. május 4. szám. 226.
- Honvári János*: Győr története a két világháború között. Városi Levéltári Füzetek. Szerk.: *Bana József és Morvai Gyula*. (1997) 1. sz. 109-125.
- Horváth Csaba*: Elfelejtett 40 év. Mozaikok a Nyugat-Magyarországi Lovas szövetség életéből. 1957-1996. Győr 2020.
- Horváth József*: Győri végrendeletek a 17. századból (1655–1699.) Győr 1997.
- Horváth József*: Újabb adalékok a 18. századi győri magánkönyvtárak történetéhez: Fekete Imre, Koller Katalin és mások könyveiről. Győri tanulmányok 38. (2017) 133–145.
- Iskolaavatás Szabadhegyen. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. október 26. 3.
- Hova menjünk szórakozni? Győr Sopronmegyei Hírlap, 1954. április. 4. 8.
- Hova menjünk szórakozni? Kisalföld, 1959. február 1. 7.
- Az Isteni Irgalmasság új temploma. Kisalföld, 2011. szeptember 26. 4.
- Jenei Ferenc*: A legnagyobb magyar és Győr. Győri Szemle. 13. (1942) 58–68.
- Jenei Ferenc – Koppány Tibor*: Győr. Budapest 1964.
- Jókai Mór*: A névtelen vár. <http://mek.oszk.hu/00800/00807/html/jokai42.htm>
A letöltés ideje: 2021. június 19.
- Jókai Mór*: A magyar insurrectio emlékszóbra. Győri Hírlap, 1897. október 20.
- Kálty Márk*: Képes krónika. Budapest 1984.
- Karika Antal*: Erkölcsi győzelem. Győri Lapok, 1879. október 11.
- Karika Antal*: Üdvözlötül. A győrvárosi és vidéki közjogi ellenzékalakuló-gyűlése. Hazánk, 1880. szeptember 8.
- Katonanóták. Pesti Hírlap Vasárnapja. 1933. április 16.
- Kerekes Sámuel (Főszerk.)*: Győr–Moson–Pozsony k.e.e. vármegyék és Győr t. j. sz. k. város részletes ismertetője, monográfiája. Az 1929-es 30-as évekre. Budapest 1929.
- Keresztényszocialista gyűlések Győrben. Dunántúli Hírlap, 1919. január 14. 2.

A kismegyeri csata. www.geocaching.hu/caches.geo?id=1438 A letöltés ideje 2021. jún. 10.

A kismegyeri ünnep, Budapesti Hírlap, 1897. október 18. 2.

Klell János: Hatvan esztendő a Győr-Ménfőcsanak SE. Kisalföld, 1983. október. 15. 11.

Klub-tanács alakult Győrszabadhegyen. Kisalföld, 1961. szeptember 14. 4.

Kosáry Domokos: Napóleon és Magyarország. Budapest 1977.

Kovács Antal: „Örömmel nézünk végig szép földjeinken”. Kisalföld, 1959. május 15. 5.

Kostyán Mihály: Templomszentelés. Dunántúli Hírlap, 1903. június 7.

Körös Erzsébet: Győr külterületi földrajzi nevei. Győri Tanulmányok Füzetek. Tudományos Közlemények 7. Győr (2001)

Kutyatörténet. Magyarság, 1935. augusztus 20. 8.

Lám Frigyes: Egy győri polgár a reformkorszakban. Budapest 1928.

Látogatás a szabadhegyi Törekvés futballpályáján. Dunántúli sportújság, 1932. október 14.

Lengyel Alfréd: Pusztult falvak, eltűnt helynevek Győr megyében 1000–1711-ig. Győr 1944.

Lengyel Alfréd: A Bach-korszakban. Győr: Várostörténeti tanulmányok. Szerk.: *Dávid Lajos – Lengyel Alfréd – Z. Szabó László*. Győr, 1971.

Lenin-emlékünnepe Szabadhegyen. Győrmegyei Hírlap, 1950.január 24.

Lentulai Attila: Győr-Szabadhegyi Református Egyházközség múltja – jelene. <https://www.refgyorszabadhegy.com/gyuelekezetuenkrol> A letöltés ideje: 2021. június 24.

Leventék lövészversenye. Dunántúli Hírlap, 1931. október 6.

Leventék a szeretetcsatában. Győri Nemzeti Hírlap, 1943, január 3. 3.

<https://www.refgyorszabadhegy.com/gyuelekezetuenkrol> A letöltés ideje: 2021. június 8.

Lukács Bence: Kismegyeri templom az ország legjobb épületei között. <https://gyorihirek.hu/kismegyeri-templom-az-orzag-legjobb-epuletei-kozott/> A letöltés ideje: 2021. június 27.

Magyar repülősport eseményei. Aviatika. 5. (1929) 4. sz. 64–65.

A Mária Terézia-ünnepély. Pesti Napló, 1888. május 14.

- Megalakult az Ifjúsági Egyesület Szabadhegyen. Dunántúli Hírlap, 1920. április 21. 3.
- Megnyílt a szabadhegyi filmszínház. Kisalföld, 1964. január 14. 1.
- Megnyitás előtt a szabadhegyi gazdasági szakiskola. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. október 5. 1.
- Mészáros József*: Egy szelet Szabadhegy 1790–1990. Szabadhegyi füzetek III. Győr 2000.
- Mészáros József*: Egy kápolna fölállíttassék 1789. Győr 2001.
- Mi lesz a győr-szabadhegyi mozival? Kisalföld, 1961. december 6. 4.
- Mi újság Győrött? Győri Közlöny, 1880. február 26.
- Mohl Antal: Győr eleste és visszavétele. Győr 1914.
- Moziból építők boltja. Kisalföld, 1989. szeptember 28. 8.
- Müller Károly*: Tüzoltó-egyleti ügy. Győri Közlöny, 1874. február 5. 3.
- Müller Rolf–Takács Tibor*: 1989 – vidék – állambiztonság.
https://epa.oszk.hu/01200/01268/00012/muller_rolf%E2%80%93takacs_tibor.htm
A letöltés ideje: 2021. augusztus 3.
- Művelődés a város peremén. Kisalföld, 1974. március 20. 1.
- Nádasdy huszárok ünnepe Sopronban. Pesti Hírlap, 1930. december 5.
- Nádasdy huszárok ünnepe Szabadhegyen. Győri Nemzeti Hírlap, 1937. június 8.
- A nagyvárosok belső tagozódása Győr. Központi Statisztikai Hivatal Győr–Moson–Sopron Megyei Igazgatósága, 2003.
- Napról-napra népszerűbb lesz a Keresztény Párt. Dunántúli Hírlap, 1930. november 30. 2.
- Néma Sándor*: A győr-sokoróaljai szőlővidék hegyközségi törvényei 1672–1825. Győr 1995.
- Néma Sándor*: Vázlat Győr vármegye településhálózatának átalakulásáról 1526–1720 között.
- Néma Sándor (szerk.)*: Győr vármegye települései a 18–19. századi kéziratos térképeken. 71–89.
- Néma tanítók. Kisalföld, 1985. május 15. 5.
- Németh Ambrus*: A győri királyi tudományakadémia története. Győr 1904.
- Népszámlálás 2001. Területi adatok. Győr-Moson-Sopron megye KSH. 2013. 71–73.

- Országgyűlés egybehívása april. 2-dikára. Győri Közlöny 1861. január 31.
- Országgyűlési választási iratok 1922–39. MNL GyMSMSL
- Országos lovasmérkőzések Győrben. Szent György 12. (1936) 141–144.
- Az OTI reformja. Győri Nemzeti Hírlap, 1940. május 16.
- Öt együttes a színpadon. Kisalföld, 1971. február 23. 8.
- Ötszázötven hold föld kérnek a szabadhegyi gazdák a győri határban. Győri Nemzeti Hírlap, 1938. április 24. 2.
- Páder Rezső*: A Győrszabadhegyi Plébánia története. Kézirat. 1990. Győrszabadhegyi Plébánia irattára.
- Palatinus József és Halán Imre (szerk.)*: Győr szab. kir. városi és Győr–Moson–Pozsony k. e. e. megyei Fejek, Győr 1931.
- Pálffy Géza*: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr 1995.
- Pesold Ferenc*: Győri levél. Esti Hírlap, 1958, augusztus 13. 2.
- Politikatörténeti Intézet Levéltára 1945–283. f. 28/69. (A továbbiakban: PIL)
- Pártszervezeti hírek. Győri Munkás, 1945. október 11.
- Pataky László*: A győri református egyház története. Győr 2017.
- Patay Károly*: József Attila Általános Iskola 20 éves fejlődésének története 1945–65. Győr 1965.
- Perger Gyula*: A győrszabadhegyi lucaszék – Artificium et Historia 2. Győr 1992.
- Pesty Frigyes*: A templáriusok Magyarországon. Pest 1861.
- Pischof győri útja. Budapesti Hírlap, 1910. június 8.
- Rechnitzer János*: Megalapozó vizsgálat Győr Megyei Jogú Város Településfejlesztési koncepciójához 2014–2020. Győr 2014.
- Reiszig Ede*: A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon. II. kötet, Budapest, 1928.
- Rokkantak kertvárosa. Pesti Napló, 1917. augusztus 19. 15.
- Rokkantak napja Győrött. Győri Hírlap, 1917. augusztus. 17. 2.
- Római Katolikus Osztálynapló 1904–05. tanév. GyMJVL
- Rónay Jácint*: Napló. Budapest-Pannonhalma 1996.
- Sáry István*: Győr megye püspöki viszonyai a közigazgatás tükrében 1869–1873. Sáry István: „A városszépítő”. Győr 2008.

Sáry István: A Honvéd ligeti szabadság szobor. Sáry István: „A városszépítő”. Győr 2008.

Sport-ünnep. Győri Hírlap, 1898. október 11.

Szabady Béla: Győr szabad királyi város kialakulása. Győr 1943.

A szabadhegyi csoda. Győri Hírlap, 1900. december 29. 3.

A szabadhegyi gazdakör alakulása. Dunántúli Hírlap 1908. december 25.

A Szabadhegyi Levente Fiókegyesület alakuló gyűlése. Győri Nemzeti Hírlap, 1941. június 4. 3.

A Szabadhegyi Polgári Kör közgyűlése. Győri Nemzeti Hírlap, 1940. január 30.

A Szabadhegyi Polgári Kör választmányi ülése. Győri Nemzeti Hírlap, 1940. április 17.

A szabadhegyi templomszentelés. Dunántúli Hírlap, 1903. június. 9. 2.

A szabadhegyi „Törekvés” SC újjáalakulása. Dunántúli Sport Újság, 1933. augusztus 14. 2.

Szabadhegy utcái. <http://gyoriutcak.hupont.hu/24/szabadhegy>

A letöltés ideje: 2021. július 16.

Szabó Marianna: A 35 éves Veres Péter Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola története. Győr 1996.

Szabó Péter: Győri tüzérek a Donnál. Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle 21. (1998) 85–133.

Szabó Zoltán – Hegedüs Zoltán: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztrái 1691–1699. Győr 2016.

Számadó Emese: 200 éves a komáromi erődrendszer időszakos kiállítás katalógusa. Komárom, 2009.

Szávay Gyula: Győr. Monográfia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével. Győr 1896.

Szeghalmy Gyula: Magyar városok és vármegyék monográfiája. Budapest 1938.

Szerdahelyi István: Győr város mezőgazdasága, In: Magyar Statisztikai Szemle 1934/5

Szodfridt József: Meghívó a Győrvárosi és Vármegyei Rokkant Kertváros Egyesület gyűlésére. Dunántúli Hírlap, 1930. május 3.

Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig.

<https://epa.oszk.hu/00000/00018/00012/07tatrai.htm>

A letöltés ideje. 2021. július 4.

- A távbeszélő hálózatok előfizetőinek betűsoros névsora. Budapest 1913.
- Thurzó Kálmán*: Nádasdy Ferenc. Hadtörténeti közlemények 16. (1915) 301–333.
- Timaffy László*: Táltosok, tudósok, boszorkányok. Kisalföldi népmondáink. Győr 1992.
- Torma Béla*: Győr történelmi laktanyái. <https://regigyor.hu/vegyes/gyor-tortenelmi-laktanyai-1848-1920-2-resz/> A letöltés ideje: 2021. június 24.
- Tövényhatósági választási iratok. 1929–1934. Győr Megyei Jogú város Levéltára
- Tóth Gyula*: Megújult a százéves szabadhegyi templom. Kisalföld, 2003. június 10. 3.
- Tóth Károly*: A szabadhegyi búcsú. Győri Napló, 1905. április 2.
- Tűz Győrszabadhegyen. Dunántúli Hírlap, 1911. október 12.
- Tűzoltóság szervezése Győrszabadhegyen. Dunántúli Hírlap, 1910. május 3.
- Választási számadatok. Győri Napló, 1905. április 8. 3.
- Valló István (szerk.)*: Győr élete számokban. Győr Szab. Kir. Város évkönyve 1931–1934. évekre. Győr 1935.
- Vargáné Blága Borbála*: A szabadhegyi evangélikus iskola története, 1865–1948. I–III.
- Várostörténeti puzzle 122-124. rész <https://www.gyoriszalon.hu/news/13009/61>
A letöltés ideje: 2021. június 3.
- A város adománya a rokkantak kertvárosa javára. Győri Hírlap, 1916. június 29. 2.
- Vargyas Endre (szerk.)*: A Győrvidéki Gazdasági Egyesület évkönyve. 1860–1879. Győr. 1879.
- Városi tanácsi határozatok. Kisalföld, 1989. január 19. 1.
- Várszegi József*: Lesz kultúrház Győr-Szabadhegyen is. Kisalföld, 1958. február 7.
- Weisz Aladár*: Győr a népszámlálás tükrében. Győri Szemle (1931) 2. sz.
- Veress D. Csaba*: A győri vár. Budapest 1993.
- Villányi Szaniszló*: Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században. Győr 1982.
- Vitézzé avatás 1926-ban. Budapesti Közlöny. 285. szám. 1927. december 16.
- Vitézek <http://www.hungarianarmedforces.com/vitezirend/legenysegi/index.html>
A letöltés ideje: 2021. július 7.
- Völgyi Ferenc*: Győr gazdasági élete 1867-től napjainkig. Győr 1940.

Vörös Károly: Gazdaság és társadalom a dualizmus korában. *Dávid Lajos – Lengyel Alfréd – Z. Szabó László (szerk.)*: Győr. Várostörténeti tanulmányok. Győr 1971.

Utcakeresztelés Győri Közlöny, 1894. március 29. 2.

Warchalovszky repülése. Pesti Napló, 1911. szeptember 8. 5.

Wicker Erika – Knipl István: Középkori falvak a császártöltési határban. *Cumania* 21. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve Kecskemét 2005. (szerk.: *Bárth János*) 99–145.

Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. I. 1001–1235. Pest 1860.

Zichy Antal: Gróf Széchenyi István életrajza II. kötet. Budapest 1897. <https://mek.oszk.hu/05800/05836/html/2kotet/index.htm#d1e2675> A letöltés ideje: 2021. május 5.

Zichy Ottóné: Tulipánkert Győrött. Győri Hírlap, 1906. április 8.

Szóbeli adatközlők:

Benyik András

Boczor Gyula

Cser Jenő

Ferenczy Tamás

Halász Józsefné

dr. Juhász Gabriella

dr. Kőrös Erzsébet

Kulcsár Béla

Vitéz Lentulai Attila

Mednyánszki János

Mesterházy Zsuzsanna

Mészáros József

Muhr Albert

Sáry Zoltán

Németh Attila

P. Nagy Gabriella

Nagy István

Scharek Béla

Tájmél Antal

Vargáné Nemesi Emma

Vígh Attila

Névmutató

- Aczél György 114
Ács Kálmán 79, 80
Andics Erzsébet 100
Andrássy Gyula, gróf 39, 44
Andrássy Gyula, ifj. 77
Antal Mária 89
Asztalos Lajos 81
Asztalos László 101
Babos István 82
Baras Sándor 52
Barass István 79
Barass Sándor 65
Baross Gábor 63
Bársony (kutya) 13–14
Besenbach Károly 34
Batthyány Ferenc, gróf 63
Batthyány Lajos özvegye ld. Batthyány
Lajosné Andrássy Ilona, gróf
Batthyány Lajos, gróf 39, 40
Batthyány Lajosné Andrássy Ilona, gróf
42, 44
Beauharnais, Eugène Rose de 15, 56, 58
Béla magyar király, IV. 23
Benda Kálmán 100
Benedek János 37, 63
Beloianisz, Nikosz 109
Besenbeck Alfons 80
Bethlen István, gróf 96
Boczor István 51, 63
Boczor János 37, 41, 42
Boczor Kálmán 52
Bognár Czapp Tivadar 96
Bolla Erzsike 50
Bolla István 74, 94, 121, 158
Bolla Sándor 37, 50, 52, 65
Bolla Sándor, ifj. 52
Bonaparte, Napóleon 16
Borbély Lajos 74, 108
Bóth István 13
Brantl Lajos 88
Breyer István, dr. 73
Bukovics Endre 76
Chalupka Károly 76–77, 149
Cvikl Endre 52
Czapp István 140
Czelter János 10, 51, 52
Czelter József 51
Czelter Pál 52
Czeyda-Pommersheim Ernő lánya Sári
84
Csáky Gabriella ld. Zichy Ottóné, gróf
Csányi Ferenc 41
Csányi László 41
Csaplár Gusztáv 76, 77

- Csaplár Pál 51
 Csaplár Zsófia 74
 Csatay Károly 80
 Deáky Zsigmond 46
 Démy Gerő Mihály 52
 Dobrovits István 35, 50
 Dobrovits Józsa 35
 Dobrovits Sándor 50
 Domanovszky Sándor 90
 Drobni Lajos, dr. 80
 Ecker János 40, 41
 Egerváry József 43
 Egyed Lajos, vitéz 74, 78, 94
 Endresz György 82, 83
 Eötvös József, báró 39, 70
 Éppen elég (versenylo) 92
 Erdélyi Ernő 50
 Erdélyi Iván 84
 Erzsébet magyar királyné,
 Luxemburgi 22
 Esterházy család 31
 Esterházy János 26
 Eugen Napóleon ld. Beauharnais,
 Eugène Rose de
 Fábri Zoltán 113
 Farkas János 101
 Farkas Márton 33–35
 Farkas Pál 52
 Farkas Szabó András 52
 Farkas Szabó Gyula, vitéz 94, 121
 Fekete János 48
 Fekete László 52
 Fellini, Federico 113
 Felsőeőri Nagy Pál 85
 Ferdinánd magyar király, I. 24
 Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar
 trónörökös, Habsburg–Lotaringiai
 56, 48
 Ferenc József magyar király, I. 36, 42,
 54
 Ferenczy Tamás 136
 Fetszer Antal, dr. 76
 Floch Ernőné 89
 Frigyes főherceg, Habsburg–Tescheni
 56
 Frigyes német-római császár, III. 22
 Frigyes porosz király, II. Nagy 54
 Fülöp András 63
 Fülöp István 94
 Fülöp István, ifj. 94
 Füves Károly, dr. 88
 Gábrriel Ödön 76, 88
 Gábrriel Ödön, id. 79, 86
 Gácsig György 52
 Gácsik György 65
 Gáspár László 35
 Gátsik Andor 12
 Gerő Andor 53, 84
 Gerő Mihály 51–53, 69, 84
 Gesztesi Sára 76
 Géza herceg, I. Béla magyar király fia
 23
 Giesswein Sándor, dr. 35, 68
 Gluck, Christoph Willibald 55
 Goda Béla 44, 59
 Gombos Zoltán 95
 Gömbös Gyula 92
 Göttmann Ferenc 78
 Grassalkovich Antal 18
 Grassner Ágost 40
 Gyakó Balázs 22
 Gyapay Dénesné 44
 Gyenge Imre 50, 52
 Gyóni Géza 143
 Györffy György 23
 Györkös László 118

- Hadik András 54, 55
Hajós László 75, 76, 86
Haller János 73, 77, 79, 84, 88, 95,
107, 108
Haller őrmester 14
Hartyándi Jenő 118
Havle huszárőrmester 10
Haydn, Joseph 55
Hechte Frigyes 40
Hegyvári András 82
Hilbert Ferenc 51, 64–65
Hilbert Károly 34
Hindenburg tábornok, Paul von 67
Hlatky-Schlichter Lajos 69
Holczhammer István 37
Hóman Bálint 87
Horthy Miklós 94
Horváth István 82
Horváth Lajos 35
Horváth Péter 41
Hunyadi János 77
Ikker János 41
Jankovics Andrásné Nagy Gizella 11
János főherceg, Habsburg–Lotaringiai
15, 56, 57
Jókai Mór 59, 60
József magyar király, II. 17, 27, 38, 141
József nádor, Habsburg 58, 99
Kalmár János 22
Kálóczy Lajosné 44
Kálti Márk 23
Károly Lajos osztrák–magyar
trónörökös, Habsburg–Lotaringiai
56
Károly magyar király, IV. 69
Kaunitz-Rietberg, Wenzel Anton
Eusebius von 55
Kis István 63
Kisfaludy Sándor 58
Kiss András 50
Kiss János 101
Kiss Péter, vitéz 86, 88, 94
Klapka György 93
Klebelsberg Kuno 79
Kodály Zoltán 110
Koller Katalin 39
Korabinszky János Mátyás 31
Korcsmáros Nándor 69
Kosáry Domokos 100
Kossuth Lajos 40, 43, 45
Kostyán Mihály 34, 51
Kovács Béla 10
Kovács István 96
Kovács József 101
Kovács Pál 40
Kovács Pál, dr. 38
Kovács Sándor 82
Kozma Endre 145
Krausz Henrik 68
Kulcsár Endre 82
Kulcsár István 13
Kutas János 52
Lakner Ferenc 41
Laszberg Rezső 54
Laszberg Rezsőné 44
László herceg, I. Béla magyar király fia
23
Lengyel Károly 82
Lukács Sándor 40
Luther, Martin 39
Macdonald, Étienne Jacques Joseph 56
Magvassy Mihály 42, 47
Magyar Sándor 82
Malasits Géza 78

Mária Terézia magyar királynő 17–19,
 54–55
 Máriássy Félix 113
 Markusz Károly 10
 Marmont, Auguste Frédéric Louis
 Viesse de 56
 Martini, Karl Anton von 55
 Mátray János 108
 Mátyás magyar király, I. 17
 Mecsery Dániel 56
 Mednyánszki János 142
 Meger György 23
 Menyhárt Lajos 94
 Meskó József 56
 Mészáros József 109
 Mindszenty József 107
 Móka Miki 118
 Mondovics István 41, 63
 Mondovits Lajos, id. 52, 65, 84
 Mondovits Lajos, ifj. 84, 85
 Mozart, Wolfgang Amadeus 55
 Muhr Albert 68
 Muhr Ottmár 55, 67–68, 93, 143
 Müller Imre 51–53, 65
 Müller József 40
 Müller Károly 41
 Nádasdy Ferenc Lipót, gróf 54, 55
 Nádasdy Gyula 92
 Nagy Antal 52
 Nagy Ferenc 26
 Nagy Ferenc (miniszterelnök) 107
 Nagy Ignác 46
 Nagy István 140
 Nagy János 50, 51, 63
 Nagyatádi Szabó István 84
 Némethy Tamás 122
 Némethy Tamás, ifj. 122
 Nitsmann Jenő 122
 Ortutay Gyula 110
 Ottó Ferenc főherceg, Habsburg–
 Lotaringiai 56, 58
 Patay Károly 73, 75, 77, 79, 86, 88,
 109
 Patay Károlyné 80
 Pellek István 51, 52
 Péter István 52, 63
 Petőfi Sándor 40, 57, 58, 60, 99, 100,
 112
 Pettkó Szandtner Aladár 92
 Petz Aladár, dr. 83
 Pilsudski marsall, József 67
 Pischof lovag 48
 Platthy József 5, 92
 Pobuda Károly 43
 Pozsgay Imre 126
 Pray György 55
 Prutkay János 92
 Rab Károly, dr. 130
 Radetzky marsall, Joseph Wenzel 54
 Radics M. Erasma 75
 Radnóti Miklós 117
 Rajk László 107
 Rajky M. Ernella 5, 73, 75–76
 Rákóczi Ferenc, II. 28
 Ráth Ferdinánd 36
 Ráth Mihály 78
 Reiger hagnagy 46
 Reiter József 90–92
 Robinszky Lajos 10
 Rochan Viktor herceg 46
 Salamon magyar király 23
 Samodai József 107
 Sári Gyula 95
 Scharek Béla 117

Schima Bandi 78
 Scitovszky Béla 79
 Seilern Crescence 39
 Sellő (versenyló) 92
 Simon Róbert Balázs 130
 Simor János 42
 Sindulár Pál 101
 Sokorai család 16–17
 Solt Ottilia 126
 Solymossy Gábor 38
 Somogyi József 82
 Sonnenfels, Joseph von 55
 Soós István 51
 Soós József 51–53
 Stokovics Antal 12
 Szabó Dezső 101
 Szabó István 50
 Szabó Jenő 82
 Szabó Kálmán 42
 Szabó Lajos 101
 Szabó Lipót 101
 Szabó Lőrinc 117
 Szabó Márton 62
 Szabó Márton, ifj. 50
 Szabó Mártonné 12
 Szalay hadnagy 46
 Szalay Imre 11
 Szauder Ferenc 43, 80
 Szávay Gyula 64
 Széchenyi István, gróf 39–41, 144
 Széchenyi Miklós, dr. 35, 154
 Székely István 80
 Szekfű Gyula 99
 Szemes Mihály 113
 Szent Anna 34–35, 154, 155
 Szili Antal 116
 Szodfridt József 68–69
 Takács Ferenc 101
 Táncsics Mihály 40
 Telbisz Miklós, dr. 87
 Teleki Pál 68, 96
 Thoma János 40
 Tóth András 74
 Tóth Béla 92
 Tóth György 63
 Tóth Pál 38
 Tóth Vendel 94
 Van Swieten, Gottfried 55
 Varga József 74, 108, 158
 Varjasi Mihály 94
 Végh József 74
 Vencesz Lászlóné Lung Mária 11
 Veres Péter 110
 Vígh Attila 138
 Vörös Károly 93
 Warchalowsky 49
 Wernerné Csordás Éva 110
 Zalka György 11
 Zalka Ignácné 11
 Závory Rezső 82
 Zechmeister Károly 11, 34
 Zichy Károly, gróf 39
 Zichy Ottó, gróf 5, 39–43, 45, 47–48,
 54, 63, 92, 130, 137, 139, 147, 149,
 166
 Zichy Ottóné Csáky Gabriella, gróf 5,
 34, 39, 42–45, 108, 147
 Zmeskál István 38
 Zmeskál Sándor 37
 Zuber Árpád 80, 89
 Zuber Béla 80, 82, 89

Testületi nevek mutatója

- IX. gróf Nádasdy Ferenc Hagyományőrző Huszárbandérium 140
Akkordeon Tánczenekar 134, 174
Batthyány-kormány 41
Beloianisz Állami Általános Iskola 109
Búzakalász Termelőszövetkezet 117, 121–122
Cardo Bútorgyár 71
Citrom együttes 119
Civilek Győrért 139
Csallóközi Népművelési Központ 135
Demokrata Néppárt 103–104, 177
Demokratikus Akciószövetség 126
Dolgozó Ifjúság Szövetsége 109, 177
Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér 8, 100, 134–135
Egyesült Keresztény Párt 98, 177
Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény 132
Egységes Párt 96, 177
Ezüstkalász Termelőszövetkezet 121
Földművelődésügyi Minisztérium 84
Független Demokratikus Koalíció 125
Független Kisgazdapárt 101, 103, 125, 177
Független Magyar Demokrata Párt 103, 177
Függetlenségi és 48-as Párt 63, 65, 149
Gazdakör 51–53, 63, 65, 83–86, 96, 107, 115, 121, 137
Gráb Műgyár 71
Gróf Nádasdy 9-es huszárezred asztaltársasága 93
Gyárvárosi Polgári Kör 88
Győr Megyei Jogú Város Közgyűlése 132
Győr Megyei Jogú Város Levéltára 100, 178

Győr Városi Bábszínház ld. Vaskakas Bábszínház
 Győri Aero Club 83
 Győri Első Takarékpénztár 37
 Győri Hadigyűjtő Iroda 68
 Győri Honvéd Segélyező Egylet 42–43, 45
 Győri Ipartestület fölél: Győri Iparos Dalkör 148
 Győri Ipartestület 87
 Győri Jazzklub 118
 Győri Jótékony Nőegylet 76
 Győri Kerékpár Egylet 48
 Győri Kereskedelmi és Iparkamara 87
 Győri Kereskedelmi Gyűlde 61
 Győri Lovas Nemzetőr Díszszakasz Egyesület 138–139, 167
 Győri Lövész Egylet 48
 Győri Magyar Királyi Téli Gazdasági Iskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadó
 Állomás ld. Kisalföldi Agrárszakképzési Centrum Veres Péter Mezőgazdasági és
 Élelmiszeripari Technikum
 Győri Mezőgazdasági Szakmunkásképző Intézet d. Kisalföldi Agrárszakképzési
 Centrum Veres Péter Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Technikum
 Győri Önkéntes Tűzoltó Testület 49, 51
 Győri Önkéntes Tűzoltó-egylet szabadhegyi osztálya 49
 Győri Tízek 40
 Győri Torna Egylet 47
 Győri Tüzérek Falkavadász Társasága 91
 Győri Városi Tanács 34, 83, 113
 Győri Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 126
 Győr–Moson vármegye Tanfelügyelősége 109
 Győr–Moson–Sopron Megyei Moziüzemi Vállalat 113
 Győr-Szabadhegyért Egyesület 136–137
 Győr-szabadhegyi Gazdakör ld. Gazdakör
 Győr-Szabadhegyi Hitelszövetkezet ld. Szabadhegyi Hitelszövetkezet
 Győr-szabadhegyi katolikus leányiskola ld. Szabadhegyi Római Katolikus Elemi
 Leányiskola
 Győrszabadhegyi Keresztény Ifjúsági Egyesület 76, 89
 Győrszabadhegyi Levente Egyesület 77–80, 94, 111, 178
 Győr-Szabadhegyi Polgári Kör ld. Szabadhegyi Polgári Kör
 Győrváros Levente Egyesülete 79

Győrvárosi és Vármegeyebeli Rokkant Kertváros Egyesület 69
Győrvárosi Gazdakör 53
Hadirokkantak, Hadiözvegyek, Hadiárvak Országos Nemzeti Szövetsége (HONSZ)
86
Harmonika Egyesület 134
Hazafias Népfront 125
Hazafias Népfront Győr Városi Bizottsága 117
Hazfias Népfront Megyei Bizottsága 117
Helytartótanács 40
Honvédegylet ld. Győri Honvéd Segélyező Egylet
Hunyadi János Levente Egyesület ld. Győrszabadhegyi Levente Egyesület
Hunyadi János Sport Egyesület ld. Szabadhegy IV. SC
Ifjúsági Gazdakör 85
Ifjúsági Vöröskereszt Egylet 75
Ikrényi Állami Gazdaság 122
Irodalmi Műhely 117
Isteni Megváltó Leányai 36
József Attila Általános Iskola 109, 132
József Attila Művelődési Ház 8, 111, 115, 125, 133–137, 140, 170–171, 175
Kaláka együttes 118
Katolikus Autonómia 73
Katolikus Kör 46, 87
Katolikus Legényegylet 44, 75, 87
Keresztény Párt 88, 98, 177
Keresztényszocialista Párt 89, 95, 149, 178
Kisalföldi Agrárszakképzési Centrum Veres Péter Mezőgazdasági és Élelmiszeripari
Technikum 74, 110, 138
Kisfaludy Irodalmi Kör 68
Kismegyeri Baráti Kör 142
Kismegyeri Napóleon Hagyományőrző Egyesület 141
Kismegyeri Tagiskola 132
Kismegyeri Tagóvoda 132
Klapka Kör 92
Kommunista Párt 101, 103, 178
Kossuth Rádió 126
Kossuth-párt ld. Függetlenségi és 48-as Párt
Kölcsey Ferenc Általános Iskola 132

Leánygimnázium 73
Legszentebb Szív Asszonya (társulat) 45
Magyar Aero Szövetség 83
Magyar Demokrata Fórum Győri Szervezete 125, 178
Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség 109, 178
Magyar Dolgozók Pártja 101, 109, 115, 178
Magyar Élet Pártja 96, 97, 178
Magyar Királyi Honvédség székesfehérvári 2. honvéd vegyesdandárának 2. honvéd
tüzérosztálya 90
Magyar Királyi Klapka György 2. honvéd táborig tüzérosztálya 90
Magyar Légiforgalmi Rt. 83
Magyar Nők Demokratikus Szervezete 109
Magyar Radikális Párt 103, 179
Magyar–Szovjet Baráti Társaság 109
Máriakongregáció 75
Második Székely Határőr Gyalogezred Hagyományőrző Társaság 142
Meseszínház 118
Mezőgazdasági Kamara 84
Monarchia 64. repülőezrede 82
Műegyetemi Sportrepülő-egyesület 83
Nádasdy huszárezred, császári és királyi ld. Nádasdy-huszárok
Nádasdy-huszárok 53–56, 67, 138
Nádorvárosi Polgári Kör 88
Napközi Otthon 73
Németh László Általános Iskola 110
Nemzeti Bizottság 101
Nemzeti Egység Pártja 96, 179
Nemzeti Munkapárt 66
Nemzeti Múzeum 11
Nemzeti Parasztpárt 101, 103, 179
Nemzeti Polgári Blokk 88
Női Felsőkereskedelmi Iskola 73
Oltáregylet 43
Olvasóegylet 40
Országos Hadigondozó Hivatal 68
Országos Irodalmi Színpadi Fesztivál 120
Országos Társadalombiztosító Intézet 95

Ortutay Gyula Képességfejlesztő Általános és Középiskola ld. Szabadhegyi Magyar–
Német Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium

Pannonhalmi Főapátság 131, 132

Pápai Huszár Egyesület 139

Piros Iskola ld. Szabadhegyi Magyar–Német Két Tanítási Nyelvű Általános
Iskola és Gimnázium

Pro Urbe Egyesület 136

Protestáns Kör 46, 75

Quint együttes 119

Rába Művelődési Központ 120

Radó Tibor Általános Iskola 132

Reflex Környezetvédő Egyesület 125, 126

Richards Finomposztógyár 71

Rózsafüzér Társulat 45

Szabadelvű Párt 63, 64, 66

Szabadhegy IV. SC 80–81

Szabadhegy SE ld. Szabadhegy IV. SC

Szabadhegyért Egyesület 136–137

Szabadhegyi Gazdakör ld. Gazdakör

Szabadhegyi Hitelszövetkezet 74, 94, 148

Szabadhegyi Ifjúsági Egyesület ld. Győrszabadhegyi Keresztény Ifjúsági Egyesület

Szabadhegyi Iparos Dalkör ld. Győri Iparos Dalkör

Szabadhegyi KISZ 117

Szabadhegyi Levente Egyesület ld. Győrszabadhegyi Levente Egyesület

Szabadhegyi Levente SC ld. Szabadhegy IV. SC

Szabadhegyi Magyar–Német Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium
110, 132

Szabadhegyi Polgári Kör 73, 86, 88, 94, 96, 107, 148

Szabadhegyi Polgárőrség 136–137

Szabadhegyi Római Katolikus Elemi Fiúiskola 73, 1760

Szabadhegyi Római Katolikus Elemi Leányiskola 73–74, 160

Szabadhegyi Szívgyárda Egyesület ld. Szívgyárda

Szabadhegyi Törekvés ld. Szabadhegy IV. SC

Szent Erzsébet-egylet 43–44

Szent István Katolikus Legényegylet 44, 75, 87

Szent István Római Katolikus Elemi iskola 73–74

Szent László Társulat 45

Szívárvány együttes 119
Szívgárda 75–76
Szívgárda és Dolgozó Leányok Egyesülete 75
Szociáldemokrata Párt 97, 101, 103, 149, 179
Szociális Missziótársulat Győri Szervezete 76
Tanácsköztársaság Vörös Hadserege 82
Tárogató Utcai Általános Iskola 110
Tízen Túliak Társasága 118
Törekvés ld. Szabadhegy IV. SC
Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) 116, 179
Tulipán-kert mozgalom ld. Tulipánkert Szövetség
Tulipánkert Szövetség 44–45
Udvari Kamara 38, 39
Új Élet Termelőszövetkezet 121
Új Kalász Termelőszövetkezet 120–123, 169
Újonnan Földhöz Jutottak Országos Szövetsége 115
Vagon- és Gépgyár 71
Vallás- és Közoktatási Minisztérium 109
Vaskakas Bábszínház 133
Vörös Csillag mozi 112, 114
Veres Péter Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakképző Iskola ld. Kisalföldi
Agrárszakképzési Centrum Veres Péter Mezőgazdasági és Élelmiszeripari
Technikum 74, 110, 138
Vertikál Építőipari Kiszövetkezet 115
Zöldkereszt 74
Zsebtvé 118

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	7
2. MONDÁK, LEGENDÁK, ANEKDOTÁK, CSODÁS TÖRTÉNETEK SZABADHEGYRŐL ÉS KISMEGYERRŐL.....	9
3. SZABADHEGY ÉS KISMEGYER TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL A 16. SZÁZAD VÉGÉIG	21
4. VÁLTOZÁSOK A 17–18. SZÁZADBAN: GYŐR-SZABADHEGY SZÜLETÉSE.....	25
5. FEJLŐDÉS ÉS KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS A „HOSSZÚ” 19. SZÁZADBAN (1789–1914).....	33
5.1. A Szent Anna-templom.....	34
5.1.1. A katolikus iskola	35
5.2. Az evangélikus egyház és oktatás	36
5.3. A református egyház és az oktatás	38
5.4. Gróf Zichy Ottó politikai, katonai és egyleti tevékenysége.....	39
5.5. Gróf Zichy Ottóné Csáky Gabriella egyleti tevékenysége.....	43
5.6. Hitbéli egyesületek	45
5.7. Búcsú és körmenet	46
5.8. A sportélet kezdetei.....	47
5.9. A Győri Önkéntes Tűzoltó-egylet szabadhegyi osztálya	49
5.10. A Szabadhegyi Gazdakör a dualizmusban	51
5.11. A Nádasdy-huszárok	53
5.12. A kismegyeri csata és a 19. századi emlékezet.....	56
5.13. Vasútépítés és urbanizáció	61
5.14. Népszégnövekedés, pártok és választások	62
6. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS A ROKKANT KERTVÁROS.....	67

7. A HORTHY-KORSZAK	71
7.1. Az egyházak és az oktatás.	72
7.2. Hitbéli egyesületek	75
7.2.1. A Szabadhegyi Szívgyárda Egyesület	76
7.3. A szabadhegyi és kismegyeri Levente Egyesület	77
7.4. Egyesületek és a sportélet.	80
7.5. Harci repülőök, pilóták és a repülősport Szabadhegyen	82
7.6. A Szabadhegyi Gazdakör a két világháború között	83
7.7. A Szabadhegyi Polgári Kör	86
7.8. A Szabadhegyi Ifjúsági Egyesület	88
7.9. A szabadhegyi tüzérlaktanya története	90
7.9.1. Egyesületi- és sportélet a tüzérlaktanyában	91
7.10. Szabadhegyi és kismegyeri vitézek	93
7.11. Pártok és választások	95
8. A KISMEGYERI CSATA „EMLÉKEZETE” A 20–21. SZÁZADBAN	99
9. A POLITIKAI ÉLET ALAKULÁSA 1945-TŐL 1948-IG	101
10. SZABADHEGY ÉS KISMEGYER 1948-TŐL 1989-IG.	105
10.1. Szabadhegy és Kismegyer népességének alakulása a II. világháború végétől a rendszerváltozásig:	105
10.2. Az egyházak és a civil szervezetek	106
10.3. Az iskolák működése 1945-től 1989-ig	108
10.4. A szabadhegyi mozi és kultúrotthon	111
10.5. A József Attila Művelődési Ház megépítése és tevékenysége 1989-ig	115
10.6. A kismegyeri ifjúsági klub	119
10.7. A szabadhegyi és a kismegyeri termelőszövetkezet	120
10.7.1. A Búzakalász és az Új Kalász sporttevékenysége.	122
11. A RENDSZERVÁLTOZÁS ÉS A KÖZÖSSÉGI TEREK.	125

12. A RENDSZERVÁLTOZÁSTÓL NAPJAINKIG	129
12.1. Az egyházak.	131
12.2. A szabadhegyi iskolák	132
12.3. A József Attila Művelődési Ház	133
12.4. A Szabadhegyért Egyesület és a Szabadhegyi Polgárórség	136
12.5. A Győri Lovas Nemzetőr Díszszakasz Egyesület.	138
12.6. A IX. gróf Nádasdy Ferenc Hagyományőrző Huszárbandérium.	140
12.7. A Kismegyeri Napóleon Hagyományőrző Egyesület	141
12.8. Szabadhegy, Kismegyer és az online közösségi terek.	143
13. ZÁRSZÓ HELYETT	147
KISMEGYER EGYKOR ÉS MA.	151
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE:	177
VÉGJEGYZET	181
IRODALOMJEGYZÉK.	193
NÉVMUTATÓ	205
TESTÜLETI NEVEK MUTATÓJA	210

